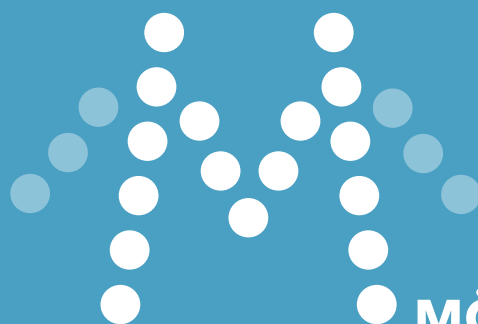

MÖTESPLATS
PROFESSION
FORSKNING

BIBLIOTEKARIE DÅ. NU. SEN.

Papers från konferensen
Mötesplats Profession – Forskning
Borås 9-10 november 2022

Svensk
biblioteksförning

Mars 2023
Grafisk form A. Olas

BIBLIOTEKARIE DÅ. NU. SEN.

Papers från konferensen Mötesplats Profession – Forskning
Borås 9-10 november

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
De överblivna arbetsuppgifterna: skolbibliotekarien som utfyllnad	8
Ulrika Centerwall Högskolan i Borås	
"Att bli bemött med förståelse, det är viktigare än att allt det tekniska är 'wow' liksom". Studenters erfarenheter av att studera med talböcker på Malmö universitet	16
Linnea Dahlgren, Annika Lewrén och Karin Lundin Malmö universitetsbibliotek	
Universitetsbibliotekarier tar och ges plats i forskningsprocesser	24
Pieta Eklund Bibliotek, Högskolan i Borås	
Normal, särskild, special: En normkritisk studie av tillgänglig och likvärdig skolbiblioteksverksamhet	34
Katarina Hagberg Högskolan i Borås	
Den inbäddade bibliotekarien	43
Mauritza Jadebrid Göteborgs universitetsbibliotek	
Några teman i uppsökande biblioteksverksamhet	50
Erik Joelsson, Sirpa Bark och Emma Berge Kleber Högskolan i Borås	
Den sjungande bibliotekarien: Sångstunder för bebisar på folkbibliotek ur ett familjelitteracitetsperspektiv	58
Petra Mases Biblioteken i Falun Fredrik Hanell Linnéuniversitetet	
Fler språk och breddad representation på folkbiblioteken – om ett projekt för och med nyanlända biblioteksguider	67
Ola Pilerot och Malin Ögland Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås	

Prata om orättvisa på bibliotek? Ett filosofiskt ramverk inför framtiden	72
Pamela Schultz Nybacka, Milia Rahman Olsson och Barakat Aldammad Södertörns högskola	
Konstruktion pågår. Från gårdagens till morgondagens arbetsplatsbibliotek	78
Pamela Schultz Nybacka Södertörns högskola	
Bibliotekarieyrkets professionalisering 1924-1933	87
Lars Seldén	
Att verka genom att synas: biblioteket utvecklas och det behöver vi berätta om	100
Maria Svenningsson och Niklas Ferdinand Carlsson Linköpings universitetsbibliotek	
Demokratisk Frizon för alla Informationsförmedling som förutsättning för demokrati	109
Ania Szczeklik och Mia Persson Willén Kungsbacka kommun, Biblioteken i Kungsbacka	
Stärkta bibliotek genom professionssamverkan med vård och omsorg	116
Jonas Söderholm och Malin Ögland Högskolan i Borås	
Att reflektera över sin praktik - om en skri­varverkstad på Malmö universitetsbibliotek	125
Eva Tornbjær Malmö universitetsbibliotek	
Talböcker på samiska - finns de ens?	132
Helena Zerlauth	
Kritik och kvalitet - hand i hand på biblioteken i Varberg	140
Lillemor Åkerman	

Förord

Svensk biblioteksförening och Högskolan i Borås gemensamma konferens Mötesplats Profession – Forskning kändes särskilt högtidlig 2022, eftersom Bibliotekshögskolan också firade sitt 50-årsjubileum.

Svensk biblioteksförening och utbildningarna är på sätt och vis två sidor av samma mynt. Det visste redan bibliotekspionjären Valfrid Palmgren Munch-Pedersen. Hon drog som en slutsats av sin bildningsresa i USA 1907 att ett starkt biblioteksväsende var beroende av tre saker: en utbildning, en förening och en tidskrift. De skulle för att uttrycka det med moderna ord kvalitetssäkra bibliotekarieprofessionen och verksamheten på biblioteken, ge arenor för diskussioner om bibliotekens uppdrag och praktik samt tydliggöra bibliotekens betydelse för beslutsfattare. Jag kan bara hålla med och skänka henne en tacksam tanke, eftersom hon direkt eller indirekt bidrog till att alla tre förverkligades. Hon startade direkt efter hemkomsten till Sverige kurser i biblioteksarbete och initierade idéerna till det som senare blev vår förenings föregångare Sveriges Allmänna Biblioteksförening och vår tidskrift Biblioteksbladet. För den som vill läsa mer om resan i USA rekommenderar jag Lena Lundgrens text i boken "Böcker bibliotek bildning".

Bibliotekens uppgift att främja läsning, ge alla en demokratisk, jämlik tillgång till information och stödja forskning och utbildning är på många sätt tidlös. Men däremot skiftar förståelsen praktiken över tid. Deltagarnas papers speglar både praktik och forskning som är relevant just nu. Här reflekterar praktiker över sin verksamhet och forskare kan lägga fram delar av sin forskning. Förhoppningen från oss är att konferensen är just den arena för bibliotekens uppdrag och praktik som jag nämnde tidigare. Den här rapporten bidrar till spridning av deras insikter även till de som inte kunde delta.

Vad kommer att krävas av framtidens bibliotekarier? Det vet vi förstås inte, men jag tror att grundtankarna kring bibliotekets och bibliotekariens viktiga roll kommer att leva vidare. I praktiken på biblioteksgolvet kommer bibliotekarien med all säkerhet att få nya uppgifter och nya professioner att samverka med. Men bibliotekarieprofessionen är fortsatt en grundbult för biblioteksverksamheten.

Helene Öberg
ordförande
Svensk biblioteksförening

Inledning

Den grundläggande idén med *Mötesplats Profession - Forskning* är att konferensen ska fungera som en fysisk och intellektuell mötesplats för yrkesverksamma i bibliotekssektorn samt personal och studenter vid de lärosäten som erbjuder utbildning och forskning på det biblioteks- och informationsvetenskapliga området. I november 2022 erövrade konferensen ännu en årsring, den här gången i Borås.

Konferensens tema var "Bibliotekarie – då, nu, sen", något som speglar programkommitténs ambition att bjuda in till reflektion både kring professionens utveckling och de dagsaktuella frågorna, arbetssätten och forskningsrönen. Dessutom hoppades vi på framåtblickande bidrag till årets konferens. Att känna och begrunda historien i en tid då nuläget och framtiden rymmer omfattande utmaningar, är väsentligt i sig. 2022 kan också beskrivas som ett märkesår, då både vördorganisationen Bibliotekshögskolan och biblioteket på Högskolan i Borås firade femtioårsjubileum. Vi vågar nog påstå att firandet tillförde evenemanget en extra guldkant.

Samtidigt ligger konferensens attraktionskraft alltid i ett relevant, tankeväckande och varierat program. Årets positiva utvärdering antyder att vi, med förenade krafter, lyckades med just detta. 2020 års Umeå-baserade online-konferens stoltserade med rekordsiffran 150 deltagare, men att 115 deltagare slöt upp på plats i Borås, så här i pandemins efterdyningar, kan ändå betraktas som en bra siffra. Av dem medverkade också 39 personer aktivt i olika programpunkter. Programmet indelades i sex spår, med följande inriktningar: Professionsutveckling, Bibliotekarie i forskning, Läsning för alla, Demokrati och representation, Bibliotek för barn och unga, samt Biblioteksutveckling.

Bland de 17 konferensbidrag som ryms i denna publikation finns en stor mängd olika verksamhetstyper och projekt representerade, liksom bidrag från landets samtliga utbildningsinstitutioner - Borås, Lund, Södertörn, Uppsala, Umeå och Växjö. Den här volymen är ett uttryck för viljan att dela med sig av kunskaper och erfarenheter, att diskutera och ta nya intryck. Vi i programkommittén önskar riktigt trevlig läsning!

Två väsentliga konferensbidrag ryms dock inte i denna volym, nämligen de två huvudtalarnas. Pelle Snickars, professor i digitala kulturer, och Cecilia Andersson, forskare och lärare i biblioteks- och informationsvetenskap, båda vid Lunds universitet, inledde traditionsenligt var sin konferensdag med presentationerna *Folkbibliotek och diskotek* (Snickars) respektive *Google är inte kul - ungdomars användning av och föreställningar om sökmotorer i vardagen* (Andersson). Deras rika och underhållande perspektiv på gårdagens och samtidens informationspraktiker filmades, och finns nu tillgängliga via Svensk biblioteksförnings webbplats. Även inslag om *Framstegens halvsekel: 50 år av folkbiblioteksutveckling*, en bibliotekshistorisk antologi (redigerad av Tommy Ohlsson, Barbro Thomas och Magdalena Gram), hamnar utanför denna publikation - den boken står tryggt på egna ben.

2022 års konferens avslutades med en paneldiskussion med särskilt fokus på konferensens egen framtid. Karin Linder, Svensk biblioteksförenings generalsekreterare, Åse Hedemark, prefekt vid Institutionen ABM vid Uppsala universitet, och Jonas Gilbert, chef för biblioteket vid Högskolan i Borås, diskuterade konferensens betydelse som angelägen mötesplats för bibliotekssektorns alla intressenter. Hur mötesplatsen i praktiken ska leva vidare och utvecklas för att fylla sin funktion blir nu en fråga för dem som tar över stafettpinnen inför 2024. Den nuvarande modellen med cirkulerande värdskap innebär att ett annat lärosäte tar vid och genomför konferensen tillsammans med huvudarrangören Svensk biblioteksförening.

Vi i årets programkommitté vill nu tacka alla medverkande för ett gott samarbete, och vi hoppas förstås på många återseenden vid kommande mötesplatskonferenser!

Jenny Lindberg, Högskolan i Borås
Jenny Nilsson, Svensk biblioteksförening
Maria Ringbo, Högskolan i Borås

De överblivna arbetsuppgifterna: skolbibliotekarien som utfyllnad

Ulrika Centerwall
Högskolan i Borås
ulrika.centerwall@hb.se

Inledning

Skolbibliotekarier arbetar för elevers utbildning och bildning; för utvecklande av språklig förmåga, läsande, medie- och informationskunnighet och digital kompetens. På de av Sveriges skolor med en eller flera fackutbildade bibliotekarier är det vad skolbibliotekarier gör. Genom en intervjustudie med bibliotekarier på högstadie- och gymnasieskolor framkommer dock hur en hel del andra uppdrag och arbetsuppgifter utgör det vardagliga arbetet (Centerwall 2022). I studien, liksom i tidigare skolbiblioteksforskning återkommer uttryck för rektorers och pedagogers brist på kunskap om och förståelse för skolbibliotekariers uppdrag och kompetenser. Kanske kan denna brist på kunskap förklara varför skolbibliotekarier utför arbetsuppgifter som blir över? I den här texten fokuserar jag på de uppgifter jag benämner som sociala, stödjande och omvårdande.

Bakgrund

I intervjustudien som rapporteras här (Centerwall 2022) beskriver skolbibliotekarier sitt arbete med fokus på det uppdrag som i Skollagen (SFS 2010:800, 2 kap) benämns syfta till att utveckla elevernas digitala kompetens och språkliga förmåga och som kan preciseras till ett arbete med läsundervisning, läsfrämjande, litteraturförmedling å ena sidan och för informationskompetens och källkritiska förmågor å andra sidan (jfr SOU 2021:3). I utsagorna från de intervjuade skolbibliotekarierna framkommer också ett gediget arbete med skolans demokratiska uppdrag, kopplat till bibliotekens folkbildande, kultur- och demokratifrämjande uppdrag att arbeta för elevernas lika värde och att motverka fördomar och diskriminering. Vidare beskriver skolbibliotekarierna arbete med skolutveckling, projektledning, samverkan och samarbete (Centerwall 2022).

Rollen som skolbibliotekarie kan vara både bred och djupdykande samt bestå av en rad komplexa och skilda uppsättningar ansvar och krav (Merga 2020). Trots att skolbibliotekariers roll för lärande är väl utforskad (t.ex. Limberg, Hultgren & Johansson 2021) är skolbibliotekariers roller för elevers välmående mindre kända (Harper 2017). I utbildningssammanhang diskuteras omsorgsetik (Noddings 1992) som en grundläggande princip inom utbildning vilken inbegriper att lära sig att bry sig om andra. Omsorgsarbete och omsorgsetik knyter an till emotionellt arbete vilket beskrivs som processer i och genom vilka en yrkesverksam hanterar sina känslor för att uppnå ett önskat känslomässigt gensvar hos den de arbetar med (Noddings 1992). Emotionellt arbete kan också breddas till att omfatta arbete med känslomässigt engagemang gentemot användarna (Barry et al. 2019). Också inom biblioteksområdet har emotionellt arbete studerats (t.ex. Matteson & Miller 2012, 2013; Emmelhainz et al. 2017; Rodger & Erickson 2021), dock i mycket liten utsträckning med specifikt fokus på skolbibliotekarier (t.ex. Grimm 2022). Det råder däremot en samstämmighet om att emotionellt arbete är en aspekt av bibliotekariearbetet. Utifrån en läsning av policies och riktlinjer konstaterar exempelvis Emmelhainz et al. (2017) att bibliotekariers fysiska närvaro på skolan till stor del finns för att uppfylla elevers emotionella behov. Även Reed och Tharp (2020) pekar på en enligt dem tidigare undervärderad aspekt av skolbibliotekariers arbete nämligen betydelsen av skolbibliotekariens känslomässiga kontakt med såväl enskilda elever som lärarlag och kollegium. Vidare diskuteras i skolbiblioteksforskning begreppet *pastoral care*, vilket inbegriper omvårdnad om elever och beskrivs som stöd för lärande, att upprätthålla en säker och trygg miljö och att ge elever individuellt stöd (Harper 2017).

Genomförande

Resultatet i detta bidrag är en liten del av ett resultat från en studie där 30 skolbibliotekarier på högstadier och gymnasieskolor i Sverige medverkar (Centerwall 2022). Av dessa har 22 bibliotekarier vid 14 skolor i 12 kommuner i södra och mellersta Sverige intervjuats. Samtliga

intervjuade bibliotekarier arbetade i skolbibliotek som fungerade väl och var välbemannade. Dessa skolbibliotek var valda bland de knappt hundra skolbiblioteken på listorna av *Skolbibliotek i världsklass* och *Årets skolbibliotek* samt genom snöbollsmetoden där bibliotekarierna jag träffade tipsade mig om andra skolor där en eller flera skolbibliotekarier drev välfungerande skolbiblioteksverksamhet. Intervjuerna genomfördes på bibliotekariernas arbetsplatser, det vill säga i skolbiblioteket, i arbetsrum, studie- eller mötesrum.

I intervjuerna frågade jag inte specifikt om dessa "övriga" uppgifter utan ställde i stället öppna frågor kring uppfattningen av skolbibliotekarierollen såsom: Hur ser du på skolbibliotekets roll/plats i skolan? Hur ser du på din roll i skolan? Hur ser du på din uppgift som skolbibliotekarie? Frågor ställdes också kring arbete och arbetsuppgifter såsom frågor av karaktären: Vilken roll/funktion får du för eleverna? Vilken relation har du med eleverna? Hur bidrar du till elevernas arbete? På dessa frågor rörde sig skolbibliotekariernas svar framför allt kring verksamhetsutveckling, samverkan och samarbete, undervisning och läsfrämjande- och litteraturförmedlande arbete. Samarbete med lärare och samverkan med bibliotekarier och andra aktörer i och utanför skolan är återkommande teman i det empiriska materialet från studien liksom i skolbiblioteksforskning och inom professionen (Gavigan 2017; Gärdén 2017).

Resultat

I detta bidrag fokuserar jag på det arbete som skolbibliotekarien gör i det vardagliga arbetet med elever och kollegor *utöver* det de ser som sina huvudsakliga arbetsuppgifter och uppdrag som skolbibliotekarier. Sådant som beskrivs tillfalla bibliotekarien av en rad olika anledningar eller som de själva tar sig an och tar på sig. Det är så att säga sådana arbetsuppgifter som "blir över". Dessa uppgifter kan tillfalla bibliotekarier i brist på att annan personal har den vilja, kunskap, tid eller kompetens som krävs. Uppgifter går in i varandra och påminner om varandra men för tydlighetens skull har jag tematiserat dem som sociala, stödjande och omvårdande. Jag introducerar också en förståelse av dessa uppgifter som feminiserade.

Socialt, stödjande och omvårdande arbete

Skolbibliotekariers sociala uppgifter är främst riktade till elever och innefattar förutom att undervisa också att vägleda, stötta, trösta, lugna och umgås. Den mest återkommande beskrivningen av detta arbete inbegrep att finnas på plats och ha en stödjande roll och skapa positiva relationer med eleverna (jfr Shaper & Streatfield 2012). Förutom stöd i informationssökningsprocessen återkommer stöd i läxläsning som en viktig arbetsuppgift vilket kan utföras för att uppnå förväntningar som finns på bibliotekarien.

När det gäller det sociala arbetet gentemot kollegor rör det sig förutom arbetet för samarbete kring undervisning också om att skapa ett bra arbetsklimat, exempelvis genom att arrangera födelsedagsfiranden, skolavslutningar och uppträdanden, men också att medla och lösa konflikter inom kollegiet. Vid andra tillfällen anser pedagoger eller ledning på skolan att arbetsuppgifterna kopplade till kultur, såsom att ansvara för ett Skapande Skola-besök eller konstvernissage, rymmer inom ramen för bibliotekariens arbete med hänvisning till bibliotek som kulturinstitution eller för att dessa arrangemang placeras i skolbiblioteksrummet.

Skolbibliotek kan utgöra lugna, trygga rum för elever som behöver en plats där kraven på dem minskar, en plats där de kan vila och ladda om. Biblioteket som ett tryggt rum utanför lektionstid, före och efter skoltid liksom på lunch och andra raster återkommer i studiens empiriska material (Centerwall 2022). Den trygga platsen hör också ihop med biblioteket som ett gömställe, ett ställe att komma undan för elever som inte känner sig trygga på raster, i korridorer och uppehållsrum

(jfr Shaper & Streatfield 2012; Harper 2017). Att göra biblioteket till en trygg plats kan ses som grundläggande för relationsbyggandet med elever vilket i sin tur är beroende av att bibliotekarien uppfattas som en tillgänglig person, en person som eleverna kan vända sig till (Shaper & Streatfield 2012).

Arbetet att skapa skolbiblioteket till en trygg plats och att själv anta en roll som en trygg vuxen på skolan samt att stötta elever kan också förstås som ett omvårdande arbete (jfr Emmelhainz et al. 2017). I studien framkom hur bibliotekarierna använde en mängd uttryck kring att vårda, värna om och ta hand om elever. I en enkät till skolbibliotekarier och skolbiblioteksansvariga i Storbritannien fann Shaper & Streatfield (2012) att det omvårdande arbetet beskrevs som en stor och viktig del av det vardagliga arbetet även om den omvårdande rollen för en del bibliotekarier inte dominerar det vardagliga arbetet så som den litteraturförmedlande och undervisande rollen gör (Shaper & Streatfield 2012). Andra bibliotekarier, exempelvis i min studie, beskriver i stället det omvårdande uppdraget som ett sidouppdrag eller ett paraply under vilket övrigt arbete kan rymmas såsom arbetet med inköp, bemötande och undervisning för att på så sätt låta omsorgsetik vägleda arbetet som skolbibliotekarie (jfr Harper 2017). Att låta omvårdnad styra arbetet med inköp kan exempelvis innebära att köpa in litteratur som stöttar elevers behov av utveckling, tröst eller nyfikenhet. Exempel på omsorgsorienterat bemötande utgörs i det empiriska materialet av uttryck för hur bibliotekarien tröstar, lyssnar och ger råd till elever som inte mår bra. I andra fall kan omsorg om eleverna vara ett sätt för bibliotekarien att närma sig och lära känna elever, exempelvis som nyanställd (Shaper & Streatfield 2012).

Självpåtaget eller pålagt av andra

Motiven som ges till att skolbibliotekarien ägnar sig åt dessa arbetsuppgifter varierar. Jag har funnit stöd både för att det är bibliotekarierna själva som på eget initiativ tar sig an arbetet, och för att det läggs på bibliotekarien från någon annan.

När skolbibliotekarierna själva tar sig an arbetet beskriver någon att det beror på att hen själv anser sig vara duktig eller tycka att det är roligt, medan någon annan menar att hen gör det då ingen annan tar ett sådant initiativ. Ibland kan det komma ur en osäkerhet på uppdraget hos en nyanställd skolbibliotekarie där de omvårdande eller stödjande uppgifterna upplevs som en ingång till att lära känna eleverna. Andra gånger motiveras det av att det är uppgifter som bibliotekarien upplever kräver kompetenser som ingen annan i kollegiet just då verkar inneha. Sådana uppgifter kan exempelvis röra sig inom kulturområdet då skolan saknar ett kulturombud, eller bibliotekarien själv har tagit sig an att vara skolans kulturombud.

Att skolbibliotekarierna ofta blir tilldelade de sociala uppgifterna tolkar jag som sammanhängande med berättelserna om bristen på förståelse för uppdraget och kunskap om kompetenserna som bibliotekarier har. Det vill säga att rektor placerar uppgiften på skolbibliotekarien för att hen inte ser potentialen av en skolbibliotekarie som faktiskt får möjlighet att arbeta inom ramen för sin specifika kompetens. Inom skolbiblioteksforskning såväl som inom de professionella samtalen är frustrationen kring politikernas, skolledares, rektorers och pedagogers bristande kunskaper om skolbibliotekariers kompetenser återkommande (Merga 2019; Lewis 2020). Likaså kan det när skolbibliotekarier av ledning och kollegor tilldelas de överblivna uppdragen och uppgifterna ibland höra samman med att det saknas personal med intresse, tid eller möjlighet att genomföra de arbetsuppgifterna.

En ytterligare anledning till att de sociala och stödjande uppgifterna får ta större plats i det vardagliga arbetet kan vara att det helt enkelt inte finns tid att implementera, planera in och genomföra den undervisning som skolbibliotekarien önskar ha. Alternativt att skolbiblioteket inte är fungerande eller har resurser så att bibliotekarien kan arbeta läsförmedlande eller att

biblioteket inte hålls öppet eller besöks i den utsträckning som hade önskats. När elever och pedagoger exempelvis inte nyttjar biblioteket uttrycks ett behov från bibliotekarierna att göra sig behövda på annat sätt. I sådana situationer initierar skolbibliotekarierna själva att de ska ta hand om sådant som blir över grundat i ambitioner, engagemang eller för att de tycker att det är viktigt att det blir gjort. Därigenom skapas en situation som motverkar det förespråkande arbete skolbibliotekarierna samtidigt utför för att tydliggöra kompetenser och bidrag till övriga kollegiet.

Feminiserat arbete

Kvinnointensiva professioner karakteriseras av service, stöd eller omvårdande aspekter vilket bidrar till feminisering (Higgins 2017). Många av de arbetsuppgifter som blir över och tilldelas skolbibliotekarien kan förstås som både feminiserade och feminiserande. Dessa arbetsuppgifter påminner om hushållsarbete såsom att vattna blommor, förbereda fredagsfikat eller anordna firanden och köpa presenter. Att bibliotekarieprofessionen är en feminiserad profession påverkar förväntningar, utförande och förståelser av arbetet och professionen (jfr Rydbeck 2004; Wisselgren 2021; Grimm 2022). De omvårdande arbetsuppgifterna, som också ofta är emotionella och handlar om att värna om elevens välmående tycker jag tydligt kan relateras till en kvinnlig könsroll och därmed möjlig att förstå i relation till en kvinnointensiv och feminiserad profession. Att fortsatt lägga dessa arbetsuppgifter på skolbibliotekarien riskerar en fortsatt feminisering av professionen, och av den yrkesverksamma bibliotekarien på varje enskild skola. Att bibliotekarieprofessionen följs åt av en feminisering är också relaterat till diskussionerna om professionalisering. Att skolbibliotekarien tar sig an dessa uppgifter, eller åläggs dem, blir en del i feminiseringen av arbetet och motverkar det arbete kring professionalisering och legitimitet som också förs bland skolbibliotekarier. Det ska dock påpekas att en sådan feminisering är tätt kopplad till den otydlighet som på många skolor råder kring skolbibliotekariens ansvar och arbetsuppgifter. Kanske utgör skolbibliotekariens feminisering ett exempel på en större problematik på grundskolor, där feminisering präglar all verksamhet?

Diskussion

I skolbiblioteksforskningen konstateras återkommande rektorers brist på kunskap om skolbibliotek och skolbibliotekarier (t.ex. Everhart 2014). Mitt antagande är att det är denna brist på kunskap som till stor del ligger till grund för att skolbibliotekarien tilldelas andra ansvar än dem som kan utläsas i styrdokumentet. Detta gäller främst uppgifter som är av socialt och stödjande slag medan de omvårdande uppgifterna beskrivs komma från bibliotekarierna själva. Att kollegor inte vet vad skolbibliotekarien arbetar med kan få ett flertal följder, bland annat att skolbibliotekariens tid i stället fylls med en rad andra åtaganden utöver undervisning, litteraturförmedling och traditionellt biblioteksarbete. Det har också påtalats att brist på förståelse och uppskattning av skolbibliotekariens roller riskerar leda till att skolbibliotekarien inte trivs på arbetet, bland annat eftersom hen inte får möjlighet att arbeta med det hen upplever som sitt grunduppdrag.

Att vara ensam i sin profession på en arbetsplats och omges av kollegor och ledning som inte fullt förstår ens kompetens innebär samtidigt utrymme för stor självständighet. När skolbibliotekarier tar hand om sådant som annars skulle vara andras uppgifter förflyttas positionerna mellan skolans olika aktörer. Att gränserna blir otydligare kan potentiellt möjliggöra att aktörer närmar sig varandra och får större förståelse för varandras uppdrag och kompetenser. Det gagnar skolbiblioteksverksamheten om rektorer förstår den bredd på aktiviteter som kan pågå på ett skolbibliotek samtidigt som det bör finnas en diskussion om vilka arbetsuppgifter som inte faller inom skolbibliotekariens givna ansvar. Det problematiska i att skolbibliotekarien *förväntas* utföra emotionellt arbete (i större utsträckning än andra yrkesgrupper på skolan?) kan diskuteras utifrån

frågor om skolbibliotekariers roller och uppdrag, professionalisering och feminisering. Att ägna betydande del av skolvardagen åt det feminiserade arbetet kan potentiellt samtidigt utgöra en motståndshandling där de omvårdande och stödjande arbetet kan ställas i relation till en syn på utbildning vars främsta syfte är att elever når måluppfyllelse (jfr Higgins 2017). En sådan motståndshandling kan bidra till att föra tillbaka diskussionen om skolbibliotekets betydelse till en där såväl utbildning och bildning som kultur och demokrati kan utgöra viktiga beståndsdelar (jfr Centerwall, Schultz-Nybacka, Ringbo 2021; SOU 2021:3).

Käll- och litteraturförteckning

- Barry, B., Olekalns, M. & Rees, L. (2019). "An ethical analysis of emotional labor". *Journal of Business Ethics*, Vol. 160 (1), s. 17 –34.
- Centerwall, U. (2022). *Att ta plats och göra skillnad: skolbibliotekariepraktiker i framgångsrika verksamheter*. Borås: Högskolan i Borås.
- Centerwall, U., Schultz Nybacka, P., & Ringbo, M. Skolbibliotek för demokrati, lärande och kultur. I Sundeen, J., Blomgren, R., & Michnik, K. (2022). *Biblioteksgeografen: En antologi om biblioteksväsende och biblioteksforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Emmelhainz, C., Pappas, E., & Seale, M. (2017). "Behavioral expectations for the mommy librarian: the successful reference transaction as emotional labor". *The feminist reference desk: Concepts, critiques, and conversations*. Red M.T. Accardi, Library Juice Press, s. 27–45.
- Everhart, N. (2014). "What Do Stakeholders Know about School Library Programs? Results of a Focus Group Evaluation". *School Library Research*, Vol. 17.
- Gavigan, K. (2017). "School library research: An international perspective". *School librarianship: Past, present, and future*, Alman, S. W. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, s. 65 –76.
- Grimm, A. (2022). "Problematic Expectations: Using Close Reading to Surface Emotional Labor in School Librarian Job Postings". *Journal of Library Administration*, Vol. 62 (3), s. 334 –358.
- Gärdén, C. (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Higgins, S. (2017). "Embracing the feminization of librarianship". *Feminists among Us: Resistance and Advocacy in Library Leadership*, Higgins, S., Lew, S. & Yousefi, B., s. 67–89.
- Lewis, M. (2020). "Advocating for the School Library through Relationships". *Knowledge Quest*, Vol. 49 (1), s. 46 –51.
- Lgr11, Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, reviderad 2022. Stockholm: Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
- Lgy11, Skolverket (2022). *Läroplan för gymnasieskolan 2011*, reviderad 2022. Stockholm: Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gy11-for-gymnasieskolan>
- Limberg, L., Hultgren, F. & Johansson, M. (2021). *Skolbibliotek och lärande*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.
- Matteson, M. L., & Miller, S. S. (2012). "Emotional labor in librarianship: A research agenda". *Library & Information Science Research*, Vol. 34 (3), s. 176 –183.
- Matteson, M. L., & Miller, S. S. (2013). "A study of emotional labor in librarianship". *Library & Information Science Research*, Vol. 35 (1), s. 54 –62.
- Merga, M. K. (2019). *Librarians in schools as literacy educators: Advocates for reaching beyond the classroom*. Springer. Olekalns

Merga, M. K. (2020). "School librarians as literacy educators within a complex role". *Journal of Library Administration*, Vol. 60 (8), s. 889 –908.

Noddings, Nel (1992). *The Challenge to Care in Schools: An Alternative Approach to Education*. New York: Teachers College Press.

Reed, K., & Tharp, T. (2020). "Application of Teacher Citizenship Behavior (TCB) Theory to the Extra-Role Work of School Librarians". *School Libraries Worldwide*.

Rodger, J., & Erickson, N. (2021). "The emotional labour of public library work". *Partnership: Canadian journal of library and information practice and research/Partnership: revue canadienne de la pratique et de la recherche en bibliothéconomie et sciences de l'information*, Vol. 16 (1), s. 1 –27.

Rydbeck, K. (2004). "Från arg tant med knut till farlig sexbomb: om bibliotekariestereotyper i ord och bild". I *NIKK: s nordiska kvinnorörelsekonferens i Reykjavik, 10-12 juni 2004, sessionen "Medier och kvinnorörelser"*, s. 1 –32.

SFS (2010) *Skollag (2010:800)* Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SOU 2021:3 (2021) *Skolbibliotek för bildning och utbildning. Delbetänkande av utredningen om stärkta skolbibliotek och läromedel*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Shaper, S. & Streatfield, D. (2012). "Invisible care? The role of librarians in caring for the 'whole pupil' in secondary schools." *Pastoral Care in Education*, Vol. 30 (1), s. 65 –75.

Wisselgren, P. (2021). Utbildning för bildning: Greta Linder och bibliotekarieprofessionens genuskodning. I *Mötesplats Profession-Forskning, Umeå universitet, 4-5 november 2020* (ss. 167-174). Svensk biblioteksförening; Högskolan i Borås; Umeå universitet.

**"Att bli bemött med förståelse,
det är viktigare än att allt
det tekniska är 'wow' liksom".
Studenters erfarenheter
av att studera med talböcker
på Malmö universitet**

Linnea Dahlgren, Annika Lewrén och Karin Lundin
Malmö universitetsbibliotek
linnea.dahlgren@lth.lu.se
annika.lewren@mau.se
karin.lundin@mau.se

Inledning

Våren 2022 uppgick antalet användare av talbokstjänsten Legimus på Malmö universitet till omkring 8 % av det totala antalet studenter. Studenter vid Malmö universitet med läsnedsättningar kan kontakta biblioteket för att få tillgång till tillgänglighetsanpassad kurslitteratur och annat stöd. Som ett led i arbetet med att utvärdera och utveckla bibliotekets service till studenter med läsnedsättningar genomfördes våren 2022 en användarundersökning i form av fokusgruppsintervjuer med studenter som varit i kontakt med biblioteket angående talböcker under det senaste året. Resultaten från undersökningen sammanställdes i rapporten Studenters erfarenheter av att studera med talböcker och stödprogram, som finns fritt tillgänglig via skriftserien Skrifter från Malmö universitetsbibliotek. Följande paper är en bearbetning av rapporten.

Metod

Deltagare till fokusgrupperna rekryterades via en enkät som hösten 2021 skickades ut till alla studenter som träffat biblioteket för talboksgenomgång under terminen. Två fokusgruppsintervjuer genomfördes med totalt sju studenter. Fyra studenter deltog i en fokusgrupp på plats i biblioteket och tre studenter deltog i en fokusgrupp via Zoom. Intervjuerna varade mellan 45 minuter och en timme. Intervjuerna genomfördes av två bibliotekarier, där en agerade moderator/samtalsledare och en assisterade och tog anteckningar. Intervjuerna spelades in och transkriberades. I bearbetningen av transkriberingen identifierades och sammanställdes teman och slutsatser. Deltagarnas namn är fingerade i detta paper.

Resultat

Första kontakten med talböcker/Legimus

Ingen av deltagarna i fokusgrupperna hörde först talas om Legimus via universitetets officiella kanaler, såsom genom biblioteket, universitets avdelning för pedagogiskt stöd eller lärarna. Istället har det varit exempelvis kursare, kompisar och familjemedlemmar som har berättat för deltagarna om talböcker. Vissa har också haft kännedom om Legimus tidigare genom skolan. En deltagare fick informationen via Dyslexiförbundet.

Det är tydligt att de officiella kanalerna om talboksstöd använts först senare, medan den första kännedomen om stöd för läsnedsättningar har kommit främst via inofficiella vägar.

Mötet med biblioteket och universitetet

Mötet med biblioteket, i form av en genomgång om talböcker med en bibliotekarie, beskrevs mestadels i positiva ordalag. Genomgångarna genomfördes på grund av pandemin via mötesverktyget Zoom, vilket deltagarna uppgav fungerat bra.

Vikten av en personlig kontakt kring talböcker och ett vänligt bemötande tas genomgående upp som viktigt för deltagarna. Robin uttrycker det som: "Att bli bemött med förståelse, kan jag tycka ibland ... det är viktigare än att allt det tekniska är 'wow' liksom".

Deltagarna är också nöjda med bemötandet från resten av universitetet, och två av deltagarna beskriver det som bättre på Malmö universitet än vid andra lärosäten de tidigare studerat vid. Nora säger: "alla lärare jag pratat med har varit såhär 'ja men vi fixar det'. Det har aldrig varit några konstigheter".

Även om lärarna beskrivs som förstående och hjälpsamma har det förekommit att de har lagt till kurslitteratur med kort varsel, något som deltagarna upplever som mycket besvärligt. Balansen förstörs när något oväntat som ska läsas läggs till. Robin beskriver det såhär:

Det är väldigt svårt att ställa om ... När man inte har svårt för det så tänker man inte ens på det, men när man har väldigt svårt för den omställningen att "åh shit, nu har jag missat dom här sidorna som skulle vara till imorgon". Det kommer inte hända att man läser igen dom, för det är förstört redan på något sätt.

Hur hjälper talböcker studenterna i deras studier?

Deltagarna använder sig främst av Legimus i mobilen, men också via datorn. Veronica brukar exempelvis först lyssna på texten när hon cyklar eller åker buss, för att sedan när hon kommer hem sätta sig framför datorn och lyssna en gång till och följa med i texten. Studenterna uppskattar mobilappen i och med den flexibilitet det ger att kunna lyssna på kurslitteraturen när de gör någonting annat. Cecilia använder exempelvis appen medan hon lagar mat medan Evelina och Veronica använder den när de åker kollektivt, cyklar eller promenerar. För mer fokuserade studier passar datorn bättre. Maria till exempel har testat både mobilappen och datorn men kommit fram till att hon minns bättre när hon sitter ner och tar anteckningar samtidigt som hon lyssnar och läser kurslitteraturen. Ett par av deltagarna uppger att de enbart använder mobilappen eftersom de anser att den är enklare och mer användarvänlig än datorprogrammet. De har också lättare att koncentrera sig om de samtidigt kan röra på sig.

De flesta deltagare uppger att de trots att de har tillgång till sina kursböcker via Legimus också köper de tryckta böckerna, för att kunna stryka under, skriva anteckningar och gå tillbaka i texten. Talböckerna fungerar alltså som ett komplement och ett stöd till den tryckta kurslitteraturen men ersätter den inte. Maria säger: "Jag hade en [tal]bok förra kursen som inte hade text, men då fick jag köpa den, för ... annars hade jag inte tagit mig igenom den". Utifrån deltagarnas berättelser ser vi att det ofta inte räcker att enbart ha tillgång till kurslitteraturen i talboksform, utan att det är kombinationen av tal och text som efterfrågas. Möjligheten att kunna följa med i texten samtidigt som den läses upp är mycket viktig för vissa studenter.

Talböcker fungerar som ett stöd i kognitiva aspekter av läsningen, som exempelvis avkodningen av texten, läshastigheten, arbetsminnet och att behålla fokuset under läsningen. Veronica berättar:

Utan Legimus, om jag ska läsa en bok, då måste jag läsa samma mening om och om igen, kanske tre, fyra gånger, men med Legimus kan jag lyssna på det bara, kanske två gånger, och sen bara förstår jag direkt. Så på så sätt hjälper det mig jättemycket med Legimus.

Robin instämmer med Veronica. "Det fastnar liksom där vid avkodningen", säger han.

En deltagare, Evelina, berättar att hon märkt av en förbättring i sin läshastighet sedan hon började använda Legimus: "[Det] har gjort att jag kan läsa snabbare, eftersom man kan öka hastigheten. Så jag är van vid att lyssna snabbare, så att när jag tar upp boken och ska läsa utan att lyssna så upplever jag att jag även då läser snabbare". Robin, som tidigare har haft problem med att skumläsa, berättar att han med hjälp av talböckerna har lärt sig att "skumlyssna" istället.

Vad som tycks vara lika viktigt som det kognitiva stödet är det emotionella stöd som talböckerna ger. Flera av fokusgruppsdeltagarna berättar att Legimus är ett stöd i att strukturera upp studierna och komma igång, speciellt för de deltagare som har neuropsykiatriska diagnoser och koncentrationssvårigheter. Agnes, som har ADHD, berättar att hon inte har problem med själva

avkodningen när hon läser, men att Legimus är hennes "motor". Robin, som också har ADHD, beskriver något liknande:

Det har sparat mig väldigt mycket stress och väldigt mycket huvudvärk att ha Legimus, för jag har nästan alltid kunnat räkna med att alla böckerna som jag ska läsa finns där och ... det här kanske låter banalt men som någon som verkligen har mycket svårigheter i exekutiva funktioner, alltså att få saker gjorda, att börja i tid, att leta upp alla böcker i tid, beställa dom, det är så många steg i det som många inte ens tänker på hur tufft det är /.../ men det är så himla skönt, nu kan jag bara sätta på Legimus, för jag vet, jag har bara kollat i listan, ja ok den boken, då läser jag den, då börjar jag där /.../ för min egen del är det just också det här med att komma igång som är så himla svårt bara.

Evelina, ytterligare en deltagare med ADHD, beskriver något liknande: "Det [Legimus] har på ett sätt kortat ner startsträckan. Som är det svåraste för mig att sätta igång".

Nora upplever att Legimus hjälper henne med motivationen, och att det även har stärkt hennes självförtroende. Tidigare har hon känt sig "dålig" men nu har hon insett att hennes svårigheter hade med hennes läsnedsättning att göra. Flera deltagare beskriver det som att tillgången till Legimus och andra stödverktyg har besparat dem mycket stress och oro. Som Robin beskriver det verkar vetskapen om att kurslitteraturen finns tillgänglig via Legimus lugnande.

Studenternas attityder till talsyntes

I fokusgrupperna syns en stark preferens för mänskliga röster framför talsyntes. Talsyntesrösterna beskrivs som enformiga och tråkiga att lyssna på. Agnes säger: "Med kraftigt, svårsmält innehåll då är det väldigt svårt när man har en otroligt opepp röst samtidigt /.../ Det är liksom en datorröst som gör att man liksom ... dör av tristess bara". På frågan om hon tycker att det är lättare att koncentrera sig på boken om det är en bra röst svarar hon: "Ja, verkligen! Det får gärna vara en bra röst, men en mänsklig röst underlättar. För det är just det här momentet när man får en datorröst som inte kan uttala orden. /.../ ja, det är nästan omöjligt att komma igenom". Evelina instämmer: "Jag känner igen det där, för jag har också ADHD, och då spelar verkligen rösten en stor roll faktiskt".

Maria, som deltog i den andra fokusgruppen, irriterar sig också på talsyntesen och säger att hon inte kan lyssna lika länge om en bok är inläst med talsyntes som hon kan med en mänsklig uppläsare. Veronica tar också upp att talsyntesen inte kan hantera ord på andra språk: "Om det är typ en svensk text och så kommer det ett engelskt ord eller så, då blir det lite konstigt, så läser den det som om det vore ett svenskt ord". Ett stort problem är också att ord ofta uttalas och betonas felaktigt, vilket förhindrar förståelsen. Evelina berättar: "Jag lyssnade på en bok idag där jag känner att, jag fattar inte överhuvudtaget vad den handlar om. För att den här datorrösten var så hattig och så ja ... orden blev så fel i sammanhanget".

Cecilia, som har dyslexi, tycker att det fungerar med datorrösten eftersom det för hennes del är avkodningen av texten som är problemet. Hon säger:

Jag är bara så tacksam och glad att jag har den här inläsningstjänsten så jag tänker inte så mycket på den biten. /.../ eftersom jag har dyslexi så känner jag att jag hör ju ändå orden och förstår det jag inte själv kunnat få in om jag suttit och läst själv.

Veronica, som använt talböcker under större delen av sin skolgång, föredrar också mänskliga uppläsare framför talsyntes, men säger att det till viss del är en vanesak: "Jag tyckte det var

mycket jobbigare i början, när jag blev introducerad för programmen. Det är fortfarande jobbigt med rösterna, men det är inte lika jobbigt som i början". Maria instämmer: "man har vant sig lite".

När någonting inte fungerar

När problem gällande studierna och stödprogrammen dyker upp väljer de flesta deltagarna först och främst att försöka lösa problemen på egen hand. Agnes beskriver till exempel hur hon inte lyckats få ett talsyntesprogram att fungera på sin dator, men hur hon valt att inte be om hjälp. Veronica beskriver hur viljan att lösa problemen själv handlar om en trötthet i att behöva stå upp för sig själv hela tiden:

I första hand försöker jag lösa det själv. /.../ För jag är så trött på att saker inte funkar och att man ska behöva tjata på lärare och man ska behöva ... stå upp för sig själv hela tiden. Så om jag inte lyckas lösa det själv så brukar jag typ överväga - "är det så pass viktigt för mig att jag behöver hjälpen eller kan jag klara mig utan?"

Nora instämmer: "Det är verkligen så. 'Ska jag ta den här fighten?' typ."

Det är alltså tydligt att även om studenterna vet att hjälp finns att få är det inte alltid de ber om den. Som Agnes uttrycker det: "det är väl lite så att när allting rullar på så hankar man sig fram". När deltagarna väl ber om hjälp är det för att de gjort bedömningen att deras hjälpbehov är akut.

Studenternas önskemål och förbättringsförslag

Det framkommer flera förslag på förbättringar och önskemål från studenterna under fokusgruppsintervjuerna. Flera tar upp att universitetet kan bli bättre på att informera studenter om vilken hjälp som finns att få. Nora tycker att det är jättebra att informationen finns på hemsidan, men ännu bättre hade det varit om lärare i början av utbildningen hade berättat om talböcker och stödprogram och att man kan vända sig till biblioteket med frågor. Hon anser också det är viktigt att kunna göra saker muntligt, och tycker därför det är bra om de som bemannar infodisk och telefon kan hjälpa henne direkt och inte bara hänvisa tillbaka till hemsidan. Hon säger: "Om jag går in på en hemsida och jag känner att det bara blir för mycket, då letar jag upp ett nummer. För att det är så jag kommunicerar bäst liksom och tar till mig information". Robin har också synpunkter på hemsidan:

Jag har problem med hemsidan faktiskt ... men egentligen är det lite en samhällsgrej i sig och det är den här informationstätheten, jag tycker ofta att det är för mycket intryck överallt /.../ Det låter ju kanske trivalt för de flesta, men för nån med ADHD är det en mardröm ibland, att komma till det jag faktiskt vill göra för att det är så mycket ... man tar liksom efter reklambranschen i det här sättet att pocka på ens uppmärksamhet och jag tycker det är väldigt jobbigt.

Veronica instämmer med Robin:

Jag håller med dig, för ... när det är jättemycket text på en sida så är det bara som att jag "åh, jag orkar inte läsa", så jag bokade bara ett möte men en sån specialpedagog och fick all information där istället för jag orkade inte riktigt sitta med det, när det är så mycket text på så kort tid.

Agnes har liknande erfarenheter. Hon berättar att hon var väldigt stressad innan hon skulle börja plugga, det var så mycket information på hemsidan att "det blev kaos i huvudet".

På frågan om hur bibliotekets webbsida om talböcker och stöd kan bli mer lättillgänglig föreslår Veronica att informationen kan stå i punktform eller att den kan finnas i videoformat. Nora instämmer att videoformat är en "superbra idé", för då kan man pausa när man vill. Veronica lägger till att man också kan lyssna om, och Robin kommer med förslaget att man då kan ha klickbara tidskoder för att enkelt kunna navigera i videon. Agnes efterfrågar en snabbare väg till personlig kontakt:

Jag hade önskat att det hade funnits någon funktion, en person man kunde kontakta för att få en introduktion till information. /.../ När jag tar in information så blir det första gångerna typ kaos i mitt huvud. Så om jag då känner mig stressad eller att det är nytt för mig så är det som att det blir kortslutning. Så där hade jag gärna önskat att det hade funnits någon länk eller kontakt till någon så man kunde få mer information, alltså någon mer personlig kontakt.

Även Nora och Veronica föredrar att boka in ett möte med en person som berättar det de behöver veta. Detta pekar på vikten av en personlig kontakt i det första mötet med universitetsbiblioteket för vissa studenter med läsnedsättningar. Även om all information finns på hemsidan fungerar det bättre att ta del av informationen muntligt, och helst vill de kunna fråga en person direkt.

Robin har också ett mer generellt önskemål, nämligen att inte alltid själv behöva begära extra stöd, utan att universitetet ska arbeta mer med Universal Design, det vill säga att redan från början göra anpassningar efter studenters olika behov. Han säger: "man blir trött på att varje gång behöva säga 'hej, jag behöver det här' /.../ Så det är nog det jag tycker är det jobbiga, att man alltid ska behöva säga ifrån om man behöver något liksom".

Slutdiskussion

Sammanfattningsvis har talböcker en stor betydelse i dessa studenters studievardag. Flera uttrycker att de inte hade tagit steget att börja studera om de inte hade vetat om att stödet fanns, och att de hade haft det mycket svårare att klara studierna utan stöd. Studenterna uppger bland annat att talböckerna förbättrar deras arbetsminne och läshastighet och hjälper dem att strukturera sina studier. Vad som är lika viktigt som dessa pedagogiska aspekter är det emotionella stöd som talböckerna ger. Flera av deltagarna berättar att stödet har besparat dem mycket stress och oro. Vetskapen om att deras kurslitteratur finns tillgänglig som talbok har en lugnande effekt och gör det lättare att komma igång med studierna. Talböckerna har också gett deltagarna större självständighet och ökat självförtroende i fråga om studierna. Deltagarna uppger att de i huvudsak är nöjda med det stöd de fått vid Malmö universitet och beskriver lärare och annan personal vid universitetet som hjälpsamma och förstående.

Det finns dock utrymme för förbättringar. Flera av deltagarna tar upp att enformiga talsyntesröster med felaktig betoning och uttal försvårar koncentrationen och förståelsen av kurslitteraturen, i synnerhet för studenter med koncentrationssvårigheter. I fråga om universitetets bemötande tar flera deltagare upp att även om lärarna ofta är förstående så händer det att de lägger till ny litteratur till kursplanen med kort varsel, vilket skapar stress och oro. Flera deltagare berättar även att de ofta måste påtala brister i tillgänglighet och att de ibland inte orkar "ta fighten". Detta tyder på att lärare, kursansvariga och annan personal på universitetet behöver lära sig mer om dessa studenters behov för att avlasta dem från bördan att ständigt behöva stå upp för sig själva.

En utmaning för universitetet är att nå ut med information till nuvarande och blivande studenter om det stöd som finns. De flesta av deltagarna fick inte information om stödet via universitetets

officiella kanaler, utan från till exempel kursare, vänner och familj. Då flera deltagare uttrycker att de inte hade valt att börja studera på universitetet om de inte vetat att stödet fanns är det möjligt att presumtiva studenter med läs- och skrivsvårigheter inte vågar ta steget att söka till högre utbildning eftersom de inte känner till att de har rätt till stöd.

Deltagarna har också önskemål om förbättrade webbsidor. Flera tar upp informationstätheten på universitetets sidor som ett problem, framför allt studenterna med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Deltagarnas förslag till förbättringar inkluderar mindre text, att inte presentera all information på en gång, mer punktform och videor. Deltagarna lyfter också fram vikten av personlig kontakt med personal på universitetet. Det kan vara lättare att ta till sig information och lära sig att använda Legimus genom att en person berättar och guidar än att behöva läsa informationen själv. En deltagare uttrycker att ett gott bemötande från universitetet är viktigare än att tekniken är felfri.

Slutligen kan vi konstatera att många av deltagarna uttrycker stor tacksamhet över att stödet finns och att deltagarna är nöjda med bemötandet från lärare och bibliotekspersonal. Flera deltagare berättar också att de uppskattar att få dela med sig av sina erfarenheter och att få träffa andra som också har lässvårigheter. Flera av dem har erfarenheter av att ständigt behöva påtala brister i tillgänglighet och att stå upp för sig själva, vilket gör att de uppskattar att bli tillfrågade om sina synpunkter i den här studien.

Vår förhoppning är att vår undersökning kan vara till nytta för bibliotekarier, lärare och andra som arbetar med stöd till studenter med behov av anpassad kurslitteratur.

Käll- och litteraturförteckning

Dahlgren, Linnea, Lewrén, Annika och Lundin, Karin. (2022). Studenters erfarenheter av att studera med talböcker. Malmö: Skrifter från Malmö universitetsbibliotek. DOI: <https://doi.org/10.24834//maulib/2022/13>

Malmö universitetsbibliotek (2022) Talböcker & stödprogram. Hämtad 26 september 2022, från <https://mau.se/bibliotek/guider-och-stod/talbocker/>

Wibeck, Victoria (2010). Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. 2., uppdaterade och utök. uppl. Lund: Studentlitteratur

Universitetsbibliotekarier tar och ges plats i forskningsprocesser

Pieta Eklund

Bibliotek, Högskolan i Borås
pieta.eklund@hb.se

Inledning

Bibliotekariers arbete har traditionellt förknippats med bland annat kortkataloger och klassificering av tryckta informationsresurser såsom böcker och tidskrifter, men detta har förändrats i takt med att andelen elektroniska media i bibliotekssamlingar har ökat sedan tidigt 2000-tal. Informationssökning tillhörde också bibliotekariers (eller dokumentalisternas) arbetsområde i början av den digitala utvecklingen på 1970-talet. Idag söker användarna information själva, eftersom informationssökning till synes har blivit förenklad genom att Silicon Valley Tech-företag utvecklar mer användarvänliga sökgränssnitt som tillgängliggör information dygnet runt. Även om att söka verkar vara enklare idag ökar forskares förfrågningar om olika typer av informationssökningsuppdrag så som systematiska sökningar till bibliotek, vilket indikerar att en tidigare arbetsuppgift återigen blir en del av (universitets)bibliotekariers arbetsuppgifter. Trots detta vill tidigare forskning hävda att bibliotekariers traditionella arbetsområde urholkas (Aslam 2018; Knight 2017), vilket föranleder ett behov hos bl.a. universitetsbibliotekarier att bredda sina arbetsuppgifter och visa sitt värde i andra sammanhang till exempel i forskningsprocesser.

Även forskningsprocesser förändras. De har blivit mer komplexa och konkurrensen om forskningsmedel har ökat under de senaste decennierna. Universitet uppmanas att vara en del av nationella, internationella och globala lösningar när det gäller t.ex. hälsa och miljö, genom att mer aktivt sprida sina forskningsresultat (Etzkowitz et al. 2000; Richardson et al. 2012; Öquist & Benner 2012). För att kunna göra detta krävs det mer av forskarna. De behöver följa flera olika krav som ställs av universitet, finansiärer, förlag, och andra, t.ex. open access publicering, krav på hantering och tillgängliggörandet av forskningsdata, planera och ansöka om projektpengar, förstå publiceringsstrategier och bibliometriska indikatorer. Trots att de flesta forskare ställs inför samma krav, har de olika behov av tjänster och stöd från biblioteket, vilket har visats av tidigare forskning (Buchanan et al. 2005; Haglund & Olsson 2008; Talja et al. 2007; Tenopir 2003; Tenopir et al. 2019).

Utgångspunkten för detta föreliggande bidrag är att professioner har ansvar för ett eller flera arbetsområden, det vill säga jurisdiktioner, och att de kan förhandla ansvar inom och över dessa. Olika tekniska, organisatoriska och sociala krafter leder till förändringar i universitetsbibliotekariers arbetsområden och sätt de kan stödja forskare i deras gärning och därmed förbättra forskningens kvalitet. Dessa förändringar kan leda till förändrade och nya arbetsuppgifter, och även att arbetsuppgifter försvinner. Professioner kan således förhandla ansvar inom och över dess traditionella, närliggande och framväxande arbetsområden (se t.ex. Cox & Corral 2013; O'Connor 2009b; O'Connor 2009a; Sundin 2005). Betraktat utifrån denna kontext kan universitetsbibliotekarier visa upp sina färdigheter, kunskaper och kompetenser, vilket öppnar för möjligheter för dem att närma sig forskningsprocesser. I denna texts kontext möts två professioner, universitetsbibliotekarier som utvecklar bibliotekstjänster för forskare, och forskare inklusive doktorander. Med de bibliotekstjänster för forskare som universitetsbibliotekarier utvecklar närmar de sig forskningsprocesser. Syftet med denna text är att belysa sätt på vilka kan universitetsbibliotekarier ta plats och förhandla ansvar inom forskningsprocesser. Frågan som har väglett analysen av det empiriska materialet är:

- Vilka sätt att förhandla ansvar inom forskningsprocesser, om några, framträder för universitetsbibliotekarier i relation till forskare i det empiriska materialet?

Texten är strukturerad på följande sätt. Inledningen presenterar studiens motivering och kontext samt dess syfte och frågeställning. Därefter följer ett avsnitt om det analytiska verktyget och studiens genomförande som följs av resultatanalys, diskussion och slutsatser.

Det analytiska verktyget

Analysen av det empiriska materialet utgår från Abbotts (1988) studie om professioner och deras arbetsuppgifter. Den amerikanska sociologiprofessorn använder begreppet *arbetsområden* (jurisdiktion) som en eller flera professioner verkar inom för att analysera professioner. Att förhandla ansvar inom och över ett arbetsområde kan göras på arbetsplatsen och den juridiska och den publika arenan. Denna studie fokuserar endast på förhandlingarna på arbetsplatsen eftersom förändringar i ansvar sker snabbare där än på de andra arenorna.

Inom arbetsområden har professioner mer eller mindre legitim rätt att bestämma över ansvaret som de har (eller ger andra professioner) inom och över arbetsområdet. Det innebär att professionen som har huvudansvaret för ett arbetsområde bestämmer över t.ex. tillhörande arbetsuppgifter, och vilka kunskaper och kompetenser som behövs för att genomföra arbetsuppgifter som ingår i det arbetsområdet. Det betyder också att professioner är beroende av varandra för att kunna utföra arbete på bästa möjliga sätt (Abbott 1988). I detta sammanhang anses forskningsprocesser vara forskares arbetsområde som universitetsbibliotekarier närmar sig och förhandlar ansvar inom.

Ansvar förhandlas på några olika sätt enligt Abbott (1988). Dessa sträcker sig från att ha fullt ansvar över ett arbetsområde till att en profession underordnar sig en annan, till delning av ansvar för arbetsuppgifterna och kunskaper mellan professioner, att ha rådgivande ansvar eller att professionerna delar ansvar över kundgrupper mellan sig. Dessa sätt är listade från det starkaste till det svagaste sättet. Exempelvis i relation till forskningsprocesser förhandlar universitetsbibliotekarier inte fullständigt ansvar eftersom forskarna har expertisen i forskning. De har kompetensen och kunskaperna om val av metod, teori och ämnet som universitetsbibliotekarierna saknar. Däremot har universitetsbibliotekarier andra kompetenser och kunskaper som gör att de har möjlighet att förhandla ansvar inom forskningsprocesser på andra sätt. Dessutom gör organisationsstrukturer att en profession förblir underordnad en annan. Det analytiska verktyget antyder också att det rådgivande sättet att förhandla ansvar kan vara utmanande eftersom professionen som har ansvar inom och över ett arbetsområde behöver vara öppen för att en annan profession kan närma sig det arbetsområdet. Det innebär att det rådgivande ansvaret troligtvis inte är ett långvarigt sätt att förhandla ansvar (Abbott 1988).

Fokus för analysen har varit på studiens forskningsfråga och det empiriska materialet har genomgått en empiri- och teoridriven analys. Det empiriska materialet har kodats och sedan kategoriserats utifrån de ovannämnda olika sätten att förhandla ansvar inom och över ett arbetsområde.

Metod

Detta paper baseras på analysen av empiriskt material som samlats för en avhandlingsstudie om universitetsbibliotekariers arbete att utveckla bibliotekstjänster för forskare. Studien genomfördes som en fallstudie vid ett universitetsbibliotek med tre fakultetsbibliotek, HumArt, SocSci och STM (Eklund 2022). Fallstudier som metod inom samhällsvetenskap kritiserar ofta för att inte resultera i tillförlitliga rön. Kritiken har motargumenterats av till exempel Flyvbjerg (2006) som hävdar att värdet i resultaten från fallstudier ligger i att de genererar kontextberoende kunskap i nära relation till verkliga situationer och således grunden till att förstå och lära sig om studieobjektet. Andra argument handlar om bland annat empirin, partiskhet och fördomar. Dessa kan bemötas med att under fallstudier kan mycket och rik empiri produceras och som kan användas till att exemplifiera generaliseringar och bidra till vetenskaplig utveckling. Den föreliggande studien bidrar med resultat från vardagen när universitetsbibliotekarier utvecklar verksamhet istället för att försöka återskapa händelser i efterhand.

Antagandet var dessutom att empirin skulle vara rik och varierad eftersom de deltagande universitetsbibliotekarierna möter forskare från flera discipliner med varierande behov och sätt att använda bibliotek och dess resurser, något som tidigare forskning har också visat på.

Det är vanligt att använda multipla datakällor för fallstudier för att säkerställa resultatens validitet. Därför skedde insamlingen av empirin genom intervjuer, icke-deltagande observationer och dokumentstudier. Intervjuer valdes för att det är en ypperlig metod för att samla in åsikter, upplevelser och andra subjektiva tankar i detalj (Silverman 2015). Semistrukturerade intervjuer med 20 universitetsbibliotekarier och fyra bibliotekschefer från tre olika fakultetsbibliotek genomfördes hösten 2016. Dessutom genomfördes 36 icke-deltagande observationer av arbetsmöten med de deltagande universitetsbibliotekarierna och universitetsbibliotekscheferna, vilket resulterade i dryga 40 timmar av inspelat material. Endast arbetsmöten relaterade till uppgiften att utveckla bibliotekstjänster för forskare observerades på grund av att studiens fokus låg på utvecklingen av dessa tjänster istället för på deltagarnas andra arbetsuppgifter. Dessutom befann sig deltagarna inte på samma fysiska plats, vilket försvårar observationer. Sju dokument som bestod av till exempel universitetsbibliotekets strategiska dokument, planer för att implementera bibliotekets forskarnära tjänster och uppdragsbeskrivning för arbetsgrupperna inkluderades i studien. Tillsammans bidrog den insamlade empirin till en nyanserad syn på universitetsbibliotekariers förhandlade av ansvar och plats i forskningsprocesser.

Studiens begränsningar finns i urvalet av såväl deltagande universitetsbibliotekarier som det valda universitetsbiblioteket. Deltagande universitetsbibliotekarier var medlemmar av arbetsgrupperna för utveckling av bibliotekstjänster för forskare vid de tre fakultetsbiblioteken samt bibliotekscheferna vid dessa bibliotek. Detta urval gjorde att universitetsbibliotekarier som hade arbetsuppgifter som tangerade bibliotekstjänster för forskare på andra sätt inte kom till tals. Dessutom kan storleken på universitetsbibliotek ha betydelse eftersom det på ett större bibliotek finns utrymme för specialisering, vilket kan vara svårare att åstadkomma på ett mindre universitetsbibliotek. Detta kan relateras till Siberry (2021) som föreslår att både den geografiska plats en profession verkar i (stad – landsbygd) och antalet representanter från en profession inom en arbetsplats påverkar den professionens möjligheter att förhandla ansvar för arbetsuppgifter inom ett arbetsområde.

Resultat

Resultaten redovisas utifrån de olika sätt att förhandla ansvar inom arbetsområden som listats ovan. Citaten hämtas från det empiriska materialet, främst de transkriberade intervjuerna. Som antytts ovan förhandlar universitetsbibliotekarierna inte för fullt ansvar för forskningsprocesser. Dessutom framgår det att bibliotekstjänster inte är relevanta i sig, eller utvecklas för universitetsbibliotekariers skull, utan tjänsterna relevans kommer från användningen av tjänsterna, exemplifierad av P1/STM:

[...] de [bibliotekstjänster för forskare] måste baseras på forskarnas behov och inte på bibliotekarier som vill visa hur bra vi är på att utveckla nya tjänster (P1/HumArt).

För att kunna förhandla fullt ansvar för forskningsprocessen skulle det betyda att universitetsbibliotekariers arbete med bibliotekstjänster är betydelsefullt även utan forskares användning av dessa tjänster.

Det finns en förståelse för forskningsprocessers komplexitet och behov för inblandning av flera professioner i forskningsprocesser bland deltagarna, vilket också visar på att fullt ansvar inte är ett gångbart sätt för universitetsbibliotekarier att förhandla ansvar för arbetsuppgifter inom forskningsprocesser.

Jag var på ett nätverksmöte och det visade sig att bibliotek ensamma knappast kan erbjuda tjänsterna. En stor del har med arkiv och bevarande att göra, så jag tycker att arkiv måste involveras. Så, biblioteket skulle vara en medaktör. Vi skulle kunna lobba för det som ligger inom vår sfär, men det måste ske i samarbete med andra delar av organisationen (P5/STM).

Även de deltagande fakultetsbibliotekscheferna är ense om att universitetsbibliotekets och universitetsbibliotekariers uppgift är att stödja forskare och göra det vid en tidpunkt då forskare behöver det, som belyses av bibliotekschefen för SocSci-biblioteket:

[...]vi måste anpassa tjänsterna till individer för att det ska fungera. En forskare kan behöva särskild hjälp nu och inte om två månader när biblioteket har planerat för ett seminarium (P21/SocSci/M).

Båda dessa citat ovan visar att tjänsterna relaterade till forskningsprocesser är komplexa och att de behöver anpassas till kundgruppen. Baserad på analysen framstår universitetsbibliotekarierna som underordnade forskare i forskningsprocessen, det vill säga att de inte försöker förhandla om fullt ansvar över och inom forskningsprocesser.

Att behålla det kunskapsbaserade ansvaret över ett arbetsområde är möjligt även om en annan profession utför arbete inom det arbetsområdet. Alltså det är möjligt för forskare att behålla kontrollen över forskningsprocessen även om andra professioner så som universitetsbibliotekarier närmar sig arbetsområdet. Även om deltagarna inte ser sig ta över forskningsprocesser, är de ändå självsäkra på att de har egen unik kompetens och kunskaper som kan komma till användning och forskarna till nytta under forskningsprocesser. P12/STM och P16/STM förklarar:

...[forskare] vet hur man gör sökningar, men jag kan många fler sätt att söka. Jag kan ge dem olika sätt att gå vidare med [...] (P12/STM)

De [forskare] säger alla att de är erfarna PubMed-användare, och det är de ofta, men de har inte använt... de har inte förstått PubMed [...] använder inte MESH-termer, eller så har de gjort sökningar, som inte ger tillräckligt bra resultat, fullständiga resultat; forskare har inte förstått att de inte kan använda termerna de brukar använda [...] (P16/STM).

Citaten kan i denna kontext förstås som ett sätt att förhandla ansvar genom arbetsfördelning baserat på kunskap och kompetenser. De deltagande universitetsbibliotekarierna anstränger sig för att ta över ansvaret för specifika arbetsuppgifter inom forskningsprocesser så som informationssökning inklusive referenshantering, visualisering av sökresultat och bibliometri, publiceringsfrågor så som val av publiceringskanal och hantering av forskningsdata. Samtidigt finns det röster som argumenterar för universitetsbibliotekarier att vara lugna i sin traditionella kunskap, P1/HumArt förklarar:

Ibland känner jag att vi försöker uppfinna [tjänster] och är rädda att vår roll på något sätt skulle försvinna så att... Så vi försöker uppfinna tjänster, som inte ens efterfrågas... Jag tycker att vi ska luta oss tillbaka här på HumArt; våra samlingar är kärnan. Vi borde se att vi faktiskt har en roll där [...] (P1/HumArt).

I detta citat uttrycker deltagaren tvivel inför uppgiften att utveckla (nya) tjänster för forskare. Deltagaren antyder att universitetsbibliotekarier borde ha tillit för det traditionella biblioteksarbetet med samlingarna och att det arbetet kan visa sig förnya universitetsbibliotekariers sätt att närma sig forskningsprocesser. Dessutom kan arbetet med

samlingarna skapa en förnyad känsla av syfte för universitetsbibliotekarier. Dessa tre citat ovan visar också på skillnaderna mellan forskare inom olika discipliner.

I det empiriska materialet framgår att de deltagande universitetsbibliotekarierna förhandlar ansvar även genom rådgivning men som den analytiska linsen antyder, är det en utmaning.

Systematiska sökningar tar mycket tid, speciellt om vi siktar på att vara medförfattare. Det är ett enormt engagemang, så om det blir för många förfrågningar och för lite tid måste vi bli konsulter eller erbjuda konsultation istället för att göra sökningarna. Jag tycker att det är en utmaning att matcha resurser i organisationen med förfrågningarna (P20/STM).

Just i detta fall verkar utmaningen ligga i organisationen men utmaningen kan även ligga i att forskare inte är öppna för att ta emot råd om arbetsuppgifter som ingår i deras arbetsområden eftersom de förväntas vara experter inom forskningsprocesser. Dock när ett arbetsområde förändras kan möjligheter för andra professioner att ta över arbetsuppgifter uppstå.

Om denna lagring av data, öppna data, om det blir som vi tror det blir, att det krävs i ansökningar och anslag till Vetenskapsrådet, ja, så kommer universitetsbiblioteken att ha en ganska enorm uppgift. Dessutom är det en möjlighet. Vi har fokuserat på att lära ut hur man lägger upp en datahanteringsplan, och så... det blir en slags naturlig kontakt också, att man är en del av forskningsprocesserna på ett annat sätt, vilket jag tror kan vara väldigt bra för båda parter (P21/SocSci/M).

Detta citat visar att det kan vara tekniska förändringar och samhällsförändringar som öppnar för möjligheterna för universitetsbibliotekarier att ta sig an arbetsuppgifter inom forskningsprocesser. Vidare visar citatet att det finns arbetsuppgifter där universitetsbibliotekarier kan agera i en rådgivande roll. Förhandlingar sker i den publika arenan istället för endast på arbetsplatser på grund av tekniska förändringar och samhällsförändringar samt med stöd av statlig myndighet. Det tyder på att universitetsbibliotekarier har en starkare möjlighet att förhandla ansvar i den rådgivande rollen än den analytiska linsen medger.

Den svagaste formen av förhandling för ansvar inom och över ett arbetsområde enligt den analytiska linsen är att professionen delar kunderna mellan sig, vilket kan leda till specialisering i professionen. I detta fall handlar det om att biblioteksanvändare delas grovt i grupper av studenter och forskare inklusive doktorander. Det handlar också om att universitetsbibliotekarierna behöver specialisera sig, P9/SocSci förklarar:

Det [hantering av forskningsdata] är inget som kan göras vid sidan av. Därför tror jag att vi måste specialisera oss på [...] att du faktiskt fokuserar på en sak och lär dig den mycket grundligt, och det är vad jag tror att hantering av forskningsdata behöver. [...] Vi behöver mer specialiserade roller som kräver beslut som tas av universitetsbiblioteksledningen och rektor (P9/SocSci).

I citatet framgår det att hantering av forskningsdata är en komplex arbetsuppgift som kräver specialister från olika håll, vilket medför att förhandlingar av ansvar för forskningsprocesser inte endast pågår mellan universitetsbibliotekarier och forskare utan även mellan och inom grupper av anställda på universitetsbiblioteket och vid andra delar av universitetet. Det som gör detta sätt att förhandla ansvar utmanande i denna kontext är att förhandlingen är beroende av organisationsledningen som antingen ger eller inte ger mandat för professioner att börja arbeta med en arbetsuppgift.

Diskussion

För att synliggöra förändringar i universitetsbibliotekariers arbete och på vilket sätt de kan engagera sig i forskningsprocesser, har jag använt mig av Abbott (1988) resonemang om professioner, arbetsområden och arbetsuppgifter. Analysen av det empiriska materialet visar att deltagarna i studien kan förhandla ansvar genom arbetsfördelning baserad på kunskaper, rådgivning eller kundgrupp som görs i relation till andra universitetsbibliotekarier. Alltså universitetsbibliotekarierna har sin egen unika kunskap som de kan bidra med genom att antingen genomföra arbetsuppgifter så som informationssökning, bibliometriska analyser eller visualisera sökträffar men även inom bibliotekssamlingarna på grund av forskares ökade behov av digitaliserade samlingar. Dessutom kan de agera som rådgivare inom ovannämnda och kommande arbetsuppgifter så som hantering av forskningsdata.

Som konstaterat närmar sig universitetsbibliotekarier forskningsprocesser på olika sätt. Detta verkar delvis bero på att forskare inom olika discipliner behöver olika typer av bibliotekstjänster, vilket i vissa fall kan förklaras med skillnaderna i disciplinerna och hur forskningsprocesserna ser ut i disciplinerna. Till exempel verkar det vara enklare att ta över informationssökning inom medicin för att det är en sekundär arbetsuppgift för medicinska forskare (Roos 2012) medan för humanistiska forskare informationssökning kan vara den primära uppgiften. Detta betyder att universitetsbibliotekarier som gör systematiska eller andra sökningar för forskare delar arbetet med forskare baserad på kunskap medan i andra fall kan universitetsbibliotekarier snarare erbjuda rådgivning relaterade till val av publiceringskanal eller frågor kring datahanteringsplaner. Dessa skillnader innebär att universitetsbibliotekarierna vid de tre olika fakultetsbiblioteken har skilda möjligheter och sätt att bidra med sin kompetens i en forskningsprocess och därmed förhandla ansvar inom forskningsprocesser. Möjligheterna att förhandla ansvar kan beskrivas som en glidande skala där universitetsbibliotekarierna i ena änden aktivt kan delta i forskningsprocesser och i andra änden kan agera rådgivare.

Abbott (1988) hävdar att rådgivning är ett sätt ett svagt sätt för professioner att knyta till sig arbetsuppgifter inom ett arbetsområde och en signal på att en professions arbetsområde krymper. Rådgivning anses dock i detta sammanhang vara ett sätt för universitetsbibliotekarier att ta plats inom forskares arbetsområde snarare än att universitetsbibliotekariers eget arbetsområde blir mindre. Universitetsbibliotekarierna bygger upp kunskap om sina kompetenser hos forskare genom rådgivning, vilket potentiellt leder till att universitetsbibliotekarier bjuds in till ett mer aktivt deltagande i forskningsprocesser i fortsättningen. Med andra ord, universitetsbibliotekarierna kan dras in i forskningsprocesser av forskare som har behov av universitetsbibliotekariers kompetenser. Denna rörelse kan förstås som en pågående förhandling om jurisdiktion i forskningsprocessen mellan universitetsbibliotekarier som å ena sidan trycker på för att ta plats i forskningsprocessen och forskare som å andra sidan drar in universitetsbibliotekarier i forskningsprocesser och därmed ger plats åt universitetsbibliotekarierna i forskningsprocesser. Något som inte har diskuterats i samband med universitetsbibliotekarier och rådgivning är gränsdragningen mellan att handleda och att rådgöra doktorander. Dessa två begrepp kan användas synonymt. Det skulle kunna indikera att rådgivning faktiskt är intellektuell fördelning av arbetsområde, d.v.s. att bibliotekarier och handledare delar handledningsarbete där handledaren handleder om ämnet, teorier och metoder medan bibliotekarier handleder kring publiceringsstrategier och informationssökning och hantering av forskningsdata. Oavsett om det är handledning eller rådgivning så stärker universitetsbibliotekarier sin ställning vid ett lärosäte.

Slutsatser

Det finns föreställningar om att alla forskare ska erbjudas alla bibliotekstjänster för forskare, men detta är inte önskvärt. Önskvärt är istället att anpassa bibliotekstjänsterna till forskare beroende på deras skilda behov. Dessutom finns föreställningar att universitetsbibliotekariers arbetsuppgifter

och kompetenser försvinner eller inte behövs baserat på t.ex. tekniska, organisatoriska och sociala krafter. Emellertid visar den föreliggande studien på motsatsen. Universitetsbibliotekariers arbetsinsatser behövs även i framtiden. Deras arbetsområden och arbetsuppgifter är i förändring och påverkas av skillnader i forskningsprocesser inom discipliner. Därför kan universitetsbibliotekarier på olika sätt närma sig och ta över eller till och med ges delar av ansvar för diverse arbetsuppgifter i forskningsprocesser.

Käll- och litteraturförteckning

Abbott, Andrew (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: Univ. of Chicago Press.

Aslam, Mohammad (2018). Marketing strategies for academic libraries in the 21st century. *International research : journal of library and information science*, 8(1).

Buchanan, George, Cunningham, Sally Jo, Blandford, Ann, Rimmer, Jon & Warwick, Claire (2005). Information seeking by humanities scholars. Rauber, A., Christodoulakis, S. & Tjoa, A. M., red. *Research and Advanced Technology for Digital Libraries*, 2005 Berlin, Heidelberg. Springer Berlin Heidelberg, ss. 218-229.

Cox, A. M. & Corral, S. (2013). Evolving academic library specialties. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(8), ss. 1526-1542. <https://doi.org/10.1002/asi.22847>

Eklund, Pieta (2022). *Academic librarianship in flux : The dynamics of negotiating professional jurisdiction*. Diss. Borås: Högskolan i Borås. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26641>

Etzkowitz, Henry, Webster, Andrew, Gebhardt, Christiane & Terra, Branca Regina Cantisano (2000). The future of the university and the university of the future: Evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm. *Research Policy*, 29(2), ss. 313-330. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00069-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00069-4)

Flyvbjerg, Bent (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), ss. 219-245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>

Haglund, Lotta & Olsson, Per (2008). The impact on university libraries of changes in information behavior among academic researchers: A multiple case study. *The Journal of Academic Librarianship*, 34(1), ss. 52-59. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2007.11.010>

Knight, Jennine, A. (2017). Academic librarians as change champions: A framework for managing change. *Library Management*, 38(6/7), ss. 294-301. <https://doi.org/10.1108/LM-03-2017-0031>

O'Connor, Lisa (2009a). Information literacy as professional legitimation: The quest for professional jurisdiction. *Library Review*, 58(4), ss. 272-289. <https://doi.org/10.1108/00242530910952828>

O'Connor, Lisa (2009b). Information literacy as professional legitimation: The quest for a new jurisdiction. *Library Review*, 58(7), ss. 493-508. <https://doi.org/10.1108/00242530910978190>

Richardson, Joanna, Nolan-Brown, Therese, Loria, Pat & Bradbury, Stephanie (2012). Library research support in queensland: A survey. *Australian Academic & Research Libraries*, 43(4), ss. 258-277. <https://doi.org/10.1080/00048623.2012.10722287>

Roos, Annikki (2012). Activity theory as a theoretical framework in the study of information practices in molecular medicine. *Information Research*, 17(3), s. 18.

Siberry, Alexandra (2021). *Examining the impact of gender and locale in the work and interprofessional relationships of ontario midwives*. Diss. Guelph, Ontario, Canada: University of Guelph.

Silverman, David (2015). *Interpreting qualitative data*. London: Sage.

Sundin, Olof (2005). Webbaserad användarundervisning: Ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis. *Human IT*, 7(3), ss. 109-168.

Talja, Sanna, Vakkari, Pertti, Fry, Jenny & Wouters, Paul (2007). Impact of research cultures on the use of digital library resources. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(11), ss. 1674-1685. <https://doi.org/10.1002/asi.20650>

Tenopir, Carol (2003). *Use and users of electronic library resources: An overview and analysis of recent research studies* (Council on Library and Information Resources). <https://www.clir.org/pubs/reports/pub120/>

Tenopir, Carol, Late, Elina, Talja, Sanna & Christian, Lisa (2019). Changes in scholarly reading in finland over a decade: Influences of e-journals and social media. *Libri (København)*, 69(3), ss. 169-187. <https://doi.org/10.1515/libri-2018-0120>

Öquist, Gunnar & Benner, Mats (2012). *Fostering breakthrough research: A comparative study*. Stockholm: Kungliga vetenskapsakademien. http://www.kva.se/globalassets/vetenskap_samhallet/forskningspolitik/2012/akademir_apport_breakthrough_research_121209.pdf

Normal, särskild, special: En normkritisk studie av tillgänglig och likvärdig skolbiblioteksverksamhet

Katarina Hagberg
Högskolan i Borås
katarina.hagberg@hb.se

Inledning

Den här texten tar sin utgångspunkt i min masteruppsats *Inkluderande skolbiblioteksverksamhet: En normkritisk studie av tillgänglighet och likvärdighet* (Hagberg 2022). I uppsatsen undersökte jag inkludering, tillgänglighet och likvärdighet i relation till svensk skolbiblioteksverksamhet utifrån ett normkritiskt perspektiv med utgångspunkt i elevers behov och rättigheter.

Bibliotekslagen (SFS 2013:801) stipulerar att biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Med startpunkt i denna formulering har jag undersökt och problematiserat den normativa bilden av funktionsförmåga samt fysiska och sociala barriärer som kan uppstå i mötet med skolbiblioteksverksamheten. I denna text ges en kortare presentation av studien och jag vill poängtera att viktiga delar såsom genomgång av relevanta begrepp och litteratur samt tidigare forskning har utelämnats. Vid intresse för att gå djupare in i området hänvisar jag därför till min uppsats (Hagberg 2022).

Idag beräknas cirka 15 procent av världens befolkning möta någon typ av funktionshinder i form av fysiska eller sociala barriärer kopplat till normbrytande funktionsförmåga (World Health Organization 2021). Förutom bibliotekslagens (SFS 2013:801) formulering gällande tillgänglig biblioteksverksamhet fastställs också att personer med normbrytande funktionsförmåga är en prioriterad grupp som ska ägnas särskild uppmärksamhet. Skolbiblioteksverksamheten regleras även i skollagen (2010:800) vilken stipulerar att alla elever ska ges ledning och stimulans utifrån deras lärande och utveckling i förhållande till utbildningsmålen. I de fall där funktionshinder uppstår och påverkar elevens måluppfyllelse ska stöd ges för att motverka de barriärer och konsekvenser som funktionshindret orsakar. Måluppfyllelse och möjlighet till delaktighet påverkas bland annat av pedagogiska strategier, utformning av fysisk lärmiljö samt val av läromedel och andra lärverktyg (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2022a). Dessa delar är relevanta för all pedagogisk verksamhet varför det är viktigt att undersöka inkludering, tillgänglighet, likvärdighet i förhållande till skolbiblioteksverksamhet och normbrytande funktionsförmåga.

Problemformulering och frågeställningar

Dagens samhälle, både globalt och lokalt, är uppbyggt kring normativitet vilket medför att det som bryter mot normen blir en identitetsmarkör på ett sätt som det normativa inte blir. Exempel på sådan identitetsmarkör är normbrytande funktionsförmåga (McRuer 2006). Detta går att koppla till funktionsmaksordning vilket är ett begrepp som beskriver normer som makt och hur samhället är uppbyggt kring normer om funktionsfullkomlighet. Ju mer en person följer normen desto större handlingsfrihet kan personen tillskrivas (Funktionsrätt Stockholms län 2020). Funktionsmaksordningen kan förstås som en hierarkisk ordning då vissa normbrytande funktionsförmågor anses avvika mer från normen än andra (McRuer 2006). Skolan har ett kompensande uppdrag vad gäller elevers olika förutsättningar vilket innefattar all personal och verksamhet, så också skolbiblioteksverksamheten. Den utbildning eleverna möter ska främja likvärdighet och möjlighet till utveckling utifrån den enskilde elevens behov och förutsättningar (Skolverket 2022b).

Alla människor har olika behov och förutsättningar och både förståelse och definition av normbrytande funktionsförmåga förändras över tid. Normbrytande funktionsförmåga och funktionshinder är också en individuell upplevelse varför det är svårt, om ens möjligt, att presentera en tydlig och allomfattande definition (Faeth 2021, s. 434). Forskning kring barn och normbrytande funktionsförmåga är ett eftersatt område (Watson 2012, s. 192; Prendergast 2016, s. 66) och även inom skolbiblioteksforskningen är elevperspektivet ofta åsidosatt (Gärden 2017, s. 90). Syftet med min studie är därför att bidra till, utveckla och berika samtalet kring normativitet, inkludering, tillgänglighet och likvärdighet inom svensk skolbiblioteksverksamhet. Detta görs genom att anta ett normkritiskt perspektiv och problematisera och dekonstruera den normativa

bilden av funktionsförmåga samt sociala och fysiska barriärer som kan uppstå i mötet med skolbiblioteksverksamheten.

Studien har utförts utifrån följande frågeställningar:

- Hur är skolbiblioteksdokument formulerade för att säkerställa att verksamheten möter elevernas behov och rättigheter på ett likvärdigt sätt?
- Hur tolkar och införlivar skolbibliotekarier dessa formuleringar i den praktiska skolbiblioteksverksamheten?
- Vilka strategier, metoder och förhållningssätt antar skolbibliotekarier för att möta varje elev utifrån dennes rättigheter och behov?

För att utforska och besvara dessa frågeställningar genomfördes en studie med ett begränsat antal skolbibliotekarier vilket beskrivs mer ingående under nästkommande avsnitt.

Metod och teoretiskt ramverk

För att möta studiens syfte samt besvara forskningsfrågorna genomfördes studien genom datainsamling av lokala skolbiblioteksdokument, lagtexter som reglerar skolbiblioteksverksamheten samt semistrukturerade intervjuer med sex grundskolbibliotekarier. Genom att kombinera tre typer av empiriskt material möjliggörs en analys av både formellt och individuellt språkbruk. Utifrån dessa två språkbruk kan samstämmighet och diskrepans mellan lagtexter, styrdokument och riktlinjer samt individuell tolkning och praktisk verksamhet undersökas och synliggöras. För att koppla samman formuleringar i lokala skolbiblioteksdokument med skolbibliotekariernas tolkningar har det varit viktigt att dessa delar relaterar till varandra. Av den anledningen är de lokala skolbiblioteksdokument som undersökts knutna till de skolbibliotekarier som intervjuats för studien. Totalt för studien har sex skolbibliotekarier intervjuats och 20 dokument har samlats in varav 18 har använts i studien. De två dokument som samlats in men inte använts (Uppdragsbeskrivning A; Plan för förändring D) bedömdes irrelevanta för studien. Anonymisering har skett genom att både deltagarna och de insamlade dokumenten har getts pseudonymer. För att underlätta för läsaren att para ihop deltagarna med respektive skolbiblioteksdokument har dokumenten namngetts från A till F och deltagarna har getts namn med begynnelsebokstäverna A till F, Ada, Barbro, Cleo, Dima, Ellen och Fia.

Det empiriska materialet har analyserats genom en tematisk innehållsanalys där teman genererats utifrån de lagtexter som reglerar skolbiblioteksverksamheten (SFS 2010:800; SFS 2013:801), de lagar och konventioner som behandlar mänskliga rättigheter (Regeringen 2021; Svenska FN-förbundet 2008; Unicef u.å.; United Nations u.å.) samt det empiriska materialet i sig. Vid genomläsning av det empiriska materialet identifierades två teman vilka fungerar som huvudkategorier, *inkludering* samt *organisation och struktur*. Respektive huvudkategori efterföljs av fyra underkategorier. *Sär(skild) inkludering*, *likvärdighet*, *behov* och *tillgänglighet* ordnas under inkludering. *Kompetens*, *det fysiska rummet*, *samverkan* och *utvärdering* ordnas under organisation och struktur. Dessa kategorier applicerades på både insamlade textdokument och intervjumaterial.

Studiens teoretiska ramverk vilket fungerar som analytisk lins utgörs av *Critical Disability Theory*. Critical Disability Theory bygger på kritiska teorier kring samhälleliga maktstrukturer och normer. Dessa maktstrukturer och normer påverkar människors språkanvändning och genom att undersöka språkanvändning kan synsätt och agerande synliggöras. Synliggörande och ökad

medvetenhet är viktigt då det är en förutsättning för att förändring och frigörelse ska kunna ske (Fairclough 2001, s. 1–4). Genom att undersöka de normer som skapar och upprätthåller särskiljning och kategorisering snarare än att undersöka normbrytande funktionsförmågor och funktionshinder i sig kan förståelse och kunskap nås för att skapa en bredare och generell rättvisa och inkludering i samhället (Minich 2016). Strävan inom Critical Disability Theory är en naturlig och självklar inkludering, inte abstrakta rättigheter i relation till normbrytande funktionsförmåga (Devlin & Pothier 2006, s. 2).

Resultat

För skolbiblioteket som pedagogisk verksamhet innefattar inkludering att främja delaktighet, likvärdighet och tillgänglighet genom att se till varje enskild elevs behov och förutsättningar (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2022b). Vikten av en skolbiblioteksverksamhet för alla elever betonas av både de intervjuade skolbibliotekarierna och i de lokala skolbiblioteksdokumenterna. Trots detta framkommer ett tema i det empiriska materialet där inkludering inte är en självklarhet. Inkludering beskrivs genom särskiljning, kategorisering och prioriteringar varför temat fått namnet *sär(skild) inkludering*. I flera av de lokala skolbiblioteksdokumenterna (Kommunal skolbiblioteksplan A; Kommunal biblioteksplan B; D; F) förekommer bibliotekslagens (SFS 2013:801) skrivelse om personer med normbrytande funktionsförmåga som prioriterad grupp. Detta är exempel på att formuleringar rörande inkludering inleds med ett särskiljande. Sär(skild) inkludering kan beskrivas som ett motsatsförhållande på så sätt att termen särskild går emot och försvagar begreppet inkludering.

I bibliotekslagen (SFS 2013:801) definieras inte termen funktionsnedsättning varför den bör förstås ur ett brett perspektiv och inbegripa både fysiska, kognitiva och sensoriska normbrytande funktionsförmågor. I det empiriska materialet framkommer dock avgränsningar med fokus på framförallt läsnedsättningar och fysiska normbrytande funktionsförmågor. I skolbiblioteksplan E sker en avgränsning genom att elever med läsnedsättning presenteras som en prioriterad grupp. Både Ellen och Fia lyfter elever med läsnedsättningar som en prioriterad grupp och nämner Legimus [<https://www.legimus.se/>] som främsta verktyg i det arbetet. Vidare formuleringar förekommer, till exempel i den kommunala biblioteksplanen B där användare som möter hinder vad gäller att tillägna sig information och kunskap betonas. Även i den kommunala skolbiblioteksplanen C är formuleringen vidare då elever i behov av stöd lyfts fram som en grupp som ska ägnas särskild uppmärksamhet. De deltagande skolbibliotekarierna är tydliga med att individens behov och förutsättningar är viktiga utgångspunkter i utformandet av verksamheten. I beskrivningar av dessa behov och förutsättningar används särskiljande termer såsom *normal*, *särskild*, *special*, *vanliga*, *extra*, *hinder*, *svårigheter* och *svaga*. Dessa beskrivande termer bär på negativa konnotationer vilket kan leda till en oavsiktlig värdering av den enskilde individen och dennes förmågor, behov och förutsättningar snarare än enbart en beskrivning.

Inkludering innefattar också likvärdighet vilket kan betraktas som att skapa strukturer för deltagande på lika villkor. Detta beskrivs i både lokala skolbiblioteksdokument och i intervjumaterialet. Det kan till exempel handla om lika tillgång till beståndet genom varierande material samt med hjälp av stödstrukturer och digitala verktyg men också i form av representation i litteraturen. Ellen beskriver att likvärdighet handlar om flera olika delar. Hon betonar vikten av att inte värdera olika former för inläring och inte heller olika läspraktiker. Hon beskriver även likvärdighet i relation till utbildning i stort och de möjligheter som alla elever ska ges efter avslutad utbildning. För att nå dit poängterar Ellen vikten av att inte nöja sig med att erbjuda ett verktyg eller en stödstruktur utan att också arbeta aktivt med den så att det blir en del i att utveckla elevens lärande.

Likvärdighet är nära sammankopplat med tillgänglighet på så sätt att en verksamhet inte kan vara likvärdig om den inte är tillgänglig. Tillgänglighet handlar delvis om att nå alla elever men också att lokalen och beståndet är tillgängligt. Tillgänglighet kopplat till bestånd är något som nämns i majoriteten av de undersökta lokala skolbiblioteksdokumenterna. Det handlar till exempel om tillgång till lättläst litteratur och Legimus (Kommunal skolbiblioteksplan A; C; Lokal skolbiblioteksplan A; C; Kommunal biblioteksplan B; D; F; Verksamhetsberättelse B; D; F; Lokal arbetsplan E). Ada berättar om tillgängligt material och förklarar att det kan vara svårt att hitta taktila böcker anpassade för rätt åldersnivå. Hon betonar att formen inte ska behöva påverka tillgängligheten och likvärdigheten, något som det tyvärr gör i hennes verksamhet. Ellen beskriver nyttan med olika läspraktiker för alla elever oberoende av funktionsförmåga. Tillgänglighet behöver på så sätt inte vara knutet till ett krav eller en specifik förutsättning utan kan också innefatta ett erbjudande om en bredd. Tillgänglighet beskrivs även utifrån flexibilitet vad gäller förmåga att anpassa sig efter situationen och möta elevernas skilda behov och förutsättningar. Bemanning med skolbibliotekarie är på så sätt en förutsättning för att skapa likvärdig och tillgänglig skolbiblioteksverksamhet. Just bemanning är något som Barbro beskriver och hon förklarar att hon behöver finnas tillgänglig för både elever och personal.

Vikten av att fokusera på behov framför funktionsförmåga är någonting som betonas i intervjumaterialet. Ada och Ellen beskriver att det inte är begreppet funktionsnedsättning som är i fokus utan elevens behov. Samtidigt beskriver de att de inte kan ha koll på alla elevers behov och förutsättningar och därför är samtalen med eleverna en viktig del av deras arbete. Dima och Barbro förklarar att samarbetet med lärarna är viktigt eftersom det är de som har bäst koll på eleverna. I flera av de lokala skolbiblioteksdokumenterna beskrivs att verksamheten ska utformas med användaren i fokus och att skolbibliotekarien ska kunna möta elevens behov (Kommunal biblioteksplan B; F; Kommunal skolbiblioteksplan C; Kommunalt strategiskt ramverk F; Uppdragsbeskrivning B). I likhet med Ada och Ellen förklarar Fia att det inom en stor verksamhet inte går att ha kännedom om den enskilde elevens behov men att hon har kunskap om vissa behov som till exempel Legimus.

Skolbibliotekariernas kompetens och hur denna ska utvecklas formuleras i några av de lokala skolbiblioteksdokumenterna. I uppdragsbeskrivning D framgår att skolbibliotekarien ska vara lyhörd och se samt förstå alla elevers behov. Detta är högt ställda krav och Dima vittnar om att det kan vara svårt att känna att hon räcker till. Cleo reflekterar kring vikten av lyhördhet och beskriver att arbetet innebär ett ständigt lärande, för henne är dialogen med eleverna en viktig del i detta lärande. Även Ellen reflekterar kring det ständiga lärandet och hon betonar vikten av att dra nytta av andra professioners kompetens. Det kan handla om kollegor på skolan men också extern kompetens i form av till exempel logopedier och audionomer. Även samverkan med lärarna är viktig då de besitter kunskap om eleverna som skolbibliotekarierna inte alltid har tillgång till. Det kan dock vara svårt att samverka med alla varför det kan bli fokus på de som är intresserade eller som undervisar i ett ämne som är nära sammanknutet med skolbibliotekets uppdrag. Av denna anledning vittnar Dima och Fia om en skev fördelning sett till samverkan. Dima förklarar hur detta påverkar eleverna negativt då deras möjligheter att nyttja skolbiblioteksverksamheten påverkas av lärarnas engagemang och intresse.

Skolbibliotekets fysiska utformning är någonting som nämns i de lokala skolbiblioteksdokumenterna. Skolbiblioteksrummet beskrivs bland annat som en plats för lugn och ro (Kommunal skolbiblioteksplan A; E; Lokal skolbiblioteksplan A). Andra delar som nämns är föränderlighet, lättillgänglighet och mångsidighet i relation till skolbiblioteket som lärmiljö (Kommunal biblioteksplan B; Kommunal skolbiblioteksplan A; C; E). Dessa formuleringar stämmer inte alltid överens med verkligheten varför de deltagande skolbibliotekarierna beskriver hur de fått arbete med att förändra rummet. Cleo och Ellen beskriver till exempel hur de engagerat eleverna för

att utforma rummet på bästa sätt. Dima förklarar att utgångspunkten ofta får vara det befintliga möblemanget då ekonomiska begränsningar påverkar möjligheterna till rumslig förändring.

En förutsättning för att utveckla verksamheten är utvärdering och systematiskt kvalitetsarbete, något som betonas i de lokala skolbiblioteksdokumenterna. I flera av dokumenten framgår på vilken nivå och i vilken omfattning utvärdering och systematiskt kvalitetsarbete ska ske (Kommunal biblioteksplan D; Kommunal skolbiblioteksplan A; E; Kommunens strategiska ramverk F; Lokal arbetsplan E; Lokal skolbiblioteksplan A; C). I både den kommunala och den lokala skolbiblioteksplanen A framgår att rektor ansvarar för att följa upp skolbiblioteksverksamheten för att utvärdera dess bidrag till ökad måluppfyllelse. Trots dessa formuleringar upplever Ada att strukturer för detta saknas och efterfrågar därför tydligare struktur och form för utvärdering och systematiskt kvalitetsarbete. Cleo beskriver hur de lokala skolbiblioteksdokumenterna är en förutsättning för att kunna följa upp och utvärdera den verksamhet som hon bedriver. Hon förklarar att många verkar tro att hon går på känsla i sitt arbete, något som hon tydligt fransäger sig då hon betonar att hon bedriver en pedagogisk verksamhet utifrån uppställda mål och riktlinjer.

Diskussion

Redan i bibliotekslagen (SFS 2013:801) skapas en bild av den normativa respektive normbrytande biblioteksanvändaren då olika grupper särskiljs och kategoriseras utifrån bland annat funktionsförmåga. Särskilda grupper ska prioriteras vilket är en form av särskiljande inkludering snarare än naturlig och självklar inkludering. Att inkludering inte sker naturligt betyder dock inte att strävan inte finns där. Just strävan efter inkludering, tillgänglighet och likvärdighet genomsyrar de intervjuade skolbibliotekariernas beskrivningar av verksamheten. I såväl intervjumaterial som i lokala skolbiblioteksdokument ligger fokus på differentiering för att möta olika läspraktiker samt insatser för att möta den fysiska tillgängligheten. Det går på så sätt att identifiera en normativ bild av funktionsförmåga men också en normativ bild av normbrytande funktionsförmåga. Att fokus ligger på läspraktiker ligger i linje med skolbibliotekets uppdrag vad gäller att stärka elevernas språkliga förmåga (Skolverket 2022a). För att öka bredden vad gäller inkludering, tillgänglighet och likvärdighet behöver dock differentiering och stödstrukturer utökas utöver det som kopplas till läsnedsättningar och fysiskt normbrytande funktionsförmågor.

I både lokala skolbiblioteksdokument och i intervjumaterialet förekommer särskiljande och kategoriserande termer såsom *normal*, *särskild*, *special* och *extra*. Detta är termer som bär på negativa konnotationer och som riskerar att cementera upplevelsen av en elevs förutsättningar och behov snarare än att det betraktas som något föränderligt. Detta är dock vedertagna termer inom utbildningsväsendet varför de inte är specifika för det empiriska materialet i den här studien. Trots det är det viktigt att reflektera över och problematisera det språkbruk som förekommer. Den flexibilitet som finns och de anpassningar som görs skulle gynna fler elever än de med uttalat normbrytande funktionsförmåga. Strävan mot inkludering, tillgänglighet och likvärdighet handlar inte om bristande kompetens, förståelse eller engagemang utan snarare om logistiska och ekonomiska resurser. Ett ideal vore att arbeta proaktivt utifrån strukturer där elevernas förutsättningar och behov står i fokus redan från start och inte först när hinder uppmärksammas. Det som betraktas som *special* bör inte vara *special* utan en självklar del för att möta den naturliga variationen oavsett funktionsförmåga.

Studiens forskningsfrågor behandlar formella formuleringar, individuella tolkningar och praktisk tillämpning av de dessa formuleringar och tolkningar. De lokala skolbiblioteksdokumenterna är formulerade nära de lagar och styrdokument som ligger till grund för verksamheten. Det i sig säkerställer dock inte att verksamheten möter elevernas behov och rättigheter på ett likvärdigt sätt utan detta sker först i tolkningen av formuleringarna samt i den praktiska tillämpningen.

Skolbibliotekariernas tolkningar visa på en delvis ensidig bild av tillgänglighet och likvärdighet då fokus ligger på läsnedsättningar och fysiska normbrytande funktionsförmågor. På så sätt säkerställer inte formuleringarna att elevernas behov och rättigheter möts på ett likvärdigt sätt. Vad gäller praktisk tillämpning påverkas den av de tolkningar som görs av formuleringarna i de lokala skolbiblioteksdokumenterna. Skolbibliotekarierna bedriver ofta ett ensamt och omfattande arbete vars mål är svåra att uppnå utan att samverka med skolans övriga personal. Att själva anta ett kritiskt förhållningssätt och reflektera över både formuleringar, tolkningar och praktisk tillämpning är dock ett första steg för utveckling vad gäller inkludering, tillgänglighet och likvärdighet inom skolbiblioteksverksamheten.

Käll- och litteraturförteckning

Opublicerade källor

Intervju med Ada, genomförd 25 mars 2022
Intervju med Barbro, genomförd 28 mars, 2022
Intervju med Cleo, genomförd 28 mars, 2022
Intervju med Dima, genomförd 28 mars, 2022
Intervju med Ellen, genomförd 31 mars, 2022
Intervju med Fia, genomförd 11 april, 2022
Kommunal skolbiblioteksplan A
Lokal skolbiblioteksplan A
Uppdragsbeskrivning A
Kommunal biblioteksplan B
Lokal arbetsplan B
Uppdragsbeskrivning B
Verksamhetsberättelse B
Kommunal skolbiblioteksplan C
Lokal skolbiblioteksplan C
Kommunal biblioteksplan D
Plan för förändring D
Uppdragsbeskrivning D
Verksamhetsberättelse D
Kommunal skolbiblioteksplan E
Lokal arbetsplan E
Verksamhetsplan E
Kommunal biblioteksplan F
Kommunalt strategiskt ramverk F
Lokal skolbiblioteksplan F
Verksamhetsberättelse F

Publicerade källor

Devlin, Richard & Pothier, Dianne (2006). "Introduction: Toward a Critical Theory of Dis-Citizenship". *Critical Disability Theory: Essays in Philosophy, Politics and Law*. Red. Dianne Pothier & Richard Devlin. Vancouver, University of British Columbia Press, s. 1–22.

Faeth, Erin M. (2021). "Agency, Power, and Disability: A Textual Analysis of The Silence Between Us". *Children's Literature in Education*, Vol. 52, s. 433–448.

Fairclough, Norman (2001). *Language and Power*. 2. ed. Harlow: Longman.

Funktionsrätt Stockholms län. (2020, 14 oktober). *Sammanfattning av "Samverkande normer/intersektionalitet"*. Hämtad 5 oktober 2022, från <https://funktionsrattstockholmslan.se/2020/10/14/sammanfattning-av-samverkande-normer-intersektionalitet/>

Gärdén, Cecilia (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande. En forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Hagberg, Katarina (2022). *Inkluderande skolbiblioteksverksamhet: En normkritisk studie av tillgänglighet och likvärdighet*. Masteruppsats, Högskolan i Borås. Tillgänglig: [urn:nbn:se:hb:diva-28483](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:hb:diva-28483)

- Minich, Julie Avril (2016). "Enabling Whom? Critical Disability Studies Now". *Lateral*, Vol. 5 (1).
- Prendergast, Tess (2016). "Seeking Early Literacy for All: An Investigation of Children's Librarians and Parents of Young Children with Disabilities' Experiences at the Public Library". *Labrare Trends*, Vol. 65 (1), s. 65-91.
- Regeringen (2021). *Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021-2031*. Stockholm: Socialdepartementet. Hämtad 8 oktober 2022, från <https://www.regeringen.se/4a8216/contentassets/b8c121037d7746899d4de4329e5159e8/strategi-for-systematisk-uppfoljning-av-funktionshinderspolitiken-under-2021-2031.pdf>
- SFS 2010:800. *Skollag*. Utbildningsdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Kulturdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801
- Skolverket (2022a). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet*. Hämtad 4 oktober 2022, från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr22-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
- Skolverket (2022b 13 juni). *Organisera för skolbibliotek i undervisningen*. Hämtad 5 oktober 2022, från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/organisera-for-skolbibliotek-i-undervisningen>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2022a, 30 september). *Funktionsnedsättningar*. Hämtad 5 oktober 2022, från <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2022b, 10 mars). *Inkluderande utbildning*. Hämtad 4 oktober 2022, från <https://www.spsm.se/stod/inkluderande-utbildning/>
- Svenska FN-förbundet (2008). *Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna* sv. Övers.). Bryssel: UNRIC. Hämtad 8 oktober 2022, från <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf>
- UNICEF (u.å.). *Barnkonventionen*. Hämtad 8 oktober 2022, från <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>
- United Nations (u.å.). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol*. Hämtad 8 oktober 2022, från <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Watson, Nick (2012). "Theorising the Lives of Disabled Children: How Can Disability Theory Help?". *Children & Society*, Vol. 26 (3), s. 192-202.
- World Health Organization (2021, 24 november). *Disability and health*. Hämtad 2 oktober 2022, från <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

Den inbäddade bibliotekarien

Mauritza Jadefrid

Göteborgs universitetsbibliotek
mauritza.jadefrid@ub.gu.se

Relationsbyggande som modell för samarbete

På Göteborgs universitetsbibliotek pågår mellan åren 2020–2023 ett utvecklingsprojekt där två av de samhällsvetenskapliga bibliotekens medarbetare på deltid (50 %) får arbeta undersökande och fördjupande i relation till ett tema av relevans för verksamheten.

Detta paper handlar om det projekt kring temat samarbete och relationsskapande mellan universitetsbibliotekarier och institutionspersonal som författaren fördjupat sig i. Projektet utforskar hur samarbeten kring utbildning och forskning kan utvecklas och formas genom mer interaktion och dialog mellan bibliotek och andra delar av lärosätet. En del av projektet går ut på att undersöka om modellen *embedded librarianship* (inbäddat bibliotekarieskap) kan främja mer hållbara samarbeten mellan bibliotekarierna och institutionspersonalen. Projektets ambition är att fördjupa insikterna i hur verksamheten på institutionerna fungerar och att institutionspersonalen blir mer insatta i bibliotekariernas kompetenser och tjänster. Att placera och integrera en bibliotekarie i institutionens arbete, i den fysiska eller digitala miljön, kan leda till att bibliotekarien blir en del av den institutionens kultur och miljö (Drewes & Hoffman, 2010). Okunskap om bibliotekariernas kompetens kan leda till att få av institutionspersonalen tar del av den hjälp och stöttning de kan få av bibliotekarierna, både för sitt eget forskningsarbete och också i arbetet med utbildning för studenter. Den vanligt förekommande distansen mellan bibliotekarierna och institutionens vardag kan genom inbäddat bibliotekarieskap kringgå och istället leda till att öka bibliotekets synlighet och möjliggöra samarbete (Matava m.fl., 2010). För att inbäddat bibliotekarieskap ska lyckas är relationsskapande av stor vikt (Shumaker & Talley, 2009). Bibliotekarierna måste in i institutionernas verksamheter, till exempel i samband med undervisning i informationssökning eller som samarbetspartners i forskningsprojekt (Abrizah m.fl., 2016; Andrews, 2015; Bedi & Walde, 2017; Shumaker & Makins, 2012). Projektet syftar till att hitta arbetsformer med utgångspunkt i modellen inbäddat bibliotekarieskap för hur lärosätesbibliotekarier kan samarbeta med institutionspersonalen kring relevanta frågor och underlätta för initierande av samverkan.

Problemformulering

För att etablera och befästa långsiktiga och hållbara samarbeten mellan universitetsbibliotekarier och institutionspersonal krävs kunskap och kännedom om varandras kompetenser och arbete. Det är inte givet hur sådana samarbeten ska gå till eller om det ger önskade resultat men genom att arbeta i samma miljö skapas nya relationer som kan leda till ökad förståelse för varandras kompetens och behov. Studiens problemformulering är därmed:

- På vilka sätt kan samarbeten mellan universitetsbibliotekarier och institutionspersonal stärkas genom att arbeta med modellen inbäddat bibliotekarieskap?

Metod

Jag har varit involverad i två olika institutioner under våren och hösten 2022. Hur metodarbetet på de två olika institutionerna gått till presenteras var för sig nedan.

Institution 1:

På institution 1 hade jag ett begränsat deltagande i den fysiska miljön på grund av att de mestadels arbetade på distans och mina observationer ägde därmed plats i deras digitala miljö där forskningsprojekt diskuterades och arbetades med. Observationer skedde även vid handledningstillfällen med studenter.

För att få en fördjupad bild av hur de arbetar på institutionen så har jag även under närmare fyra månader följt en forskares arbetsvardag genom en dagboksstudie. I dagboksstudien har respondenten själv formulerat och beskrivit sin arbetsvardag utifrån sin informationshantering. Begreppet informationshantering definierades till *"Jag vill förstå hur du hittar, hämtar och till viss del använder information som kan hjälpa dig i din roll som forskare och lärare. Fokus är på att samla in och organisera, det vill säga steget innan analys och bearbetning, även om det inte går att särskilja helt."* Forskaren har skickat in dagboksanteckningarna till mig en gång per vecka och det har sen följts upp av en kort intervju.

Institution 2:

Vid terminsstart hösten 2022 påbörjades en observationsstudie på ytterligare en institution där jag blev tilldelad en kontorsplats som jag kunde disponera under hela terminen. Detta är en pågående studie som planeras att avslutas vid årets slut. På ett personalmöte för personalen på institutionen presenterades att jag skulle vara på plats ungefär en dag i veckan under hösten och att det var fritt fram att ta kontakt med mig för frågor kopplade till bibliotekets verksamhet. Via kontaktpersonen har ytterligare nya kontakter etablerats, till exempel lärare som undervisar på kandidatprogrammet. Denna studie är utformad som en deltagande observationsstudie och utgångspunkten har varit att vara en del av institutionens arbetsvardag och vara tillgänglig för samtal.

Resultat och diskussion

Formerna för metodinsamlingen på de två olika institutionerna skiljer sig åt men jag har utgått från frågan om vilka arbetssätt som kan stärka samarbeten mellan universitetsbibliotekarier och institutionspersonal. Nedan presenteras några av resultaten och diskussion kring dessa.

Att följa en forskares arbete

Dagboksstudien som pågick under 16 veckor och till viss del sammanföll med att jag följde arbetet med ett forskningsprojekt på institutionen handlade till stor del om en forskares informationshantering och de problem och dilemman som uppstod i samband med det. I stora drag handlar anteckningarna och samtalen om dessa teman:

- Informationssortering/informationsorganisering
- Återfinnande av information
- Bearbetning av information
- Läsa, lyssna (poddar) och titta (YouTube)
- Skriva artiklar, rapporter, paper och andra texter
- Tekniska och administrativa problem
- Lärar- och handledarrollen
- Kommunikation med andra kollegor

En stor del av tiden ägnas åt att sortera, organisera och strukturera upp information. Det är olika data, artiklar, anteckningar och andra typer av information som forskaren hanterar. När dagboksstudien genomförs har forskaren tid över till att rensa och sortera bland allt sitt material och därför läggs mycket fokus på detta. Det är många gånger återfinnandet av information som är svårt för forskaren, de enorma mängderna data och annan information

försvinner på grund av felaktig filnamngivning, för många olika ställen att spara materialet på och svårigheter med mediefiler som inte längre går att öppna. I samband med att jag följer forskaren så påbörjar hen ett stort arbete med att gå igenom allt sitt material och sortera, organisera och föra över allt till två hårddiskar. Noterbart för projektet är forskarens reflektion över hur våra samtal fått hen att bli mer medveten om arbetet med information, att söka, spara och återfinna den igen.

Något som framkom i dagboksanteckningarna är att den information som forskaren använder har stor variation, det är poddar och filmer på YouTube som forskaren lyssnar och tittar på, och även olika texter som till exempel vetenskapliga artiklar och böcker. De flesta artiklar och böcker har forskaren redan sparat ner men när hen ska söka efter ny information så är det Google som används. Forskaren visar mig vid ett tillfälle hur mycket bättre sökresultat hen får i Google jämfört med Google Scholar, Scopus och bibliotekets söktjänst.

De samtal som jag hade med forskaren på institution 1 gav oss båda en förståelse för varandras kompetens och arbete. Samtalen har belyst de dilemman och svårigheter som forskaren hade och som jag kunde hjälpa till med. Jag funderade mycket på hur bibliotekarien kan stötta eller också samarbeta med forskare kring deras informationshantering. Som bibliotekarie är det av värde att få reda på hur forskare resonerar kring sin informationshantering. Det är information som är bibliotekariens expertisområde och där användarna kan få hjälp. Men det är också värdefullt att få ta del av andra beskrivningar som framkommer i anteckningarna från forskaren, till exempel vilka vardagliga hinder för arbetet som upptar tid. Administrativa problem kan vara sådant som bibliotekarier också kan stötta i, det kan vara hur man sparar sin information eller jobbar med något program.

I vardagliga möten skapas hållbara relationer

På institution 2 så har jag haft en arbetsplats i den fysiska miljön där jag har blivit medbjuden på institutionens olika seminarier och möten. Redan första dagen när jag hämtade kaffe fick jag frågor om bibliotekets verksamhet och en lärare kom förbi mitt rum och bokade in ett möte om kursplanering. På seminariet jag deltog i fick jag frågan om jag ville presentera bibliotekets tjänster för forskare på ett tillfälle senare under hösten och jag fick genast frågor om publicering och bibliometri. På denna institution är ramarna för min roll lösare. Min utgångspunkt är att bara vara i lärarnas och forskarnas arbetsvardag för att lära mig om deras miljö och kultur och att det i samband med detta ska ge dem kunskap om vad biblioteket kan erbjuda. Utifrån denna erfarenhet kommer jag beskriva och dela med mig av hur det kan gå till när en bibliotekarie sitter tillsammans med lärare och forskare på en institution och om kollegiala samtal och inofficiella konversationer skapar relationer som främjar samarbete.

Kan det underlätta samverkan mellan bibliotekarier och institutionspersonal att dela lunchrum och mötas vid kaffeautomaten?

Att arbeta inbäddat för att förstå varandras arbetskultur

En ambition med att arbeta inbäddat är att se om relationsskapande kan vara en brygga för att komma närmare institutionens arbete och få inblick i forskare och lärares arbetsvardag.

Genom att lära känna varandra på ett mer socialt plan kan det uppstå mer naturliga situationer som kan leda till samarbete (Drewes & Hoffman, 2010). Det leder också till att bättre förstå studenternas arbetsvardag då det är genom lärarna studenterna lättast nås. Genom en liten insats varje vecka kan bibliotekarien både snabbt och på liten tid få vetskap om hur en forskare och lärare tänker eller arbetar med en fråga eller ett tema. På de två institutioner som beskrivs i detta paper har utgångspunkten varit att undersöka hur mycket som krävs för att arbetet ska vara meningsfullt samt vad varje insats ger och utvärdera efter varje vecka hur mycket insatsen

har gett i fråga om samarbete och relationellt skapande. På institution 1 har det varit en liten insats från mig men lite större för forskaren då den fått skriva dagbok. Avstämningen varje vecka har varit planlagd till att pågå 15 min men då våra samtal varit givande har de ofta fortsatt i närmare en timma. Forskaren har varit positiv till att fortsätta samtalen och dagboksskrivande längre än planerat då det gav hen en slags metablick för sitt eget arbete. På institution 2 har jag avsatt en dag i veckan för att sitta på institutionen men tagit med mig arbetsuppgifter som jag kan arbeta med där. Så kan man arbeta utanför sitt eget kontor så tar detta arbetssätt inte någon extra tid.

Att vara nära forskarnas arbete ger en kännedom om hur kulturen och arbetsmiljön är på en institution samt en känsla för språket som används vilket underlättar kommunikationen mellan bibliotekarien och institutionspersonalen. Bibliotekarien får en inblick i de aktiviteter och sammanhang som forskarna och lärarna deltar i på institutionen och vilka frågor som lyfts i det vardagliga arbetet. Efter endast ett tillfälle på institution 2 så hade jag fått veta att ett program ska arbeta mer med studenternas läsande vilket är direkt kopplat till bibliotekets undervisning. Jag blev inbjuden till workshop som handlar om uppsatsskrivande och hur de hanterar vetenskapliga texter. Då jag var på plats och de fick syn på mig så involverades jag snabbt och lätt. Det främjar samarbetet att vara i samma miljö men bibliotekarierna är ofta lokaliserade utanför institutionerna och är inte en naturlig del av forskarna och lärarnas vardag. På institution 2 så blev det ganska snabbt tydligare för mig hur arbetet fungerar och vilken kultur som råder och att det skiljer sig åt från hur det är på biblioteket. Vid de seminarier som sker varje onsdag för personalen råder akademisk kvart och de lägger fram texter för varandra och diskuterar dem. Genom att delta i sådana aktiviteter får man en känsla för vilka problem och funderingar de har kring tidigare forskning, söktjänster och publicering. Det är interna aktiviteter som bibliotekarierna sällan får tillträde till. Dagboksstudien har ett annorlunda upplägg då det är mer fokuserat på en forskares beskrivning av vardagen på institutionen men det kan ge en närmare inblick i hur en forskare arbetar och resonerar kring sin informationshantering så att bibliotekarien bättre förstår vilka behov forskarna har. Dagboksstudien beskriver forskarens arbete kring olika forskningsprojekt men ger också en inblick i arbetet på institutionen, till exempel kollegiala dilemman och administrativa hinder och de informationsproblem som kan uppstå där.

Att hitta en modell för arbetet med inbäddat bibliotekarieskap

Ett syfte med de båda studierna är att se om det går att ta fram en modell eller strategi för hur man kan arbeta inbäddat som bibliotekarie för att stärka samarbeten mellan institutionspersonal och universitetsbibliotekarier. Genom att testa två olika sätt att arbeta integrerat är förhoppningen att lärdomarna från dessa kan leda till arbetssätt som sen kan användas av bibliotekarier. Då biblioteken ofta samlar kompetens och resurser i det fysiska eller digitala biblioteket och fokuserar på att få användarna att komma till dessa platser kan det upplevas som svårt att frigöra tid och resurser för att arbeta uppsökande och integrerat på institutionen. Det kan också vara så att biblioteket tidigare haft kontaktbibliotekarier eller ämnesbibliotekarier och ser för många likheter med dessa arbetsformer. Centralt i det inbäddade arbetssättet är samarbete mellan bibliotekarierna och institutionens personal snarare än att bibliotekarierna arbetar mot eller för dem. Arbetet skapas tillsammans efter de behov och kompetenser som möts och uppstår i samarbetet. Institutionen är inte då en beställare av bibliotekets tjänster utan genom ömsesidig respekt och tilltro till varandras kunskande så blir bibliotekarien en kollega till forskarna och lärarna. Arbetar bibliotekarien i forskarnas och lärarnas vardag så kan tjänsterna biblioteket erbjuder lättare anpassas efter behov. Att skapa en arbetsmodell och ett utarbetat arbetssätt för hur man kan arbeta inbäddat kan röja de tänkbara hinder som finns för att prova ett mer integrerat och uppsökande arbete.

Studier gjorda med fokus på inbäddat bibliotekarieskap visar att det ofta är möjligt att etablera relationer och bli en integrerad del av en institution genom att vara nära i arbetet. Ibland går det

fort att bli en del av institutionen och ibland sker utvecklingen långsammare för bibliotekarien i att skapa relationer (Matava m.fl., 2010). Det kan som sagt räcka att vara synlig på institutionen så att bibliotekarien inkluderas och är med i de samtal och diskussioner som äger rum där. Men det finns några saker som inte minst bibliotekschefer bör vara medvetna om när man har bibliotekarien som sitter och arbetar utanför biblioteket. Det är viktigt att se till arbetsbelastning som kan bli högre, det är också värt att fundera på samhörigheten eller bristen på det då bibliotekarien till viss del hamnar utanför sin professionsgrupp och in i en annan (Shumaker, 2009).

Så hur kan ett bibliotek arbeta mer strategiskt med modellen inbäddat bibliotekarieskap? Några förslag är;

- Placera en bibliotekarie på en institution som en kanal mellan biblioteket och institutionen
- Delta i institutionens personalmöten och deras andra möten
- Initiera forum för samtal med forskare och lärare om deras informationshantering
- Var med i arbete kring kurs- och programutveckling
- Närvara och var aktiv i lärosätets lärplattform
- Medverka i institutionens nyhetsbrev
- Var med på konferenser, seminarier och aktiviteter som är för lärosätet och/eller institutionen och fakulteten

Det finns många olika sätt att arbeta för att underlätta samarbete mellan institutionspersonal och bibliotekarien. Det viktiga är att tänka på att den inbäddade bibliotekariens uppgift blir att skapa förutsättningar för ett fortsatt samarbete mellan institutionen och bibliotekarierna på lärosätetsbiblioteket, det är inte att bli en institutions- eller ämnesbibliotekarie som blir specialist på en institution eller ett ämne. Den inbäddade bibliotekarien är en bro mellan bibliotekarierna och institutionspersonalen, en möjliggörare och relationsskapare.

Käll- och litteraturförteckning

Abrizah, A., Inuwa, S., & Afiqah-Izzati, N. (2016). Systematic Literature Review Informing LIS Professionals on Embedding Librarianship Roles. *The Journal of Academic Librarianship*, 42(6), 636-643.

Andrews, C. R. (2015). Embedded Librarianship: Best Practices Explored and Redefined. *The International Journal of Educational Organization and Leadership*, 22(2), 1-14.

Bedi, S., & Walde, C. (2017). Transforming roles: Canadian Academic librarians embedded in faculty research projects. *College and Research Libraries*, 78(3), 314-327.

Drewes, K., & Hoffman, N. (2010). Academic Embedded Librarianship: An Introduction. *Public Services Quarterly*, 6(2-3), 75-82.

Matava, T., Coffey, D., & Kushkowski, J. (2010). Beyond Library Walls: Embedding Librarians in Academic Departments. *Public Services Quarterly*, 6(2-3), 165-173.

Shumaker, D. (2009). Who Let the Librarians Out? Embedded Librarianship and the Library Manager. *Reference & User Services Quarterly*, 48(3), 239-242,257.

Shumaker, D., & Makins, A. (2012). Lessons from Successful Embedded Librarians. *Information Outlook*, 16(3), 10-12.

Shumaker, D., & Talley, M. (2009). *Models of Embedded Librarianship: Final report*.

Några teman i uppsökande biblioteksverksamhet

Erik Joelsson, Sirpa Bark och Emma Berge Kleber

Högskolan i Borås

erik.joelsson@hb.se

sirpa.bark@hb.se

emma.berge_kleber@hb.se

Uppsökande biblioteksverksamhet – traditionellt betraktat som en service till dem som av någon anledning inte har möjlighet att ta sig till bibliotekslokalen och ta del av dess ordinarie utbud – är en företeelse med långa anor inom svenskt folkbiblioteksarbete. Vanliga uttryck är bokbussverksamhet, bokstartsprogram samt tjänsten Boken kommer. Mycket tyder dock på att uppsökande verksamhet är ett fenomen i rörelse, som också har funnit nya uttryck inte minst under coronapandemin. Demografiska förändringar hos målgrupperna, den tekniska utvecklingen, svåra ekonomiska förutsättningar, oklar uppföljning och utvärdering bredvid en ofta personbunden verksamhet är faktorer, som folkbiblioteken behöver ta hänsyn till i arbetet med uppsökande verksamhet. Det är därmed ett sammansatt fenomen som kan användas för flera syften och aktualiserar en rad aspekter av folkbibliotekens strävanden och arbetsmetoder, däribland läsfrämjande, tillgänglighetsarbete, marknadsföring, samverkan och demokratifrämjande. Det väcker också frågor om bibliotekens kompetensförsörjning – vilka egenskaper och förmågor krävs av dem som ska arbeta med uppsökande biblioteksverksamhet?

Föreliggande paper syftar till att bidra med fördjupade resonemang om några centrala teman som framkommit ur en undersökning om uppsökande biblioteksverksamhet i Västra Götaland (se Joelsson et al. 2021). Dessa är terminologiarbete, tillgänglighet, kontinuitetsplanering och kunskapsbevarande, kompetens, politik samt marknadsföring. Studien utfördes på uppdrag av Förvaltningen för kulturutveckling, Västra Götalandsregionen, genom intervjuer med företrädare för folkbiblioteksverksamheten i länets 49 kommuner, jämte analys av biblioteksplaner.

Terminologiarbete

I uppdraget ingick bland annat att kartlägga metoder för uppsökande biblioteksverksamhet i kommunerna i Västra Götaland. Det visade sig dock att 'metoder' inte alltid var ett särskilt användbart begrepp hos folkbiblioteken i arbetet med uppsökande verksamhet. Ibland kan det vara mer naturligt att tala om 'aktiviteter' medan 'tjänst' respektive 'service' kan framstå som mera passande när det gäller exempelvis Boken kommer. Frågan om terminologi sträcker sig dock bortom metoder – ja det är inte uppenbart hur själva uppsökandebegreppet ska greppas. Av intervjuerna får vi erfara att innebörden av uppsökande biblioteksverksamhet är långtifrån entydig vid länets folkbibliotek. Följande utdrag pekar på några tolkningar – från mycket bestämda uppfattningar till svårigheter att ringa in verksamheten. Citaten är hämtade ur rapporten *Ett fenomen i rörelse* (Joelsson et al. 2021) och representerar uppfattningar från olika kommunbibliotek i länet.

"Reguljära besök som biblioteket gör utanför bibliotekslokalerna som är planerade men inte offentliga och besöken ska vara läsfrämjande." (s. 44)

"Ja, det var svårt. Vi kände väl att vi har inte pratat om det. Jag pratade med mina kollegor här på morgonen lite grann och att vi hade väldigt olika syn på det." (s.46)

"När jag har funderat på det här fram och tillbaka kan jag vara ärlig och säga att vi använder inget sådant begrepp över huvud taget." (s. 48)

"Ja, det här är ju väldigt intressant då, för jag kan ju tycka, att i den verksamheten lägger vi ju bokbussverksamheten." (s. 47)

Frågan om bokbussen tillhör den uppsökande verksamheten eller snarare är att betrakta som en mobil biblioteksfilial kan tyckas vara av enbart akademiskt intresse, dock medför det konsekvenser hur vi väljer att benämna en företeelse. "Enhetlig och entydig terminologi är en fråga om kvalitet, effektivitet och säkerhet. [...] När definitionen och termen används konsekvent

minimeras risken för kostsamma missförstånd.” (Socialstyrelsen 2018) Även om konsekvenserna av disparat terminologianvändning sannolikt inte är lika ödesdiga för den uppsökande biblioteksverksamheten, som för samhällskritiska funktioner såsom sjukvården, finns goda argument för ökad standardisering.

Terminologiarbete kopplar även till diskussioner om språkbruket inom en yrkeskår och hur det kan användas i strävanden efter professionalisering samt för att forma en yrkesidentitet (se Lindberg & Nolin 2018). Ett kvalificerat språkbruk är ett redskap för skicklig yrkesutövning och har ett symbolvärde för yrkesidentiteten, exempelvis via de begrepp som används.

Lindberg och Nolin (2018, s. 84) konstaterar att språkbruket får konsekvenser för yrkespraktiken: ”Den som inte är bekant med utgångspunkterna för det kollektiva samtalet inom sin yrkesgrupp får sannolikt svårare att inlemmas i yrkespraktikens gemenskap.”

Oklara definitioner och splittrad terminologi kan leda till att den uppsökande verksamheten hamnar i skymundan, blir svårare att dokumentera, mäta och utvärdera, vilket kan medföra problem i argumentationen för dess relevans. Verksamheten är i många fall svår att särskilja från annan biblioteksverksamhet. Bilden kompliceras ytterligare av att andra mer eller mindre överlappande uttryck är i svang, exempelvis ”utåtriktat arbete” och ”mobil verksamhet” (Joelsson et al. 2021).

Tillgänglighet

Ett av de främsta syftena med uppsökande biblioteksverksamhet, enligt vår intervjustudie, är att göra bibliotekets medier och tjänster tillgängliga för personer som inte själva kan ta sig till biblioteket, men också att nå icke-användare, som kan ha andra skäl till att de inte använder bibliotekets resurser. Av dessa personer är det i första hand de prioriterade målgrupperna som nämns i bibliotekslagen som man riktar sig till med den uppsökande verksamheten.

Tillgängliggörandet av medier och tjänster kan ses i olika perspektiv, som Engström (2021) utläser i sin studie av tillgänglighets- och delaktighetsbegreppets betydelse i biblioteksplaner så skiljer hon på fysisk eller geografisk tillgänglighet och tillgängligt material i språk och form. När det gäller den geografiska tillgängligheten ser vi många olika exempel på hur bibliotekspersonal når ut med medier och tjänster till användare geografiskt utanför bibliotekslokalerna. Med hjälp av bibliotekspersonal och tjänste- eller privatfordon, transporter via samarbetspartners, ombud och postgång levereras medier till användare som har hinder att ta sig till biblioteket. Digitala medier är ett annat effektivt och snabbt sätt att tillgängliggöra medier geografiskt.

Bokpresentationer, sagostunder och bokcirklar är exempel på aktiviteter som bibliotekspersonal erbjuder genom att söka upp platser där man når användare utanför biblioteket. Även genom digitalt anpassade aktiviteter når man användare med stor geografisk spridning. Under pandemin har digitala anpassningar av aktiviteter och tjänster ökat och man har sett en effektivitet i att nå ut, vilket flera bibliotek i vår studie planerar att fortsätta med som komplement även i framtiden.

Att använda digitala medier eller ta del av digitala aktiviteter förutsätter att man har rätt teknisk utrustning, men också kunskaper om hur tekniken ska användas, vilket gäller både användare och bibliotekspersonal. Tekniken att sända över e-medier direkt till hemmet via taltidningsläsaren kräver utrustning med nätuppkoppling och dessa har hittills installerats hos personer som har taltidningsprenumeration, så i nuläget är tillgängligheten begränsad för den tjänsten. Intervjustudien visar att både användare och personal utvecklat sin digitala kompetens under pandemin.

En annan begränsning med digitala lösningar som har visat sig i studien är att äldre personer med funktionsnedsättningar kan vara särskilt svåra att nå via digitala kanaler. En studie av tjänsten Boken kommer i Stockholms län (Lindberg 2020) antyder dock att nya generationer användare i större utsträckning kan komma att efterfråga digitala lösningar, vilket också aktualiserar vilka färdigheter och kompetenser uppsökandearbetaren behöver, till vilket vi återkommer under temat *kompetens* nedan.

Tillgängliggörandet av medier som anpassas efter användarnas behov, som språkanpassningar eller anpassad medieform, kan kräva en mängd olika anpassningar med de heterogena målgrupperna man vänder sig till. Vi vill liksom Lindberg hänvisa till Michael Bucklands definition för att information ska betraktas som tillgänglig så är ett av villkoren att den ska vara känd av användaren. Samtidigt kommer det till uttryck i vår och Lindbergs (2020) undersökning att biblioteken inte alltid vågar sprida kännedom om i synnerhet tjänsten Boken kommer i rädsla för att inte kunna möta en ökad efterfrågan. Under pandemin var det potentiella nya användare som fick upp ögonen för tjänsten, vilket skapade frågor om hur man kunde arbeta om det blev fortsatt efterfrågan.

Resurser i form av tid, pengar och personal är något som uttryckligen skulle behöva utökas enligt merparten av våra intervjuer. Det är resurskrävande att nå ut både geografiskt och med medier som anpassas efter olika behov.

Kontinuitetsplanering och kunskapsbevarande

Dessa teman relaterar till två frågor som enligt intervjuundersökningen visat sig avgörande för arbetet med uppsökande verksamhet – hur man säkerställer kontinuitet och stabilitet samt hur kunskap och kompetens förankras och förvaltas i biblioteksorganisationen.

Mindre kommuner vittnar om sårbarhet i bemanningen, vilket blir särskilt påtagligt vid sjukdomsfall i arbetslaget. Att upprätthålla kritiska funktioner genom öppethållande av bibliotekslokalen och bemanning av informationsdiskar får i regel högre prioritet än uppsökande verksamhet. Att skapa förståelse för verksamhetens relevans och behov i personalstyrkan, inklusive ledningsfunktioner, är ett annat förhållande att uppmärksamma. Detta är utslag av den uppsökande verksamhetens i vissa avseenden dolda karaktär, där såväl oklar terminologi, brist på utvärdering och uppföljning samt stark personbundenhet bidrar till dess utsatthet.

”Lärdomar från pandemin [är] att börja ganska tidigt med att skapa ramarna runt en verksamhet, att det inte blir så att det faller för att den här personen slutar eller så. [Det] behöver vi arbeta aktivt med generellt. Att lägga grunden fastare.” (s. 108)

Att verksamheten ofta är knuten till specifika personer – inte sällan eldsjälar – och deras kompetens medför alltså en sårbarhet. När biblioteksverksamheten av olika anledningar belastas – senast i form av en pandemi – riskerar eldsjälarnas engagemang och energi att förbrukas om inte krisen behandlas på rätt sätt. Resonemanget är hämtat från arbetsvetenskaplig forskning (Palm 2008) och här överfört till en uppsökande bibliotekskontext.

Förståelsen för verksamhetens villkor och behov begränsar sig inte endast till biblioteksverksamhetens personal utan gäller också i hög grad potentiella samarbetsparter såsom äldreomsorgen. I vissa fall har det enligt vår undersökning funnits ointresse från dess ledning och brist på kontinuitet i eventuella samarbeten, ofta beroende på hög personalomsättning och det ovan konstaterade personberoendet.

”Många kommunala verksamheter har oerhört hög personalomsättning, det är ett ständigt pågående arbete där. Det finns exempel på särskilda boenden som kan ha fyra chefer under ett och samma år. Oerhörd personalomsättning.” (s. 107)

Från organisationsforskningen kan vi ta fasta på företeelsen kontinuitetsplanering, som handlar om hur en verksamhets kritiska funktioner och resurser upprätthålls under kriser, avbrott och avvikelser (Herbane 2004). Kontinuitetsplanering med avseende på kunskap (eng. knowledge continuity management) innebär att överföra kritiska kunskaper från medarbetare som avslutar sitt arbete i organisationen till deras efterträdare (Beazley et al. 2002). Att kunskapen stannar hos den som lämnar arbetsplatsen är en överhängande risk och kan äventyra organisationens humankapital, liksom dess kunskapsbas (Durst u.å., s. 2). Erfarenheter från vår undersökning vittnar om vikten av relationsskapande mellan utförare och användare i uppsökande verksamhet. Ett så kallat relationskapital beskrivs som det svåraste att överföra från medarbetare till medarbetare – om det överhuvudtaget är möjligt – då det utöver en professionell komponent även innehåller en personlig (ibid, s. 2). Därför ligger det inte långt till hands att tro att ett upparbetat relationskapital mellan *utförare och användare* även kräver stora ansträngningar att ersätta i de fall medarbetaren avslutar sin anställning.

Kompetens

Ur intervjumaterialet framträder social kompetens och bemötande som två centrala förmågor för arbete med uppsökande biblioteksverksamhet. Den heterogena användarskara bibliotekspersonalen möter sätter dessa – och även andra – förmågor på prov vilka också kräver anpassning till målgrupperna. Äldre med funktionsnedsättningar, barn och föräldrar samt personer med annat modersmål än svenska är några exempel. Därmed inte sagt att en och samma individ ska besitta precis samma kompetens, men att den finns i biblioteksverksamheten eller genom samarbete med andra aktörer.

Vår studie vittnar likaså om att trenden mot digitalisering också tar sig uttryck i arbetet med uppsökande verksamhet där förmågan att handskas med digital teknik framstår som central.

”Det förenklar ju en del saker att man kan ta med sig hela sin katalog vart man än är. Vi har [bibliotekssystemet] Koha så allt är webbaserat. Vi kan bara ta med oss en platta och vi har en bärbar scanner. Och så kan vi stoppa i ett gäng böcker i cykeln. Vi kan skriva ut lånekort och vi kan göra allt.” (Opublicerat intervjuaterial)

Även om utvecklingen här beskrivs som en fördel är det inte självklart att all personal är bekväm med den. Den digitala utvecklingen väcker också juridiska frågor i relation till medieproduktion såsom tillgänglighetsanpassning, sändningstillstånd, undertextning och personuppgiftsbehandling. Som exempel kan nämnas att ett bibliotek arrangerade ”digitalt bokprat” under pandemin.

Folkbibliotekspersonalens självskattade ”digitala kompetens” befanns vara relativt låg enligt en nationell undersökning (Grenholm 2021). Samtidigt berättar deltagare i vår studie om en ökad specialisering i biblioteksarbetet. Inom ramen för Stärkta bibliotek-satsningen har flera bibliotek äskat om medel för att anställa digitaliseringskonsulter, it-pedagoger och kommunikatörer, vars arbetsuppgifter normalt hamnar utanför vad som traditionellt brukar betraktas som bibliotekariens kärnkompetens. Specialist- kontra generalistkompetens är en avvägning som tycks bli alltmer aktuell i folkbibliotekens arbete. Vittnesmål från vår undersökning gör gällande en potentiell risk med ”stuprör” i organisationen där särskilda kompetenser är knutna till specifika medarbetare. Önskemål framförs om att förmågor och kompetenser för arbete med uppsökande

verksamhet sprids mera horisontellt i organisationen, vilket skulle göra verksamheten mindre sårbar.

Politik

Efterfrågan på ökade resurser för uppsökande verksamhet på folkbibliotek är ett faktum i kommunerna i Västra Götaland och det finns en oro över risken för minskad tilldelning när biblioteket konkurrerar med andra förvaltningar om ekonomiska medel. Intervjuutsagan nedan ger exempel på svårigheter i argumentationen för biblioteksverksamhetens relevans när den ingår i samma förvaltning som Vatten och avlopp.

”Det är väldigt svårt att säga att vi ska ha investeringar när alla vattenrör läcker, vi måste göra om dem. Vad är viktigast? Det är svårt att hävda sig ibland i kommunala hierarkin.”
(s. 96)

Att kunna visa mätbara effekter och konkreta resultat av både särskilda satsningar av uppsökande verksamhet och kontinuerlig uppsökande verksamhet skulle motivera ökade anslag från politiskt håll. Om man i Kungliga bibliotekets biblioteksstatistik kunde synliggöra den uppsökande verksamheten skulle det ses som ett kraftfullt verktyg i syfte att motivera ökade medel för denna del av biblioteksverksamheten.

”Men om man hos KB hade en punkt, hur många har man träffat utanför så blir ju det en annan siffra att visa upp. Det blir ju också kvantifierbart då. Men det måste noteras någonstans då. Man kan rapportera ändå men det är ändå en viss tyngd om man får in det i KB-statistiken.” (s. 62)

Marknadsföring

Marknadsföring av uppsökande verksamhet kan enligt vår undersökning ske genom webben, på webbsidor, sociala medier och i lokaltidningar. Viktig är också den personliga marknadsföringen, det vill säga då biblioteksrepresentanter marknadsför bibliotekets uppsökande aktiviteter med de direkta och indirekta (via ombud) målgrupperna i fokus.

Själva samtalets betydelse i marknadsföring av uppsökande verksamhet uppmärksammas i intervjuerna, exempelvis när samverkan med andra kommunala verksamheter sker. Samtalet är en arbetsmetod för att dels berätta vad biblioteksverksamheten kan erbjuda, dels skapa relationer med andra verksamheter.

Pop up-verksamhet är ett sätt att direkt komma i kontakt med presumtiva biblioteksanvändare där marknadsföringen går ut på att allmänt tala om service, tjänster och resurser som finns i själva biblioteksbyggnaden eller på webbplatsen, samtidigt som den i sig kan ha exempelvis ett läsförmedlande syfte. Pop up-insatser kan röna stor uppmärksamhet då det blir ”biblioteksanvändande på oväntade ställen” och med uppseendeväckande fordon. Dessa tillfällen är en möjlighet till kommunikation och interaktion med allmänheten: “[V]ad är det ni vill ha? Vad är det ni saknar? Vilket bibliotek vill ni ha?” (s. 81)

Inventeringen av användarnas önskemål samt utvärderingen av aktiviteter kan ske i direktkontakt med befintliga målgrupper i samband med genomförandet av exempelvis sagostunder. Dels kan bibliotekarien under aktiviteten observera reaktioner samt efter aktiviteten inventera användarnas önskemål. Marknadsföring eller mer avancerade användarstudier hinner man inte alltid med.

"Man kan inte lägga så mycket tid på förberedelse eller förstudier [...] Jag packar ett grundpaket och utgår att vi har den dialogen och märker vad som fungerar och inte fungerar[...]Det är inte så att vi skickar ut några enkäter direkt." (s. 70)

Marknadsföringen mot målgrupper som äldre eller barn kan ske på planeringsmöten för äldreomsorg eller skola. Då samtalar man om vad ombuden, chefer och personal på verksamheterna, ser som målgruppernas behov och hur biblioteket kan tillmötesgå dessa. I samtalet skapar man en förståelse för den service som är tillgänglig via biblioteket samtidigt som bibliotekarien är lyhörd för målgruppernas behov.

"Vill vi komma åt de små barnen så måste vi ha en bra kontakt med personal på förskolan. [...] [I]stället för att vi definierar ett erbjudande helt själva så måste vi hela tiden ha dialogen. Kan vi mötas i vad de tycker behövs och vad vi tycker att vi kan erbjuda?" (s. 70)

Slutsatser

Vi kan konstatera att uppsökande biblioteksverksamhet är ett sammansatt fenomen i rörelse, som aktualiserar en rad frågor och utmaningar. Det är frågor som inte är unika för uppsökande biblioteksverksamhet, men som för denna tar sig särskilda uttryck. En kedja av kritiska förhållanden, vilka vi har identifierat som *teman* i detta paper, är sammantvinnade och håller ihop verksamheten, som inte är starkare än sin svagaste länk. Verksamheten dras ofta med en otydlig och skiftande terminologianvändning, som kan relateras till oklar dokumentation och uppföljning, vilket i sin tur kan leda till problem i argumentationen för verksamhetens relevans både internt inom biblioteksorganisationen, men också externt gentemot andra kommunala verksamheter och mot politiken. Verksamhetens personbundenhet är likaså en svag punkt där kunskap och kompetens riskerar att försvinna med den som lämnar sitt arbete med uppsökande verksamhet. Knappa resurser medför likaså att vissa delar av den mer kostsamma verksamheten såsom tjänsten Boken kommer marknadsförs i ringa omfattning med tanke på den belastning en tillströmning av nya användare skulle medföra, vilket i sig innebär ett hinder för tillgänglighet.

Käll- och litteraturförteckning

Ambrosini, Véronique & Bowman, Cliff (2001). "Tacit knowledge: Some suggestions for operationalization". *Journal of Management studies*, Vol. 38 (6), s. 811-829.

Beazley, Hamilton, Boenisch, Jeremiah & Harden, David (2002). *Continuity Management: Preserving Corporate Knowledge and Productivity When Employees Leave*. New York: John Wiley.

Durst, Susanne (u.å.). *Preparing the Public Sector for the Future: The Critical Link Between Succession Planning and Knowledge Management*. Skövde: School of Business, University of Skövde. Hämtad 3 oktober 2022, från <https://kommuninvest.se/wp-content/uploads/2017/01/Final-Report-for-Kommuninvest.pdf>

Engström, Lisa (2021). "Bibliotek för alla? En studie om tillgänglighet och delaktighet i folkbiblioteksplaner". *Nordic Journal of Library and Information Studies*, Vol. 2 (2), s. 1-18. <https://doi.org/10.7146/njlis.v2i2.127562>

Grenholm, Eleonor (2021). *Bibliotekspersonalens digitala kompetens: Resultatfrån självskattningstester 2018-2020*. Stockholm: Digiteket. Hämtad 3 oktober 2022, från <https://digiteket.se/app/uploads/2021/12/bibliotekspersonalens-digitala-kompetens.pdf>

Herbane, Brahim, Elliott, Dominic & Swartz, Ethné M. (2004). "Business continuity management: time for a strategic role?" *Long range planning*, Vol. 37 (5), s. 435-457.

Joelsson, Erik, Bark, Sirpa, & Berge Kleber, Emma (2021). *Ett fenomen i rörelse: en undersökning om uppsökande biblioteksverksamhet i kommunerna i Västra Götaland*. Västra Götalandsregionen. Hämtad 3 oktober 2022, från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26821>

Lindberg, Jenny. (2020). *Studien om boken kommer*. I Cecilia Brisander, Karin Sundström & Jenny Lindberg. *Berättelsen om Boken kommer*. Kulturförvaltningen, Region Stockholm, del 2, s. 50-95. Hämtad 3 oktober 2022, från http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2020/04/Rapport_Bera%CC%88ttelsen-om-Boken-kommer_webb.pdf

Lindberg, Jenny & Nolin, Jan (2018). "Utbildningens roll i formandet av bibliotekariers yrkesspråk". I Joacim Hansson & Per Wisselgren (red.). *Bibliotekarier i teori och praktik: Utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ, kap. 4

Palm, Kristina (2008). *Det riskabla engagemanget: Om regenerativ utveckling av mänskliga resurser, eldsjälar och ledarskap i radikal utveckling*. Stockholm: KTH (Diss.). Hämtad 3 oktober 2022, från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:13301/FULLTEXT01.pdf>

Socialstyrelsen (2018). *Terminologi*. Stockholm: Socialstyrelsen. Hämtad 3 oktober 2022, från <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/terminologi/>

Den sjungande bibliotekarien: Sångstunder för bebisar på folkbibliotek ur ett familjelitteracitetsperspektiv

Petra Mases

Biblioteken i Falun

petra.mases@falun.se

Fredrik Hanell

Linnéuniversitetet

fredrik.hanell@lnu.se

Inledning

Inspirationen till ämnet för den här undersökningen har hämtats från en studie av Thomas Blank och Karl Adameks *Singen in der Kindheit* (2010). Forskarna intervjuade femhundra 5-åringar för att undersöka samspelet mellan sång och språkutveckling. Resultatet av studien visar att sjungande under barndomen stärker språkutveckling, sociala färdigheter och förmåga att hantera ilska. Sammantaget medför dessa effekter att barnen som sjungit mycket under barndomen uppvisar en starkare skolmognad än sina jämnåriga kamrater.

Sångstund för bebisar, babysång, babyrytmik, sjung för ditt barn eller rim och ramsa är några exempel på namn på en folkbiblioteksaktivitet där musik, sång och rörelse ingår. Aktiviteten är en av folkbibliotekens mest etablerade och välbesökta programpunkter. I rapporten *Rum för de yngsta* av Barbro Johansson och Frances Hultgren (2015) diskuteras de skäl som motiverar att sångstunderna existerar på just folkbibliotek. Skälen är att erbjuda icke-kommersiella mötesplatser för familjer, att inspirera till deltagande i kulturella aktiviteter samt uppmuntra till eget skapande - men även att locka föräldrar och deras barn till folkbiblioteket. Åse Hedemark och Jenny Lindberg analyserar i artikeln *Babies, Bodies, and Books - Librarians' Work for Early Literacy* (2018) folkbibliotekariers arbete med tidig litteracitet utifrån ett kroppsligt perspektiv. Bland annat diskuteras hur rim- och sångstunder på folkbibliotek skapar en fysisk litteracitet genom rörelse (Hedemark & Lindberg, 2018). Något som inte diskuteras specifikt i dessa texter är den långsiktigt språkfrämjande effekt som sången har.

Sångens betydelse för språkutveckling har dock belysts från annat håll. Exempelvis diskuterar språkforskaren Anne Kultti (2013) sångens förmåga att stödja språkutveckling. Sångstunder lyfts fram som ett positivt exempel, då sången inte utgör ett hinder för deltagande oavsett språklig förmåga. Elisabeth Björklund (2010) beskriver sångstunder för bebisar som en del av arbetet för utveckling av tidig litteracitet, då sångens koppling till skriften, den sociala närvaron och samtalet kring sångerna är viktiga komponenter för barnets språkutveckling. Även om ämnet presenteras så fördjupar sig Björklund emellertid inte i frågan om sången som språkutvecklande metod.

När arbetet med denna studie påbörjades verkade inte forskning om sång som språkutvecklande metod och aktiviteter med inslag av sång på folkbibliotek ha kopplats samman på ett tydligt vis. Detta bidrag rapporterar resultat från en studie (Mases, 2020) som fokuserar på folkbiblioteksaktiviteten *Sångstund för bebisar* som en språk- och läsfrämjande insats ur ett familjelitteracitetsperspektiv. Syftet är att belysa hur sång, med stöd av en biblioteksaktivitet, kan bidra till utveckling av familjelitteracitet. Bidraget tillför därmed fördjupad kunskap om läsfrämjande arbete på folkbibliotek för de yngsta barnen, i synnerhet när det gäller att tydliggöra hur sångstunden kan användas som ett språk- och läsfrämjande verktyg. Ytterligare ett motiv för studien är att höja sångstundens status som språk- och läsutvecklande aktivitet, och att stimulera till fortsatt utveckling av bibliotekens arbete för att inspirera föräldrar till språkutvecklande hemmiljöer.

Tidigare forskning

I följande avsnitt presenteras översiktligt tidigare forskning från området *familjelitteracitet och folkbiblioteksverksamhet* och området *sång, språkutveckling och hälsa*, två områden som sammanförs i denna text.

Familjelitteracitet och folkbiblioteksverksamhet

Litteracitet utvecklas i socialt samspel och för specifika ändamål (Scribner & Cole, 1981). Med en vidgad förståelse innefattar litteracitet både gester, bilder, berättande, illustrationer och

sjungande (Björklund, 2010). Enligt Carole Talan, som samordnar litteracitetsaktiviteter vid folkbibliotek i USA, beskriver begreppet *familjelitteracitet* familjens betydelse för det enskilda barnets litteracitetsutveckling (1994). Talan menar att familjelitteracitet är särskilt betydelsefullt under de första åren i barnets liv, innan barnet börjar skolan. Susan Neuman och David Dickinson (2002) använder sig av begreppet *tidig litteracitet* för att understryka att utvecklingen börjar redan när barnen är spädbarn, i mötet med språk och skrift. Det vill säga, litteracitet utvecklas flera år innan barnen själva behärskar språket och läsförmågan.

Den amerikanske psykologen och filosofen Jerome Bruner beskriver relationen mellan föräldrar och barn som ett sorts förbund mellan barn och vuxen, vilket leds av den vuxne som är en möjliggörare av barnets språkliga utveckling (Bruner, 1983). Enligt Bruner (1983) är trygga och återkommande aktiviteter en del av det stöd som föräldrar kan använda sig av för att stärka sitt barns språkutveckling. Barnet upplever trygghet i situationen eftersom föräldern visar att det är en trygg plats, vilket är en förutsättning för barnets lärande (Bruner, 1983).

Folkbibliotek har en lång erfarenhet av att arbeta för att öka föräldrars medvetenhet om små barns språkutveckling och betydelsen av högläsning. Anna Hampson Lundh och Katarina Michnik har genomfört en kartläggning och nulägesbeskrivning av samarbeten mellan folkbibliotek och barnhälsovården. Forskarna konstaterar att framgången varierar runt om i landet, men att viss samverkan sker på de flesta håll. Ett exempel som många kan känna igen är den så kallade "gåvoboken", som ofta är ett samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovården (Hampson Lundh & Michnik, 2014; se även Hultgren & Johansson, 2021).

Sång, språkutveckling och hälsa

De brittiska forskarna Kari-Lynn Winters och Shelley M. Griffin (2014) visar att musik engagerar barn i språkinläring. Musiken erbjuder nämligen barnet möjligheten att förstå och uttrycka sina idéer, och att kommunicera med andra, innan barnet hunnit säga sina första ord. Musikens engagerande kraft som förstärker och motiverar till språkinläring är även något Kultti (2013) pekar på. Kultti (2013) har undersökt hur sång kan användas som stöd i en mångspråkig förskolemiljö. Där menar hon att sången möjliggör deltagande eftersom barnens språkliga färdigheter inte utgör ett hinder för deltagande. Författaren menar att små barn genom musik kan få en uppfattning om vad som händer i deras miljö utan att behöva förstå orden eller språket som används. Amanda P. Montgomery och Kathryn M. Smith (2014) lyfter också fram musikens betydelse för språkutveckling i en studie som undersöker litteracitetsutveckling genom sångbaserade bilderböcker.

Enligt flera studier (Kultti, 2013; Montgomery & Smith, 2014; Schön et al., 2008) så skapar sångernas själva beskaffenhet - den repetitiva formen, tydliga fraser och återkommande ord - särskilt goda förutsättningar för språkinläring. En studie av Alexandra Ullsten (2019) om hur vaggvisor påverkar för tidigt födda barn visar att repetitiva sånger även har en lugnande och tröstande effekt. Ullsten menar att föräldrars sång kan lindra barnets smärta och vara en väg till kommunikation då barnen påverkas av sången på ett sensomotoriskt plan. Hennes forskning indikerar därmed att vaggvisor har en tendens att hjälpa barn att slappna av. Enligt Ullstens studie har levande sång en bättre effekt än uppspelning av inspelad sång.

Metod och genomförande

För att undersöka hur sångaktiviteter på folkbibliotek kan bidra till utveckling av familjelitteracitet genomfördes en fallstudie på ett folkbibliotek under oktober 2019. Genom valet att endast undersöka ett folkbibliotek öppnas möjligheten att använda flera

undersökningsmetoder för att nå nyanserade, kvalitativa resultat. Därför gjordes valet att använda intervjuer och deltagande observationer som undersökningsmetoder (Bryman, 2018).

Inledningsvis valdes några folkbibliotek ut på måfå, och det bibliotek som gav snabbast respons fick bli studiens objekt. Därefter inleddes en korrespondens med en barnbibliotekarie som var ledare för en etablerad sång- och musikstund på folkbiblioteket. Inför intervjutillfället förbereddes en intervjuguide, och den deltagande observationen planerades. Därutöver genomfördes en intervju med barnbibliotekarien som höll i sångstunderna.

Vid sångstunden hade artikelns första författare ett gosedjur som "barn" för att kunna delta precis som en föräldraledig med barn. Inledningsvis presenterades studien och syftet med författarens närvaro av barnbibliotekarien. Under hela sångstunden var författaren delaktig i samtliga sånger och danser. Därför kunde inte anteckningar göras på plats, utan anteckningar skrevs ner kort efter sessionen. Efter sångstunden genomfördes intervjuer med villiga föräldrar. Totalt anmälde sex föräldrar intresse att bli intervjuade, varav två av föräldrarna var ett par. Vid intervjutillfällena spelades samtalen in för att enklare kunna transkriberas och analyseras efteråt. Efter transkribering genomfördes färgkodning av meningar och en tematisk analys. Den tematiska analysen skedde genom ett samspel mellan studiens frågeställningar, studiens teoretiska fokus och det empiriska materialet (Mases, 2020). Fyra teman skapades genom analysen:

1. Föräldrarnas syn på sångstunden
2. Föräldrarnas upplevelse av barnens erfarenhet av sångstunden
3. Föräldrarnas förhållningssätt till barnens språkutveckling
4. Vägar till familjelitteracitet.

Dessa teman låg som grund för att kunna strukturera resultatet på ett tydligt sätt, i enlighet med studiens fokus: hur sångstunder på folkbibliotek kan bidra till utvecklad familjelitteracitet.

Resultat

I detta avsnitt återges illustrativa exempel från studiens intervjuer och observationer. Resultaten presenteras utifrån de fyra teman som skapades genom den tematiska analysen: *föräldrarnas syn på sångstunden*, *föräldrarnas upplevelse av barnens erfarenhet av sångstunden*, *föräldrarnas förhållningssätt till barnens språkutveckling*, samt *vägar till familjelitteracitet*. I texten möter vi föräldraparet Mika och Alex, samt föräldrarna Kim och Noa (namnen som används är fingerade).

Föräldrarnas syn på sångstunden

Samtliga föräldrarna som intervjuas är återkommande deltagare. Anledningarna till att dessa föräldrar sökt sig till sångstunden är många. Några blev tipsade av vänner, och menar att musiken är en viktig del i föräldrarnas liv och att hen vill erbjuda detta till sitt barn. Föräldraparet hittade till babyrytmiken genom ett samarbete mellan barnhälsovården och biblioteket, där föräldragrupper från barnhälsovården besöker biblioteket. Tre av föräldrarna uppger att de beslöt sig för att komma till sångstunden för att de ville ha något att göra, för att sysselsätta sig själva och barnet med en rolig aktivitet.

Under sångstunden engagerar sig nästan alla föräldrar genom dans och sång, även barnen verkar intresserade och pratar, tittar och skrattar. Tre respondenter uppger att de väljer att återkomma eftersom sångstunden erbjuder en paus från den vanliga vardagen. Ett välbehövligt avbrott för

både föräldern och barnet. Föräldrarna uppger att barnet ger mer respons vid sångstunden än när de sjunger hemma:

”Hen tyckte det var kul, redan från första gången! Sen uppskattar jag det väldigt mycket, men hen tycker det är kul. Hemma är det väl så där, halvspännande att sjunga, men här finns det ju så mycket att titta på! Här finns andra bebisar, man får höra någon annan sjunga, får sjunga andra sånger än hemma och så där.” (Kim).

Föräldrarnas upplevelse av barnens erfarenhet av sångstunden

Det framkommer under intervju tillfällena att samtliga föräldrar återkommer till babyrytmiken framförallt för sina barns skull. De beskriver den egna tillfredsställelsen i att få se sångstunden genom sina barns ögon. Fyra av sex föräldrar menar att den största anledningen till att de var återkommande besökare till sångstunden var deras barns positiva respons till upplevelsen. Föräldern Alex förklarar:

”Det är en chans för oss att få leka lite tillsammans. Jag märker ju att hen blir väldigt glad! Hen skrattar mycket och så där, är med och tittar överallt, hen gillar det!” (Alex).

Föräldrarnas förhållningssätt till barnens språkutveckling

Hälften av de tillfrågade menar att de tillhandahåller en aktiv språk- och sångmiljö för sina spädbarn även hemma. De pratar, sjunger och tar fram böcker för sina barn. Tre av föräldrarna reflekterar kring problematiken att vara ensam förälder hemma och hålla igång en konversation med sin bebis. Mika och Alex diskuterar skillnader mellan sång och samtal och mellan att vara en eller två föräldrar hemma samtidigt:

Mika: ”Jag sjunger jättemycket, och jag tycker det är lättare än att använda ord. Tar fram en sångbok, men också rent allmänt så sjunger jag. Och när vi är två föräldrar hemma då är det jättemycket prat istället”. Alex: ”Ja, men då har man liksom aktiverat det här, för då vet jag ju att någon hör mig, att jag kan få ett svar” (Mika och Alex).

Alex berättar att det finns stunder då hen glömmer att prata med sitt barn och om den tystnad som ibland uppstår hemma:

”...Jag blir ganska tyst. Jag måste verkligen, jag måste aktivt tänka på vad jag gör. Det är lätt att det glöms bort. I ett samtal är det lätt, men när man inte får någon respons är det svårt att hålla igång” (Alex).

En följdfråga som ställdes till de föräldrar som indikerade att de inte sjöng så mycket hemma var om någon annan språklig träning utfördes i hemmet. Såsom högläsning, samtal med barnet eller något annat som verkar stimulera den språkliga kommunikationen. En förälder förklarade att hen ansåg att barnet var för litet för att läsas för, men att själva aktiviteten att gå till folkbiblioteket var något som de ville etablera som en vana.

Vägar till familjelitteracitet

Mika, Alex och Noa nämner hur de är medvetna om att det sägs vara bra att läsa för sitt barn, men det är inget de aktivt tänker på. När samtalet kommer in på språkutveckling är det också framförallt den nuvarande språkutvecklingsfasen föräldrarna fokuserar på. Den långsiktiga språkutvecklingen nämns inte av någon av de intervjuade föräldrarna.

När barnen känner igen situationen och så småningom även sångerna upplever föräldrarna barnen som mer exalterade. Föräldrarna pekar på att eftersom sångstundens upplägg är så repetitivt, med samma sånger och samma program varje vecka, så lär sig både förälder och barn de sånger som sjungs. Både barn och föräldrar vet vad de kan förvänta sig och vad som förväntas av dem. Detta skapar successivt en tryggare och lekfullare miljö, menade en av respondenterna.

Efter detta resultatavsnitt följer nu ett avsnitt där de empiriska resultaten från studien analyseras och diskuteras med hjälp av tidigare forskning. Därefter presenteras studiens slutsatser.

Diskussion

I materialet som redovisats ovan kan man särskilja olika nyanser av familjelitteracitet – vissa föräldrar övar aktivt och medvetet språk med sina barn på hemmaplan. Ungefär hälften av de intervjuade föräldrarna uttalar sig inte lika tydligt kring hur de arbetade för att stimulera sina barns språkutveckling. De menar att de inte aktivt tänker på nyttan med högläsning eller annan språklig stimulering. Dessa föräldrar visar en antydning till att de vet att det är bra för barnets utveckling, men på vilket sätt är oklart. Barnbibliotekarien menar att föräldrarna har svårt att se de långsiktiga mål som läsfrämjande arbete innebär.

Två av de intervjuade föräldrarna menar att sången är ett kommunikationsredskap för att närma sig barnet på ett, för dem, naturligare sätt än genom samtal. Här finns kanske en av de starkaste kopplingarna till familjelitteracitet; när man arbetar med sången som ett abstrakt redskap för språkutveckling kan man också nå dem som ännu inte blivit bekväma med högläsning eller samtal med sitt barn och på så vis utnyttja den mångfald av aktiviteter som bidrar till och ger uttryck för litteracitet (jmf Björklund, 2010).

Sångstunden som språk- och läsfrämjande aktivitet på folkbibliotek

Bibliotekspersonalen var utbildade i de språkliga fördelar som sången för med sig, och de rörelsefokuserade sångerna som ska stimulera barnens muskler. Detta nämns också i Hedemarks och Lindbergs (2019) studie, där flera bibliotekarier ger uttryck för att barnen behöver känna på orden. Forskarna menar också att denna folkbiblioteksaktivitet är en del av ett socialt sammanhang, där handlingar, rörelser och språk utvecklas i en kulturell kontext. Flera av de intervjuade föräldrarna berättar om hur barnens intresse för de andra barnen och den sociala tillvaron är en bidragande faktor till att de återkommer till aktiviteten. Också när observationerna genomfördes märktes ett stort engagemang hos föräldrarna att sjunga tillsammans i gemenskap vilket understryker betydelsen av det sociala sammanhanget.

Tidigare studier beskriver den repetitiva form som en sång naturligt besitter i sin struktur, genom regelbundna upprepningar, vilket gör själva sången till en språkutvecklande aktivitet (Montgomery & Smith, 2014, Schön et al., 2008). Ullsten (2019) menar att repetitiva sånger har en lugnande och tröstande effekt, vilket bör bidra till en känsla av trygghet vilket underlättar lärande (Bruner, 1983). Dessutom visar tidigare forskning att sjungande för (eller med) barnet påverkar barnet mer jämfört med att spela upp en inspelad låt (Ullsten, 2019). Kanske är det också aktivitetens karaktär, med ett repetitivt program, repetitiva sånger och tätt mellan tillfällena, som gör sångstunden särskilt fördelaktig för språkutveckling. Flera föräldrar beskriver hur deras barn agerar exalterat när sångstunden ska inledas, eftersom de vet vad som kommer att hända och ser fram emot aktiviteten.

Sångstundens betydelse för utveckling av familjelitteracitet

Under intervjutillfällena visade det sig att några föräldrar har hört om att det kan vara bra att läsa en bok eller sjunga för sitt barn men föräldrarna har inte någon tydlig plan för det arbetet. En av

föräldrarna menar att en tystnad kunde uppstå i hemmet när föräldern och bebisen var själva, men att aktiviteten *Sångstund för bebisar* stärkt sångens plats i vardagen.

Tidigare studier beskriver sångens medryckande kraft som en viktig förklaring till sångens språkutvecklande egenskaper (Montgomery & Smith, 2014; Schön et al., 2008; Winters & Griffin, 2014), dessutom innebär sångens repetitiva struktur att den är särskilt lämpad för språkutveckling (Montgomery & Smith, 2014; Schön et al., 2008). Givet den närmaste familjens betydelse för de små barnens språkutveckling är aktiviteter som stärker och utvecklar familjelitteracitet också viktiga för att stödja små barns litteracitetsutveckling (Barratt-Pugh & Rohl, 2016; Hedemark & Lindberg, 2018; Ramos, 2012; Talan, 1994). Föräldrarnas berättelser och glädjen som både de små barnen och föräldrarna ger uttryck för under sångstunden talar för att sångstunder för bebisar på folkbibliotek är en lustfylld väg till stärkt familjelitteracitet.

Slutsatser

Syftet med studien som rapporteras i detta bidrag är att belysa hur sångstunder för bebisar på folkbibliotek kan bidra till utveckling av familjelitteracitet. Genom studiens resultat har vi fått möta föräldrar som engagerar sig i sina barns språkutveckling genom att delta i folkbibliotekens sångstunder, utan att direkt veta om vilken insats de gör. Nästan alla föräldrar upplever att barnen reagerar exalterat när det är dags för sångstund. Till följd av sångstens repetitiva upplägg, med samma sånger och rörelser så skapas en trygghet för barnen, liksom för föräldrarna. Betydelsen av detta trygga sociala sammanhang och sångstens egenskaper bekräftas av tidigare studier (Blank & Adamek, 2010; Montgomery & Smith, 2014; Schön et al., 2008) som visar att repetitiva sånger och regelbundna sångstunder stödjer språkutvecklingen och ger barnet större skolmognad senare i livet. Tidigare forskning har också visat att sångens engagerande kraft bygger broar mellan barn och vuxna genom att möjliggöra kommunikation oavsett språklig kompetens (Montgomery & Smith, 2014; Schön et al., 2008; Ullsten, 2019; Winters & Griffin, 2014), vilket också observationerna i föreliggande studie bekräftar.

Genom denna studie har vi belyst familjelitteracitet i ett specifikt sociokulturellt sammanhang, med specifika redskap och normer. I undersökningen har föräldrarnas perspektiv varit i fokus, det vill säga hur de upplever sångstunden och hur de ser på deras barns språkutveckling. Studien synliggör samspelet mellan föräldrarnas egna litteracitet och barnets litteracitetsutveckling, som inleds redan under barnets första levnadsår. Med stöd av studiens resultat kan sångstunden förstås som en litteracitetspraktik som stimulerar barnets kommunikativa förmågor och stärker barnets sociala sammanhang med hjälp av det kulturella arvet, det vill säga med sånger och berättelser (jmf Scribner & Cole, 1981).

För folkbiblioteken finns det skäl att reflektera kring vilken påverkan sångstunden kan innebära för en familjs litteracitet. När föräldrar väljer att komma till folkbiblioteket uppstår ett gyllene tillfälle för bibliotekarier att stödja, inspirera och informera föräldrar om vikten av ett aktivt föräldrastöd för det lilla barnets språkutveckling. Att placera sångstunder för bebisar under familjelitteracitetsparaplyet kan vara ett sätt att stärka föräldrarnas medvetenhet om betydelsen av barnets tidiga språkutveckling.

En reflektion kring mötet med respondenterna är att alla dessa föräldrar ändå kommer till folkbibliotekets sångstunder. Oavsett medvetenhet om hur de kan arbeta språkutvecklande med sina barn så dyker de upp, upprepade gånger, till denna aktivitet, som denna och andra studier visat kan vara ett bra sätt att främja familjelitteracitet. En viktig fråga för framtida studier är hur man kan nå föräldrar som inte vill eller kan komma till sångstunderna, vid en tidpunkt då familjelitteraciteten har som störst betydelse för barnet och därmed förtjänar som mest stöd.

Käll- och litteraturförteckning

- Barratt-Pugh, C., & Rohl, M. (2016). "Evaluation of Family Literacy Programs: A Case Study of Better Beginnings, a Library-Initiated Family Literacy Bookgifting Program in Western Australia". *Library Trends*, 65(1), s. 19-40.
- Björklund, E. (2010). De yngsta barnens läs- och skrivhandlingar. I: K., Rydsjö, F., Hultgren & L., Limberg (Red.) *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld* (s. 51-74). Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Blank, T., & Adamek, K. (2010). *Singen in der Kindheit - Eine empirische Studie zur Gesundheit und Schulfähigkeit von Kindergartenkindern und das Canto elementar Konzept zum Praxistransfer*. Münster, Germany: Waxmann Verlag
- Bruner, J.S. (1983). *Child's talk: learning to use language*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (Upplaga 3). Stockholm: Liber.
- Hultgren, F., & Johansson, M. (2021). Vi jobbar med samma barn: Följeforskning om utvecklingsarbete, kompetensutveckling och samverkan i Språkstegen på bibliotek, 2019- 2020. I: *Att nå varenda unge: Bokstart i Blekinge och Kronoberg* (s. 11-69).
- Biblioteksutveckling Blekinge Kronoberg.
- Lundh, A.H. & Michnik, K. (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: en utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Montgomery, A., & Smith, K. (2014). "Together in Song: Building Literacy Relationships with Song-based Picture Books". *Language and Literacy*, 16(3).
- Johansson, B. & Hultgren, F. (2015). *Rum för de yngsta: barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter*. Borås: Högskolan i Borås
- Kultti, A. (2013). "Singing as Language Learning Activity in Multilingual Toddler Groups in Preschool". *Early Child Development and Care*, 183(12), s. 1955-1969
- Mases, P. (2020). *Litteracitetsutveckling genom sång: Musikaktiviteter på folkbibliotek ur ett familjelitteracitetsperspektiv* (Kandidatuppsats, Linnéuniversitetet, Institutionen för kulturvetenskaper). <https://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1389257/FULLTEXT02.pdf>
- Neuman, S.B., & Dickinson, D.K. (2002). *Handbook of early literacy research*. Vol. 1. New York: Guilford Press.
- Ramos, A.M. (2012). "Learning to Read Before You Walk: Portuguese Libraries for Babies and Toddlers". *IFLA Journal*, 38(1), s. 78-85.
- Schön, D., Boyer, M., Moreno, S., Besson, M., Peretz, I. & Kolinsky, R. (2008). "Songs as an Aid for Language Acquisition". *Cognition*, 106(2), s. 975-983.
- Scribner, S. & Cole, M. (1981). *The psychology of literacy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Säljö, R. (2010). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. (2. uppl.) Stockholm: Norstedts.
- Talan, C. S. (1994). "Family Literacy Makes Sense: Families that Read Together Succeed Together". *Bottom Line*, 7(3), s. 46-51.

Ullsten, A. (2019). *Singing, sharing, soothing: Family-centred music therapy during painful procedures in neonatal care*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2019.

Winters, K., & Griffin, S. (2014). "Singing is a Celebration of Language: Using Music to Enhance Young Children's Vocabularies". *Language and Literacy*, 16(3).

Fler språk och breddad representation på folkbiblioteken – om ett projekt för och med nyanlända biblioteksguider

Ola Pilerot och Malin Ögland

Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap,
Högskolan i Borås
ola.pilerot@hb.se
malin.ogland@lund.se

Introduktion

Den språkliga mångfalden växer i Sverige (Parkvall, 2019). Av Sveriges befolkning är 20 % födda utomlands (SCB, 2022). Av 2017 års SOM-rapport (Höglund, 2017), vilken presenterar en mätning av befolkningens biblioteksvanor, framgår att utrikes födda besöker biblioteken "i något större utsträckning" (s. 336) än personer födda i Sverige. Folkbibliotekens verksamheter för nyanlända har utökats och blivit mer mångfacetterade under de senaste sju åren, men trots det – eller möjligen på grund därav – finns fortsatt stora behov av fler språk och breddad representation bland folkbibliotekens personal (Pilerot & Hultgren, 2017; Pilerot & Lindberg, 2018).

Med finansiering från Kulturrådet under rubriken *Stöd till stärkta bibliotek i hela landet* har folkbiblioteken i Göteborg, Kungsbacka och Alingsås genomfört ett projekt under rubriken *Nyanlända biblioteksguider*. Syftet med projektet beskrevs i ansökan till Kulturrådet bland annat som att biblioteken skulle stärkas med språklig och kulturell kompetens genom att anställa relativt nyanlända personer som biblioteksguider. I korthet har projektet inneburit att 18 utrikes födda personer har erbjudits en sju månader lång anställning vid biblioteken. Inom ramen för anställningen har de även deltagit i en utbildning benämnd *Introduktion till biblioteksarbete* vilken omfattade sju halvdagslånga träffar. Projektet inklusive utbildningen grundades i en förstudie som syftade till att "utveckla de deltagande bibliotekens gemensamma kunskapsbas och beredskap för att med ökad språklig och kulturell kompetens möta de behov och den efterfrågan som uppstått i och med att biblioteken i allt högre grad besöks och används av nyanlända" (Pilerot, 2019, s. 3). Resultaten från förstudien stärkte antagandet om behovet av att utöka personalgrupperna på de ingående biblioteken så att fler och olika kulturella erfarenheter och fler språk bereddes plats på biblioteken. Därigenom kan bibliotekens personal i större utsträckning möta de behov som en heterogen användargrupp i allt högre grad ger uttryck för.

I det uppdrag som tilldelades Bibliotekshögskolan i Borås ingick dels att utforma och genomföra den utbildning som guiderna deltog i och dels att följa och studera projektet som helhet. I föreliggande bidrag fokuserar vi på resultaten från forskningsstudiedelen i uppdraget. För en detaljerad redovisning av upplägg och genomförande av kursen *Introduktion till biblioteksarbete* hänvisar vi till vår rapport (Pilerot & Ögland, 2022).

Syfte och kontext

Syftet med studien av projektet var att a) belysa vad som har bidragit till att möjliggöra och/eller försvåra projektets genomförande och att b) belysa vad som kan vara värt att veta om man på andra orter, i andra bibliotekssammanhang, avser att genomföra liknande insatser som projektet syftar till.

Den del av projektet som utgör underlag för de resultat som presenteras i det följande löpte mellan november 2021 då biblioteksguiderna hade en så kallad gemensam kick-off på Frölunda Kulturhus, fram till och med maj 2022 då deras anställningar upphörde.

De 18 guider som rekryterades fördelades över folkbiblioteken i Göteborg (14), Kungsbacka (2) och Alingsås (2). Sammanlagt elva befintliga biblioteksmedarbetare fick uppgiften att på deltid vara mentorer för biblioteksguiderna. Dessa mentorer fördelades enligt följande: åtta från sju olika bibliotek i Göteborg, två från Alingsås bibliotek och en från Kungsbacka bibliotek.

Sammanfattningsvis kan konstateras att projektet har genomförts med 18 biblioteksguider, elva mentorer, en projektledare, två lärare samt en styrgrupp som utöver projektledaren och lärarna utgjordes av en projektägare, tre bibliotekschefer och en konsulent från Västra Götalandsregionens enhet för biblioteksutveckling. Således var under tidsperioden sammanlagt 36 personer mer eller mindre nära knutna till projektet.

Metod och empiriskt material

För att genomföra studien genomfördes deltagande observationer och semistrukturerade intervjuer med ett urval projektdeltagare, mentorer, chefer och projektledare. Under den period som studien genomfördes ägnade vi, i anslutning till att kursen genomfördes, sammanlagt cirka 50 timmar åt direkt interaktion med biblioteksguiderna. I anslutning till dessa möten gjordes anteckningar. Vi har även löpande under projektets gång fört loggbok i vilken vi har antecknat sådant som har framstått som värt att lägga på minnet. Framförallt räknar vi i dessa 50 timmar in de sju tillfällen då vi under kursens gång umgicks intensivt med biblioteksguiderna, men även ett antal styrgruppsmöten. Under maj och juni 2022 genomfördes sammanlagt nio inspelade intervjuer vilka i snitt varade i 40 minuter och som sedan också transkriberades. Intervjuerna genomfördes utifrån intervjumanualer som särskilt anpassats efter vilken kategori deltagare som intervjuades. De deltagare som valdes ut för intervjuer representerar alla de tre kommuner som deltagit i projektet och alla kategorier deltagare förutom biblioteksguiderna, det vill säga mentorer, chefer, projektägare och projektledare. Den kanske viktigaste källan till biblioteksguidernas erfarenheter och uppfattningar av att vara med i projektet utgörs av de anteckningar som gjordes under det avslutande kurstillfället som nästintill helt ägnades åt en muntlig utvärdering av projektet.

Resultat

I det följande presenteras en sammanfattning av studiens resultat. För en mer fullständig presentation, ledsagad och underbyggd av citat ur materialet, hänvisar vi till vår rapport (Pilerot & Ögland, 2022)

Resultaten visar att syftet med projektet har uppnåtts. Det konstateras att projektet i själva verket har nått längre än det uttalade syftet. Det är inte bara genom de språk och erfarenheter som biblioteksguiderna har bidragit med som biblioteket har stärkts med språklig och kulturell kompetens. Projektet har även resulterat i att den ordinarie bibliotekspersonalen i många fall har utvecklat kunskaper om betydelsen av varierade kulturella bakgrunder och erfarenheter i biblioteket.

Genom analysen av det empiriska materialet framträder två i projektet övergripande inslag av problematisk karaktär. Det ena är starkt förknippat med projektformens inherent ändlighet i kombination med otydlig information och kommunikation under projektets gång. Otydligheten kring vad som eventuellt skulle komma att hända efter projektet relateras till de inslag av bristande självkänsla hos guiderna som materialet vittnar om och till den stress och prestationsångest som flera av guiderna visat uttryck för under projektets gång. Det andra inslaget av problematisk karaktär har att göra med frågan om förtroende, tillit och befogenheter. Biblioteksguiderna uttrycker bland annat att de inte riktigt har fått förtroendet att utföra vissa arbetsuppgifter som de själva bedömer att de skulle ha klarat av att genomföra. Även detta inslag relateras till bristen på tydlig information som i större utsträckning än vad som varit fallet hade behövt nå ut till projektdeltagarna vid rätt tillfällen. Inslaget relateras även till bristande eller otydligt beslutsfattande.

Resultaten visar också att biblioteksguiderna har arbetat med de uppgifter som stipulerades i den annons som användes för att rekrytera dem, men de har också visat prov på stor initiativkraft och genomfört långt fler uppgifter, utöver de som nämndes i annonsen.

Utifrån studiens resultat identifieras sex faktorer som har bidragit till att möjliggöra projektets genomförande, men eftersom vissa av dessa faktorer inte har fungerat tillfredsställande kan de samtidigt sägas ha försvårat projektet.

- 1) En projektorganisation som inkluderar en styrgrupp med representanter för de partnerorganisationer som har del i projektet, en projektledare samt tillgång till expertis inom områdena ekonomi och personaladministration är en nödvändig förutsättning för ett projekt av det här slaget.
- 2) En klar strategi för information och kommunikation så att de som arbetar i projektet når av tydlig, konsekvent och relevant information vid rätt tillfällen är också en förutsättning.
- 3) Att det under hela projekttiden förs och samlas protokoll och dokumentation från styrgruppsmöten och andra potentiellt viktiga sammankomster är även det en viktig faktor.
- 4) Introduktion och utbildning av nyckelpersoner såsom projektledare och mentorer är också en väsentlig faktor. Coronapandemin utgjorde ett stort problem för projektet eftersom den bidrog till svårförutsedda förseningar och ovälkomna pauser, vilket bland annat resulterade i att introduktioner uteblev eller genomfördes i all hast.
- 5) I synnerhet för de mentorer som engagerades i projektet var det väsentligt att få tillräckligt med tid för sina arbetsuppgifter med mentorskapet. Mentorsuppgiften kan genomföras på varierande sätt med avseende på disponering av tid men det visade sig att inte alla mentorer hade det utrymme i sina tjänster som krävdes för uppdraget. Öronmärkt tid för arbete i projektet är således en viktig faktor.
- 6) Det är väsentligt att åstadkomma en tydlig koppling mellan å ena sidan det ganska generellt hållna innehållet i projektets utbildningsinslag – det vill säga kursen Introduktion till biblioteksarbete – och, å andra sidan, biblioteksguidernas lärande i det praktiska biblioteksarbetet. Det är således en viktig faktor att betona lärande i både teori och praktik.

Käll- och litteraturförteckning

Höglund, L. (2017). Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg. Ingår

i: Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson och Maria Oskarson (Red.), *Larmar och gör sig till: SOM-undersökningen 2016*. Göteborg: SOM-institutet, (s. 329-341).

Parkvall, M. (2019). *Den nya mångfalden*. [Stockholm]: Riksbankens jubileumsfond.

Pilerot, O. (2019). *Nyanlända biblioteksguider: En studie av nyanlända medarbetare på folkbibliotek*. Borås: Högskolan i Borås.

Pilerot, O. & Lindberg, J. (2018). *"Sen går jag hem när det stänger": en studie av nyanländas biblioteksanvändning*. Uppsala: Regionbibliotek Uppsala.

Pilerot, O. & Hultgren, F. (2017). *Folkbibliotekens arbete för och med nyanlända*. Uppsala: Länsbibliotek Uppsala.

Pilerot, O. & Ögland, M. (2022). *Fler språk och breddad representation på folkbiblioteken - om ett projekt för och med nyanlända biblioteksguider*. Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås

SCB (2022). *Utrikes födda i Sverige*. Hämtad 26 maj 2022, från <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda/>

Prata om orättvisa på bibliotek? Ett filosofiskt ramverk inför framtiden

Pamela Schultz Nybacka, Milia Rahman Olsson
och Barakat Aldammad Södertörns högskola
Pamela.schultz.nybacka@sh.se

Inledning

Biblioteksprofessionen har på senare tid uppmärksamats för att vara en homogen kår, som inte längre speglar befolkningen i Sverige. Tunga aktörer som Kulturrådet (2022) och Svensk Biblioteksförening har lyft frågan i olika samtalspaneler i sammanhanget kring läsande förebilder respektive en diskussion om representation.

Problemdiskussion

Inom andra sektorer har representation i arbetslivet, ojämlikhet och erfarenheter av rasism kopplats samman (Boreus, Neergaard & Sohl 2021). Trots att medvetenheten om problemen kring representationens betydelse finns inom bibliotekariekåren (Pilerot & Hultgren 2017), saknas fortfarande kunskap (Jones 2012), eller kanske snarare tydliga mottagare av kunskapen (Karam 2013), liksom konkreta åtgärder på biblioteken (Meier 2016). Detta får konsekvenser för relationerna och bemötandet mellan medarbetare, liksom mellan medarbetare och besökare. Bibliotekarier med utomeuropeisk bakgrund har vittnat om erfarenheter av särbehandling och diskriminering som bottnar i strukturell och institutionell rasism (Rahman- Olsson 2022), det har i sin tur långtgående inverkan på rekrytering och retention av individer som tillhör synliga minoriteter, till utbildningar såväl som till bibliotekarietjänster.

Det finns flera fruktbara teoretiska perspektiv och ramverk för att kritiskt belysa dessa problem. Postkoloniala perspektiv blottlägger de sociohistoriska maktförhållanden som råder inom den västerländska normen och där "den andre" exotifieras och förfrämligas (hooks, 1992). Kritisk rasteori (*Critical Race Theory*, CRT) granskar hur hudfärg och vithetsnormen spelar in även inom bibliotekarieprofessionens arbetsområden (Hall 2012; Schlesselman- Tarango 2017.) Studier utifrån ett socialt rättviseperspektiv bidrar med kritisk analys av hur samhället kan agera för att jämna ut villkoren för medborgarna, till exempel genom disciplinen biblioteks- och informationsvetenskap: dess läroplaner och lärande (Kumasi & Manlove 2015; Cooke & Sweeney 2017). Dessa teoretiska ramverk är ytterst givande och angelägna för bibliotekarieprofessionen, men riskerar att avfärdas av såväl professionen som intressenter av politiska och/eller ideologiska skäl. Problemen kring vad som kallas vardagsrasism i arbetslivet existerar likväl och behöver hanteras på ett konstruktivt sätt.

En återkommande synpunkt i bibliotekarieprofessionens paneldiskussioner har varit föreställningen att bibliotekarier räknas till "de goda" i samhället och därför inte kan hållas ansvariga för rasismen på bibliotek (Schlesselman-Tarango, 2016). Ett annat fruktbart perspektiv kan därför adressera de problem som drabbar minoriteter utifrån dygdetisk kunskapsteori. Denna teori kan anläggas för att gå till botten med vad som egentligen kan räknas till gott handlande på bibliotek. Filosofen Miranda Fricker (2018) diskuterar hur samhällelig orättvisa drabbar människor i egenskap av *kunskapssubjekt*. Minoriteter möter enligt Fricker *epistemisk orättvisa* på två sätt: dels genom *tolkningsorättvisa* när normsamhällets begreppsbyggande systematiskt skymmer minoriteters erfarenheter, dels genom *vittnesorättvisa* när de inte erkänns som bärare av kunskap i egen rätt. Fricker lyfter därför vikten av att mottagaren av kunskap utvecklar sin sensibilitet inför andras vittnesmål.

Problemformulering

Dygdetisk kunskapsteori är relevant för biblioteksprofessionen givet bibliotekens lagstadgade ändamålsparagraf, som har bäring på demokrati genom bland annat fri kunskapsförmedling. Ett dygdetiskt perspektiv kan också kritiskt granska på vilket sätt bibliotekarieprofessionen agerar för det dygdiga och goda, samt liksom de tidigare nämnda perspektiven, diskutera vad som behöver förändras.

Syfte och bidrag

Denna artikel syftar till att belysa hur epistemisk orättvisa i samhället reproduceras på biblioteken och verkar inom bibliotekarieprofessionen. Särskild tonvikt läggs vid vittnesorättvisan, som ligger till grund för konsekvenser som kan härledas till tolkningsorättvisa. Artikeln bidrar till Bibliotek- och informationsvetenskaplig teori och praktik med hjälp av ett dygdetiskt kunskapsteoretiskt perspektiv på strukturell orättvisa och rasism på bibliotek.

Genomförande

Studien är huvudsakligen teoretisk med illustrativa exempel på epistemisk orättvisa på bibliotek.

En teori om orättvisa

Filosofen Miranda Fricker (2018) diskuterar hur samhällelig orättvisa drabbar människor i egenskap av *kunskapssubjekt*. Ansatsen hämtar inspiration från feministisk kritik av kunskapsfilosofin och utsträcker den till att omfamna alla som marginaliseras i samhället. Hon anser dock att de postmoderna teoribildningarna undervärderar rationaliteten i fråga om att diskutera social makt och få till stånd en genomgripande samhällsförändring. Genom att relatera frågan om orättvisa till kunskapen i samhället erbjuder hon en teori som är både välgrundad och progressiv i relation till samhällsbärande institutioner som biblioteken.

Det ska enligt Fricker vara självklart att varje person ska ha möjlighet att bli trodd, delta i spridandet av kunskap och få erkännande genom tillitsfulla relationer. Framträdande i hennes resonemang är att orättvisa inte enbart kan förstås utifrån frånvaron av rättvisa eller bristande rättvisa. Orättvisan är ett fenomen i sig och behöver förklaras i egen rätt. Minoriteter möter *epistemisk orättvisa* på två sätt: dels genom *tolkningsorättvisa* när normsamhällets begreppsliggörande systematiskt skymmer minoriteters erfarenheter, dels genom *vittnesorättvisa* när de inte erkänns som bärare av kunskap i egen rätt.

Orättvisan hänger därmed intimt samman med den sociala makten i samhället. Social makt är enligt Fricker den praktiska och socialt situerade förmågan hos en aktör (individ, grupp eller institution) att aktivt eller passivt påverka och kontrollera andra människors handlingar (s.17, 23-25, 29). Makten är på detta vis både förankrad hos en aktör (så kallad *aktörs makt*) och i en mer allmän struktur utan en specifik aktör (*strukturell makt*). En underkategori till social makt utgörs av den makt som utövas beroende av delade föreställningar om människors sociala identitet, så kallad *identitets makt*. Eftersom samhället utgörs av ett slags trovärdighetsekonomi är det vissa aktörer som gynnas av ett överskott på trovärdighet i andras ögon, medan andra orättvist drabbas av ett trovärdighetsunderskott baserat på olika utbredda föreställningar, stereotyper och fördomar gällande till exempel kön, klass och hudfärg. Identitetsmakten är alltså närvarande när någon bär vittne om sina erfarenheter och kunskap. Fördomar hos mottagaren antingen höjer eller sänker trovärdigheten hos vittnet, och därmed går mottagaren miste om viktig kunskap och den som drabbas blir utsatt för orättvisa.

Problemen uppstår även i välmenande, progressivt liberala samhällen eftersom fördomar dröjer kvar på en samhällelig nivå och påverkar alla som lever och verkar i dem. Med stöd i Iris Marian Youngs teori om orättvisa menar Fricker att de vardagliga praktikerna är avgörande och att dessa sociala sammanhang medför de mest sammansatta och försåtliga former av vittnesorättvisa. Kränkningarna drabbar individer primärt, men det följer också sekundära skador för samhället. När kränkningarna både är återkommande och systematiska utgör det ett förtryck såväl kunskapsmässigt (epistemiskt) som moraliskt.

Fricker argumenterar för att mottagaren av kunskap behöver utveckla sin känslighet i varseblivningen och samtidigt behålla sin rationalitet inför andras vittnesmål. Det handlar till stor del om att bedöma graden av *uppriktighet* utöver korrekthet. Denna socialiserade *vittnes-sensibilitet* behöver innebära en kritisk mottaglighet för att ompröva sina fördomar. Fricker skriver: "den dygdiga mottagaren neutraliserar den påverkan som fördomar har på hennes omdöme om trovärdighet" (ibid. s.131). Här behövs insikter om både talarens och mottagarens sociala identitet och hur den hänger samman med makt. Sensibiliteten övas upp genom aktiv självreflektion och (själv)korrigerande i olika kommunikativa situationer såväl individuellt som kollektivt. När detta sker på ett tillförlitligt sätt och i olika situationer och sammanhang kan – istället för orättvisa – vittnesrättsvisans dygd uppstå.

Diskussion

I detta avsnitt för vi upp några illustrativa exempel av epistemisk orättvisa på bibliotek. Situationen på bibliotek är dubbel eftersom orättvisorna kan yttra sig internt på arbetsplatsen och externt gentemot användare och övriga intressenter. I det följande kommer vi att lägga fokus på epistemisk orättvisa internt på bibliotek.

Ett angeläget exempel är diskussionen kring representation på bibliotek. Bibliotekslagen anger de prioriterade grupperna för bibliotekens uppdrag. Det finns idag en väl utbredd förståelse inom bibliotekarieprofessionen för att nå exempelvis grupper med annat modersmål än svenska. Verksamheten och beståndsutveckling utformas i bästa fall för dessa grupper.

Desto mer sällan diskuteras öppet hur biblioteken ska kunna spegla befolkningen och därmed även verka av medarbetare inom grupperna.

I den mån man anställer medarbetare med andra modersmål än svenska är det i roller som vikarier, praktikanter, biblioteksguider eller annat med låg lönenivå. Exempelvis har nyanlända i rollen som biblioteksguider haft dokumenterat svårt att få fast anställning eller ens sommarvikariat; biblioteken tenderar att prioritera studenter inom Biblioteks- och informationsvetenskap framför biblioteksguiderna (Pilerot & Ögland 2022). En anledning kan vara epistemisk orättvisa i det att medarbetarnas kunskap och erfarenhet inte erkänns som tillräcklig kunskap, utan undervärderas enligt en måttstock som utgår från normen kring en majoritetssvensk bibliotekarie. Verksamheten av medarbetare med andra modersmål än svenska tycks lida av ett trovärdighetsunderskott i jämförelse med verksamhet för grupper med andra modersmål. Det ankommer på biblioteken att reda i huruvida detta är fallet.

Ett exempel på hur positiva fördomar kan skapa epistemisk orättvisa är de fall när biblioteken tillerkänner grupper med andra modersmål ett större ansvar än andra bibliotekarier för att nå användare och besökare. Det kan handla om tillsättningen av särskilda mångspråksbibliotekarier, som förväntas axla uppdraget enligt bibliotekslagen. Denna praxis kan sägas ha en tradition på folkbiblioteken där de bibliotekarier som särskilt brinner för barnen blir barnbibliotekarier, osv. Skillnaden med mångspråksbibliotekarierna är att dessa tillsättningar riskerar att ske på grundval av social identitet. En bibliotekarie som har annat modersmål än svenska kan få i specialuppdrag att nå alla andra språkgrupper och ensam verka för ökad integration i lokalsamhället. Det är inte ovanligt att majoritetssvenska bibliotekarier hänvisar alla icke-svensktalande besökare till mångspråksbibliotekarien, oavsett om de delar språk eller ej. I sådana fall läggs ett för stort ansvar på den enskilde mångspråksbibliotekariens axlar och majoritetssvenska bibliotekarier avsäger sig sitt ansvar på grund av positiva fördomar. I stället behöver biblioteket som helhet med alla medarbetare utveckla ett gott bemötande mot de prioriterade grupperna.

Ett annat exempel är att rekrytera rasifierade medarbetare för att utåt signalera representation och ge en känsla av trygghet för utomstående, så kallad tokenism (Ahmed, 2012). Det inre arbetet med fördomar och institutionell rasism inom kollegiet uteblir dock och detta varken påtalas eller bearbetas på ett meningsfullt och aktivt sätt (Rahman Olsson, 2022). Det leder i sin tur till att tryggheten som verksamheten har som mål att skapa för sina besökare inte sträcker sig till de medarbetare som utsätts för diskriminerande strukturer inom organisationen (Puwar, 2004). I en etnisk homogen arbetsgrupp blir mångfalden villkorad och den rasifierade värderas enbart för den ytliga mångfalden och väntas reglera sitt varande utifrån den hegemoniska gruppens förväntningar (Ahmed, 2011). Den rasifierade medarbetaren finner sig själv plötsligt i spänningsfältet mellan hypersynlighet och osynlighet och förväntas parera detta på egen hand. Det skapar långtgående konsekvenser för den rasifierade medarbetarens arbetsmiljö och har slutligen en signifikant påverkan på retentionen av denna grupp (Kendrick, et al. 2019).

Ett tredje exempel är när blir ifrågasatta när medarbetare samtal med cheferna om sina erfarenheter av rasistiskt bemötande bland medarbetarna på biblioteket. Chefen har ett självklart ansvar att bedöma eller låta utreda om talarens uppgifter är *korrekta*. Men chefen får dock inte låta omdömet kring situationen påverkas av samhällets systematiska fördomar. Chefen behöver också bedöma och värdesätta graden av talarens *uppriktighet*. Det handlar om mottagarens kunskapsintresse för sannfärdighet och förmågan att verka för *vittnesrättvisa* på sitt håll. Människans intellektuella förmågor är beroende av våra känslomässiga förmågor och negativa känslor som misstro och ängslan utgör hinder för nyfikenhet och kunskap. Chefen bör därför uppvisa både intellektuella och moraliska dygder för att kunna uppnå sanning och åstadkomma godhet. Dygderna behövs i förening (hybrid) för att kunna neutralisera de strukturella fördomar som finns även på bibliotek och därigenom uppnå vittnesrättvisa.

Lösningen på problemen är att mottagarna av kunskap, det vill säga biblioteksmedarbetare och -chefer utvecklar sin egen vittnes-sensibilitet inför andras kunskap. I ett bibliotekssammanhang kan detta få formen av tematiska och strukturerade samtal inom organisationen och ha ett kontinuerlig synliggörande kring vilka strukturer som finns på plats och på vilkas bekostnad dessa upprätthålls. Det behövs att omfattande kartläggning görs för att förstå vidden av dess konsekvenser för att vidare arbeta fram verktyg för att medvetet motverka den epistemiska orättvisan. Individer som är normavvikande befinner sig i en prekär situation där de utsätts för trovärdighetsunderskott samt vittnesorättvisa och förväntas gå på lina för att erbjuda mångfald som inte stöter sig för mycket och därmed blir obekväm. Det finns en dissonans mellan självbild och praxis när det kommer till att hantera dessa frågor och i processen faller det dygdetiska perspektivet mellan stolarna. Det obekväma uppstår när självbilden hos bibliotekariekåren som förvaltare av "det goda och ärbara arbetet" blir omskakad av vittnesmål som motstrider detta. Följden blir en tystnadskultur, som hindrar viktiga narrativ att bidra till gemensam kunskap. Denna artikel har belyst att epistemisk orättvisa påverkar bibliotekarieskapet i hög grad.

Vid fortsatta studier vore det fruktbart att gå på djupet i fråga om orättvisans institutionella konsekvenser för professionen. I de fall en uppbyggnad institution som biblioteket inte går till botten med problemen, utan tvärtom orsakar skada för dem som står i beroendeförhållande, uppstår det som Smith & Freyd (2014) kallar institutionellt svek. Vi föreslår till exempel att fortsatta studier kan belysa hur rasifierade kvinnor upplever och påverkas av institutionell svek, något som behöver lyftas inom ramen för bibliotekarieyrket.

Käll- och litteraturförteckning

- Ahmed, Sara. (2011). *Vithetens Hegemoni*. Hägersten: Tankekraft
- Ahmed, Sara. (2012). *On Being Included : Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham, N.C. Chesham: Duke UP ; Combined Academic [distributor]
- Boréus, Kristina, Neergaard & Sohl, Lena (Red.)(2021). *Ojämlika arbetsplatser. Hierarkier, diskriminering och strategier för jämlikhet*. Lund: Nordic Academic Press
- Cooke, N.A & Sweeney, M. (Red.) (2017). *Teaching for justice. Implementing social justice in the LIS classroom*. Library Juice Press
- Fricker, M. (2018): *Epistemisk orättvisa. Kunskap, makt och etik*. (Svensk översättning Carl- Philip Brück), Stockholm: Thales
- Hall, T. D (2012). The black body at the reference desk. Critical Race Theory and black librarianship. I *The 21st Century Black Librarian in America: Issues and Challenges*. (Red. Andrew Jackson, Julius Jefferson & Akilah Nosakhere), Lanham: Scarecrow Press
- Hooks, B. (1992). *Black looks: Race and representation*. Boston, Mass.: South End Press.
- Jones, Nick (2012). *Försök att förstå: folkbibliotek, rasism och platsens politik*. Lund: BTJ Karam, Balsam
- (2013). *Försök att förstå rasism*. Recension. BiS Biblioteket i Samhället
- Kendrick, Kaetrena Davis, and lone T Damasco. (2019). "Low Morale in Ethnic and Racial Minority Academic Librarians: An Experiential Study." *Library Trends* 68(2), s. 174-212.
- Kumasi, K. D. & Manlove, N.L. (2015). Finding "diversity levers" in the core library and information science curriculum. A social justice imperative. *Library Trends*. Vol. 64(2), s. 415-443.
- Läsande förebilder. Om rapplryk, representation, digitalt läspepp, read hour, läsa äger, bibliotekens kraft, och om läsning som ett sätt att överleva*. Kulturrådets läsfrämjande skrifter nr. 2, Stockholm: Kulturrådet
- Meier, Sarah (2016). Bibliotek för alla! Av alla? En studie av bibliotekschefers tankar om mångfald inom biblioteksorganisationen. (Masteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap) Uppsala: Institutionen för Arkiv, Bibliotek och Museivetenskap
- Pilerot, Ola & Hultgren, Frances (2017). *Folkbibliotekens arbete för och med nyanlända*. Uppsala: Länsbibliotek Uppsala
- Pilerot, Ola & Ögland, Malin (2022). Fler språk och breddad representation på folkbiblioteken – om ett projekt för och med nyanlända biblioteksguider. Högskolan i Borås
- Puwar, Nirmal (2004). *Space Invaders: Race, Gender and Bodies out of Place*. Oxford: Berg
- Rahman-Olsson, Milia (2022). Får jag finnas här? Rasifierade bibliotekariers erfarenheter i professionen. Kandidatuppsats. Växjö: Linnéuniversitet
- Schlesselman-Tarango, G. (Red.) (2017). *Topographies of Whiteness: Mapping Whiteness in Library and Information Science*. Library Juice Press
- Smith, Carly Parnitzke & Freyd Jennifer J. (2014). Institutional betrayal. *American Psychology*, Vol. 69 (6), s. 575-587.

Konstruktion pågår. Från gårdagens till morgondagens arbetsplatsbibliotek

Pamela Schultz Nybacka
Södertörns högskola
Pamela.schultz.nybacka@sh.se

Inledning

Arbetsplatsbiblioteken ingår i en historisk tradition och syftar i grunden till att ge människor i arbete möjlighet att läsa och folkbildas på fritiden. Vid grundandet av det allmänna biblioteksväsendet på 1910-talet ansågs biblioteken ha en betydande roll för Sveriges internationella konkurrenskraft (Munch-Petersen 1911). I biblioteksväsendets grund förenades således personlig bildning med instrumentell samhällsnytta. Demokratiseringen under 1960-talet, arbetskritik och solidaritet ledde till arbetsplatsbibliotekens utvidgning i modern tid (Herder 1986). Sverige utmärktes av både kommunala och fackliga arbetsplatsbibliotek (Modigh 1990). Sedan 1980-talet har de kommunala arbetsplatsbiblioteken minskat i omfattning och betydelse, framför allt till följd av arbetsplatsbibliotekens förändrade roll, minskande finansiering och en omorientering av resurserna mot bibliotek i omsorgen. Arbetsplatsbiblioteken har genomgående haft läsfrämjande, personalvårdande och kompetensutvecklande funktioner (Almerud 2004; Frid 2010).

Läsfrämjande är en viktig anledning till att Region Uppsala har uppmärksammat arbetsplatsbibliotekens potential. I regionens kulturplan (2019-2022) angavs som en av prioriteringarna att "utveckla läsfrämjande och uppsökande biblioteksverksamhet mot vuxna via arbetsplatser" (2018, s. 29)

Problembild

Vad kännetecknar ett arbetsplatsbibliotek? Den klassiska definitionen är "en boksamling med allmänlitteratur som finns på en arbetsplats och är till för de anställdas fritidsläsning och som någon tar ansvar för och som förnyas kontinuerligt" (Almerud 2004). Definitionen sätter fokus på beståndet framför verksamheten och berättar heller ingenting om de djupare motiven eller vilken kompetens som behövs. Definitionen är otydlig i relation till personalbibliotek och projekt eller tjänster som "böcker på jobbet" som finansieras av företaget i fråga (Frid 2010). Det kan också vara svårt att dra en gräns gentemot fenomenet "företagsbibliotek", som enligt Karlén Gramming (2022) utgör ett specialbibliotek med informationsexpertis.¹ Många företagsbibliotek har omvandlats till specialiserade funktioner som Business intelligence, mm. (ibid.) Därmed har många arbetsplatser gått miste om biblioteks kompetens som kunnat gagna de anställda i bredare bemärkelse. Definitionen av arbetsplatsbibliotek med dess inriktning och relevans kan behöva ses över och förnyas, inte minst mot en bakgrund av uppdragen inom offentlig verksamhet, ökade krav på medborgarnas medie- och informationskunnighet (MIK) (Rivano Eckerdal 2014), följt av samhällets vidgade ansvar (Sundin & Haider 2018), inte minst inom den offentliga förvaltningens statliga, regionala och lokala nivåer (Carlsson 2019).

Arbete och arbetsplatser betyder dock något annat idag än det gjorde vid det moderna biblioteksväsendets uppbyggnad. Forskningen kring arbetsplatsbibliotek behöver därför ta hänsyn till förändringarna kring arbete och arbetsliv. Den svenska välfärdsmodellen kom att innebära en expansion av offentlig sektor. Därtill har vi sett framväxten av den postindustriella tjänstesektorn, kunskaps- och projektsamhället – den så kallade "gig ekonomin" – med allt mer osäkra arbetsvillkor. Den genomgripande digitaliseringen påverkar dessutom alla med arbete, eller utan, en effekt som har förstärkts av den globala pandemin.

¹ I sammanhanget bibliotek i arbetslivet är det också relevant att nämna sjukhusbiblioteken som oftast vänder sig till patienter och anhöriga, medan de som tydligt vänder sig till vårdpersonalen vanligen kallas medicinska bibliotek. När det gäller skolbibliotek tycks det inte vara vanligt förekommande att de har bestånd och verksamhet riktade till de anställdas yrkesutveckling.

John (2018) belyser att den moderna arbetsplatsen har tre utmärkande karaktärsdrag: holistisk, agil och virtuell. Detta innebär att man tar med sig hela sin person till arbetet; att arbetsplatsernas design blir mer flexibel och aktivitetsbaserad; och arbetsplatsen kan idag vara digital. När arbetsvillkoren fortlöpande skiftar utmanas också föreställningarna om vad ett arbetsplatsbibliotek är – och framför allt hur det skulle kunna verka.

Syfte och frågeställningar

Studien syftar till att utforska fenomenet arbetsplatsbibliotek och dess relevans inför framtiden. Hur kan arbetsplatsbibliotek förstås i relation till arbetslivets nya utmaningar och behov? Hur kan arbetsplatsbiblioteken omdefinieras för att skapa relevant verksamhet? Vilka inriktningar och innehåll (aktiviteter, verktyg och resurser) kan framtida arbetsplatsbibliotek erbjuda i praktiken?

Studien har utförts på uppdrag av Region Uppsala och bidrar dels till forskningen om arbetsplatsbibliotek, dels till professionens praktiska arbete. Såväl vetenskapliga som konceptuella perspektiv på arbetsplatsbiblioteken bidrar i studien till deras relevans för praktik och samhälle. Denna text är en förkortad version med valda utdrag ur slutrapporten (Schultz Nybacka 2022).

Resultat

Verksamhetsutvecklare Stefan Eurenus på skickade år 2018 ut en kvalitativ enkät om arbetsplatsbiblioteken till de kommunala bibliotekscheferna i Region Uppsala. Frågorna handlade om ifall det var något de arbetade med, och i så fall hur, eller om man hade planer på det? Enkäten sonderade också intresset för att delta i ett försök till utveckling och önskemål kring förstudien. Svaren är sammanfattade i tabellen nedan.

	Nuläge/ Planer	Hänsyn /hinder	Idéer	Tankar
Enköping	Ingen verksamhet / Funderingar, men inga direkta planer	En mängd småföretagare i kommunen /	Litteraturkarusellen kan förläggas på arbetsplatser	Stärka det utåtriktade arbetet, strukturen för kommunikation Digitalt sätt?
Heby	Idag besöks personalen på äldreboende	Stora företag: Zetterbergs Östervåla Apotea, Adlibris		Biblioteket som mötesplats mer än uppsökande
	/	/		
	Samtal om öppna bokhyllor på olika platser	Tidsbrist Resursbrist		

Håbo	Ingen verksamhet / Nyfiken på en lägst nivå	Tid, kostnader, resurser Förankring hos företagsledningen	En möjlig uppsökande programverksamhet	Lista av idéer, testade mot arbetsplatserna
		/	Knyta det till ett digitalt centra?	Finansieringen? Bidrag från företagen?
Knivsta	Ingen verksamhet	/ Ingen känd efterfrågan Så mycket annat att göra		
Tierp	/ Samtal om utvecklings- möjligheter	Fritid och idrott ska samarbeta med Kultur och bibliotek	Vara med vid stora evenemang, samt vid sport- evenemang	Intresserad Nya former, vilka fungerar? Hur komplettera?
				Hur nå nya målgrupper?
				E-litteratur och/ eller tryckt?
Uppsala	Tidigare erfarenhet Ett arbetsplats- bibliotek idag: kommunens miljöförvaltning		Bra med bokombudsträffar	Intresserad av nya former
	Tidigare kampanj 2018			
Älvkarleby	Tidigare erfarenhet, samarbete med facket Inga pågående samtal / Planer för Nya Tallmon			Konkreta exempel: verksamhet, organisation, finansiering, goda exempel?
Östhammar	Depositioner av böcker på 23 platser			Arbetsinsats? Statistik och kostnader?
	Kommunhuset har egen verksamhet			Olika former och exempel?

Bland svaren framkommer att det finns viss tidigare erfarenhet av arbetsplatsbibliotek (Uppsala, Älvkarleby). Där det inte finns en pågående verksamhet märks en försiktig nyfikenhet kring uppsökande (eller "utåtriktad") verksamhet (Enköping, Heby, Håbo och Tierp). Det finns lokala skillnader kring villkoren att ta hänsyn till, exempelvis har Enköping många småföretag, medan Heby har några stora aktörer. Förankringen bland företagen lyfts upp som en väsentlig faktor (Håbo). Det märks i svaren också en upplevd brist på direkt efterfrågan av arbetsplatsbibliotek (Knivsta, Uppsala). Resurserna upplevs vara en del av hindren för satsningar på arbetsplatsbibliotek (Heby, Håbo), särskilt i relation till biblioteksverksamhetens (många) uppgifter (Knivsta). Bibliotekscheferna är även ansvariga för budget med mera och här lyfts

efterlysningar efter mer underlag och uppgifter om beprövade upplägg och resursåtgången (arbetsinsats, kostnad). Begränsade resurserna är ett tydligt hinder, inte minst i relation till osäkerheten kring att nå målgruppen.

Arbetsplatsbibliotek i Uppsala kommun

Inför uppgiften att tänka om och tänka nytt kring arbetsplatsbiblioteken granskades i studien tidigare erfarenheter av arbetsplatsbibliotek. På Uppsala Stadsbibliotek arbetar den uppsökande enheten med att "nå dom vi inte når". I början av 2010-talet hade Uppsala Stadsbibliotek ett tjänsteerbjudande om arbetsplatsbibliotek. Det var då tolv arbetsplatser knutna till biblioteket i formen av arbetsplatsbibliotek, bland annat bilaffären och verkstaden Upplands motor. Även lantbrevbäringen ansluten till tjänsten, vilket var ett särskilt gott exempel för att också nå ut på landsbygden. En kritisk förutsättning för ett gott genomförande är att det finns ett särskilt ombud på arbetsplatsen och som har ett starkt personligt engagemang i frågan ("eldsjäl"). Stadsbiblioteket brukade hålla i träffar för ombuden vilket var ett mycket uppskattat inslag. Leveranserna sköttes med bokbussarna och sedermera med bibliotekscyklarna. Beroendet av ombuden har minskat genom de mer flexibla bibliotekscyklarna och mindre leveranser. Företagen har bekostat arbetstiden, vilket innebär att tjänsten har klassats som självfinansierad. Med åren har företagen sagt upp tjänsten i samband med när räkningen kom, när nästkommande budget sattes eller när ombudet pensionerades.

Det arbetsplatsbibliotek som finns kvar är på kommunens Miljöförvaltning. Leveranserna sker 4 gånger per år med ca 200 böcker, tidskrifter och ljudböcker vid varje tillfälle.

Stadsbiblioteket satsade år 2018 på en kampanj för tjänsten "Böcker på jobbet". Eftersom tjänsten är efterfrågestyrd hoppades man skapa en efterfrågan direkt bland låntagarna:

**Böcker
på jobbet?**

Bibliotek Uppsala ”

**Vill du ha ett
bibliotek på
jobbet också?**

Tipsa chefen om vår tjänst Böcker på jobbet.

Böcker på jobbet innebär att ni skapar ett litet bibliotek med det ni är mest intresserade av: romaner, fackböcker, barnböcker eller kanske de senaste tidskrifterna för inredning och resor? Låna och lämna tillbaka på jobbet!

Vill du veta mer? Kolla in bibliotek uppsala.se/bocker-pa-jobbet.

Bibliotek Uppsala ”

Texten vänder sig till en biblioteksbesökare som vill komplettera med bibliotekstjänster på arbetsplatsen. Affischen uppmanar besökaren att tipsa chefen om att chefen finns och att utbudet omfattar allmänlitteratur (skönlitteratur, facklitteratur och barnböcker) samt tidskrifter med livsstilsteman (inredning och resor) – allt efter intresse. Ett centralt argument är tillgängligheten: möjligheten att kunna låna och lämna tillbaka på jobbet.

Tyvärr väckte kampanjen 2018 inget gensvar. Man kan fundera på om drivkraften är tillräckligt stark för en enskild person som redan går till biblioteket. Förmodligen behöver erbjudandet till arbetsplatsen i stället vara ett tydligare komplement.

Så här beskrivs tjänsten på bibliotekets webbplats (2022-04-12):

Vill du ha ett bibliotek på jobbet också? Låna ett skraddarsytt urval av böcker, ljudböcker och tidningar till din arbetsplats.

Tjänsten "Böcker på jobbet" innebär att företag och organisationer kan låna böcker, ljudböcker och tidskrifter av Stadsbiblioteket i Uppsala.

Urvalet görs efter de anställdas önskemål. Stadsbiblioteket förser därefter arbetsplatsen regelbundet med nya böcker mot en mindre avgift. Ett bokombud på arbetsplatsen sköter kontakten mellan arbetsplatsen och biblioteket.

Informationstexten följs av tydligt angivna kontaktuppgifter där man kan ta kontakt med biblioteket på arbetstid under vardagar.

Vad skulle behövas för att gjuta nytt liv i arbetsbiblioteken och vad som skulle locka bibliotek och arbetsplatser? Svaren som ges är: Att det görs med en friare metod, i en friare form, lite utforskande, inte så statiskt. De digitala möjligheterna idag öppnar också för en helt annan tillgänglighet. Att det märks i jobbet att insatsen gör skillnad, skapar ett värde.

Diskussion

Det är en komplex uppgift för biblioteksväsendet att stödja medborgarnas livslånga lärande i relation till arbete, fritid och demokratisk utveckling. Människan i arbete bör betraktas som en sammanhängande och balanserad helhet av kompetenser: kognitiv/intellektuell förmåga, praktiskt handlag/vilja samt emotionell förmåga/omsorg. Centrala kompetenser är språkförmåga, medie- och informationskunnighet (MIK, inklusive digitala kompetenser, källkritik och källtillit) (Rivano Eckerdal 2014; Haider & Sundin 2018). Formerna för läsning och läsfrämjande har också både utmanats och utvecklats, inte minst genom digitala böcker, vilket väcker ytterligare frågor om arbetsplatsbibliotekens relevans på området. Människor i arbetslivet drabbas också av ohälsa, kognitiva nedsättningar, och diskriminering på grund av etnicitet, kön och ålder med mera. Mot denna bakgrund kan det vara aktuellt och relevant att se över och omdefiniera arbetsplatsbibliotekens roll för medborgarnas kulturella, ekonomiska och personliga välfärd.

Ett centralt ställningstagande i studien är att relatera frågan om arbetsplatsbiblioteket till utvecklingen inom arbete, arbetskompetenser och arbetsliv. Digitaliseringen och ökande behovet av bibliotekens kompetens inom medie- och informationskunnighet (MIK) är kritiska faktorer. Aspekter som välfärdstjänstearbete i form av reparerande omsorgsarbete, digitalisering och prekära arbetsformer tas också upp i sammanhanget. Arbete involverar (liksom läsning och läsfrämjande) mänsklig motivation som drivkraft: inre och yttre motivation. Studien utgår från begreppet *interaktiv motivation*, som belyser att sociala relationer och aktiviteter i sig stärker motivationen (Alvesson & Kärreman 2019).

Ett ytterligare ställningstagande är att betrakta människan i arbete som en sammanhängande och balanserad helhet av kompetenser: kognitiv/intellektuell förmåga, praktiskt handlag/vilja samt emotionell förmåga/omsorg. Med andra ord, *huvud, hand och hjärta*. Sammantaget vore det framför allt fruktbart att betrakta huvud, hand och hjärta som centrala och integrerade arbetskompetenser. Något som varje människa har och behöver använda och utveckla, egentligen oavsett arbetets inriktning och innehåll. Alla delar interagerar och stärker varandra, både hos enskilda individer, grupper och samhället i stort. Studien tar upp kritiska aspekter av hur människan i arbete påverkas av nedsättningar och olika utmaningar kring dessa områden. Idén är att ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek kan bidra till att stärka och utveckla hela människan i arbete. Det kan bidra till mindre risker för hälsan och främja personlig, ekonomisk och kulturell välfärd för både individen och samhället, liksom gagna den privata som den offentliga sektorn.

Önskemålen från kommunerna om "goda exempel" kan förstås som att det kan behövas dugliga förebilder (ideal) att inspireras av och ta efter. Det tycks också finnas en medvetenhet om möjligheten att ompröva arbetsplatsbibliotekets verksamhet, former, finansiering och upplägg. De goda exempel som finns kvar är kanske de som erhåller pris för bästa (fackliga) arbetsplatsbibliotek. Det skulle gå att analysera vilka inslag som skulle kunna överföras till deras egen kontext (och inte). Håbo uttrycker en nyfikenhet inför en "lägstnivå" av verksamhet. Detta tycks anspela på en taxonomi för arbetsplatsbibliotek, en där man kan både utveckla mål och bedöma verksamheten utifrån olika nivåer. Det finns exempelvis taxonomier för folkbibliotekens samarbete med äldreomsorgen, vuxenutbildningen, föreningslivet, osv. (Ögland 2013). Samtidigt tar en taxonomi sällan hänsyn till kontexten, varken de lokala omständigheterna eller de djupgående samhällsförändringarna inom arbetslivet. Det kan istället behövas dels förnyade definitioner av arbetsplatsbiblioteken, dels en mer sammansatt bild av de många alternativen och möjligheterna. Sedan är det upp till varje aktör att se vilka möjligheter som är fruktbara att satsa på utifrån sina förutsättningar och lokala behov.

Nedan följer ett urval av tänkbara definitioner inför framtiden:

Definition:	Beskrivning:	Kommentar:
<i>Arbetsplatsbiblioteksverksamhet</i>	Erbjuder och aktiverar biblioteksresurser i form av bestånd, program och aktiviteter inom en fysisk och/eller digital arbetsplats	Fokus på aktiverande verksamhet utöver beståndet. Inkluderar den digitala (och hybridformen av) arbetsplats. Otymligt begrepp, svårt att uttala
<i>Arbetskulturbibliotek</i>	Erbjuder och aktiverar biblioteksresurser i form av bestånd, program och aktiviteter inom en fysisk, social och/eller digital arbetsmiljö i syfte att stärka medborgarnas breda arbetskompetenser, fria bildning och förhållningssätt för en välbalanserad kultur och miljö inom såväl som utom arbetet	Här utvidgas arbetsplatsen till en arbetsmiljö vilket bättre speglar den nya arbetsmiljölagstiftningen som inkluderar psykosocial miljö. Detta öppnar även verksamheten för så kallade mjuka kompetenser och möjliggör samarbete med företagshälsovården. Kultur på arbetsplatsen kan utvidgas till flera konstarter utöver litteratur och även inkludera det antropologiska kulturbegreppet som sätter fokus på människors normer och levnadssätt. Möjligen kan kulturbegreppet sätta MIK- frågor i skymundan.

<i>Arbetslivsbibliotek</i>	Erbjuder och aktiverar biblioteksresurser i form av bestånd, aktiviteter och program inom en fysisk, social och/eller digital arbetsmiljö i syfte att stödja och reparera människors hälsa, utveckling och livslånga lärande i relation till utmaningar och möjligheter kring ett hållbart arbetsliv	Här sätts fokus på arbetslivet i ett längre tidsperspektiv: individens livslånga lärande i ett livscykelperspektiv och med grund i Agenda 2030. Inkluderar reparation och arbetskraftsproduktion som en del av det offentliga välfärdstjänstearbete. Också här kan samarbete med företagshälsovården ske.
<i>Arbetsplatsbibliotek</i>	Erbjuder och aktiverar biblioteksresurser i form av bestånd, aktiviteter och program inom en fysisk, social och/eller digital miljö i syfte att reparera och stödja människors hälsa, innovationskraft , utveckling, entreprenörskap, lärande och ledarskap i relation till utmaningar och möjligheter kring ett hållbart arbetsliv och sysselsättning	Suddar ut gränsen mellan arbetsplatsbibliotek och företagsbibliotek. Såväl offentliga som privata arbetsgivare har möjliga intressen. Fokus på innovationskraft och sysselsättning öppnar för inkludering av ledarskap, entreprenörskap och kreativt nytänkande.

Poängen med att omdefiniera arbetsplatsbiblioteken är inte primärt att byta ut begreppet. Tabellen ovan handlar framför allt om att belysa vad som skulle kunna vara i fokus för utvecklingen av ett arbetsplatsbibliotek och dess verksamhet. Tabellen kan ligga till grund för fortsatta samtal kring aktuella vägval, behov och prioriteringar, och inte minst i dialog mellan uppdragsgivare och planerade användare.

Slutord

Sammanfattningsvis föreslår studien en utveckling av definitionerna, olika ombudsroller (t.ex. MIK-ombud) och resonemang kring uppsökande respektive inbäddade arbetsplatsbibliotek i såväl fysiska som digitala arbetsmiljöer. I studien kopplas även teman som berör huvud, hand och hjärta till olika utvecklingsmöjligheter. Regionala och kommunala intressen kan förenas kring arbetsplatsbibliotekens långsiktiga betydelse för medborgarnas tillväxt/välstånd, kultur och hälsa.

Käll- och litteraturförteckning

Almerud, Peter (2004). Bibliotek i skymundan: en rapport om arbetsplatsbibliotek. Stockholm: Kulturrådet

Alvesson, Mats & Kärreman, Dan (2019). "Motivation i organisationer – personalkoncept och drivkrafter. *Organisationer, ledning och processer*. (Red. Mats Alvesson & Stefan Sveningsson). Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 297-320.

Frid, Nina (2010). *Världens utmaning eller hopplöst fall? En lägesrapport om arbetsplatsbibliotek i Sverige år 2010*. Stockholm: Regionbiblioteket.

Goodhart, David (2021). *Head, Hand + Heart: The Struggle for Dignity and Status in the 21st century*. London: Penguin Books

Herder, Mats (1986). *Arbetsplatsbibliotek i Sverige: studie av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet

John, Gemma (2018). Libraries at Work: Exploring the Relationship Between Libraries and Work. *Legal Information Management*, Vol. 18, pp. 194-202.

Modigh, Birgitta (1990). Library Activities at the Workplace. *IFLA Journal*, 16: 4, s. 440-446.

Munch-Petersen, Valfrid Palmgren (1911). Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige. /Afgifvet den 28 september av Valfrid Palmgren. Stockholm: Ivar Haeggströms Boktryckeri

Region Uppsalas Kulturplan 2019-2022 (2018). Uppsala: Region Uppsala

Rivano Eckerdal, Johanna (2014). "MIK och medborgarskap." I *Medie- och informationskunnighet – en forskningsantologi*. Red. Johanna Rivano Eckerdal & Olof Sundin. Stockholm: Svensk Biblioteksförning, s. 93-105.

Schultz Nybacka, Pamela (2022). *Arbete och fritid pågår. Om gårdagens och morgondagens arbetsplatsbibliotek*. Uppsala: Region Uppsala

Sundin, Olof & Haider, Jutta (2018). Källkritik, självkritik och källtillit. I U. Carlsson (Red.), *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern – en demokratifråga: Kartläggning, analyser, reflektioner* (s. 59- 61). Göteborg: Nordicom.

Ögland, Malin (2013). *Taxonomier – verktyg för biblioteksutveckling*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

Bibliotekarieyrkets professionalisering 1924-1933

Lars Seldén

Inledning

Vid tidigare tillfälle har jag hävdad folkbibliotekariernas professionella status som etablerad under 1950- och 1960-tal när jag diskuterade bibliotekarieutbildning. (Seldén 2007) Den här gången är jag ute efter när professionen utkristalliserades återigen i ett utbildningssammanhang. Jag avstår från att relatera till den omfattande forskningen om bibliotekarier och professionalisering. Den diskussionen ryms inte inom den bubbla som jag har funnit och som jag vill undersöka. Den tilldrog sig mellan 1924 och 1933. Det finns en hjälte i berättelsen. Han hette Knut Tynell. Han var en hjälte med hundratals följare. Dessa kan förefalla anonyma i historiens spegel, men det finns namn på dem allihop och de ger underlag för prosopografiska studier. Följarna var i stor utsträckning unga kvinnor.

Vad som hände i Sverige och världen under denna tid är inte omedelbart relevant för denna studie. Allmän rösträtt låg nära i tiden liksom att en gift kvinna var myndig. Man kan nämna börskraschen på Wall street med New deal som följd. Ivar Kreugers tändsticksimperium kraschade. Per Albin Hansson blev statsminister.

Detta är vad som ingår i bubblan.

- **Folkbildningssakkunniga** (SOU 1924:5) blev färdig med sin utredning 1923-1924 (Olsson, Lindskog). Den gav i sin tur upphov till tre viktiga saker: förordningen av 1930 och biblioteksskolan liksom centralbiblioteken. Alla tre kom att styras av bibliotekskonsulenter. Det är en tanke att förste bibliotekskonsulenten var ledamot av utredningen och själv skrev folkbibliotekstexten för utredningen.
- I hög grad relevant är att **Stockholms stadsbibliotek** äntligen kom till stånd och började rekrytera en stor personalstyrka från och med 1925. Det har Mats Myrstener (1998, 2019) studerat.
- **Biblioteksskolan** utexaminerade 157 elever vid fyra tillfällen 1926-1932. Vi vet vad de heter. (Biblioteksbladet= BBL 1926 s. 101, BBL 1928 s. 72f., BBL 1929 s. 345, BBL 1932 s. 146.)
- **Kungl. kungörelsen** d. 24 jan. 1930 ang. understödjande av folkbiblioteksväsendet. (SFS 1930:15, Tynell 1930). Bidragsbesluten fattades av förste bibliotekskonsulenten.
- **Tynells bok** 1931 *Folkbiblioteken i Sverige*. Visar på att politikutvecklingen har försett bibliotekskonsulenterna med en skräddarsydd miljö för att verka med makt och befogenheter.
- **Svensk biblioteksmatrikel** över 100 bibliotek och 350 bibliotekarier kommer ut 1932. (Norlind) Det kan inte vara en tillfällighet att den beställdes vid denna tid. Det gällde att visa på vilka som var de riktiga bibliotekarierna nu när bidragen skulle kunna beslutas i den riktningen.
- [Tynell, Knut] (1933) **Några kommentarer till biblioteksmatrikeln**. Den korta texten är en kombination av att vi vann kampen om tillsättningen av bibliotekarier med lämpliga, kompetenta, biblioteksskoleutbildade kvinnor (och några män) och utpekandet av dem som inte har rätt kompetens och ägnar för lite tid åt biblioteken. Detta skrivs på en neutral prosa som fordrar tolkning för att förstås.

Syfte

Att genom ett nerslag i tiden omkring 1930 undersöka tillkomsten och *implementeringen* av ett definierat folkbibliotekarieyrke.

Forskningsfrågor

- Hur var folkbiblioteken bemannade omkring 1930?
- Vilken var biblioteksskolans roll i implementeringen av folkbibliotekarieyrket?
- Vilken uppgift fyllde biblioteksmatrikeln i att identifiera egentliga folkbibliotek?

Prosopografi som metod

Som prosopograf studerar man biografier inte individuellt utan som ett kollektiv. Lawrence Stone är ansedd som auktoritet genom en artikel i *Daedalus* 1971.

Prosopography is the investigation of the common background characteristics of a group of actors in history by means of a collective study of their lives. The method employed is to establish a universe to be studied, and then to ask a set of uniform questions about birth and death, marriage and family, social origins and inherited economic position, place of residence, education, amount and source of personal wealth, occupation, religion, experience of office, and so on. The various types of information about the individuals in the universe are then juxtaposed and combined, and are examined for significant variables. They are tested both for internal correlations and for correlations with other forms of behavior or action. (Stone s. 46)

Den 1932 utgivna biblioteksmatrikeln (Norlind) med biografier är en idealisk utgångspunkt. Dessutom finns alla biblioteksskolans elever namngivna i notiser i Biblioteksbladet, vilka i sin tur återfinns dels i matrikeln och dels i återkommande notiser i Biblioteksbladet om utnämningar. Det finns tillgång till sådana uppgifter som Stone nämner. Metoden har tradition. När jag som student 1967 undersökte politik i Aten på Demosthenes tid använde jag Prosopographia attica (1901).

Folkbildningssakkunniga 1924

En statlig offentlig utredning lade grunden till både förordningen om statligt biblioteksstöd 1930 och biblioteksskola 1926 samt även frågan om centralbibliotek. De tre viktigaste ledamöterna var Oscar Olsson, Fredrik Hjelmqvist och Claes Lindskog. Den sistnämnde var professor i grekiska och efterträdde den avlidne Knut Kjellberg som ordförande. Dessutom deltog två riksdagsmän och en folkhögskollärare. Olsson var sekreterare. Fredrik Hjelmqvist skrev avsnittet om folkbibliotek. Det är viktigt att komma ihåg att utredningen ledde till viktiga resultat. Oenigheterna är påfallande men utredningen hade trots det stort inflytande över politiken.

När den utmätta tiden tog slut 1923 var ledamöterna inte eniga. Oenigheten rörde behandlingen av föreningsbiblioteken. Oscar Olsson gav ut sin version. Hjelmqvist skrev en recension av den versionen i Biblioteksbladet samma år. Lindskog fick regeringens uppdrag att fullfölja utredningen som publicerades 1924 som en offentlig utredning. Hjelmqvist polemiserar mot Olsson upprepade gånger i Biblioteksbladet. (SOU 1924:5. Olsson, Lindskog, BBL 1923 s. 192f., BBL 1924 s. 11f., s. 34f., s. 52-54)

Sveriges allmänna biblioteksörening

SAB bildades 1915 och startade Biblioteksbladet 1916. Fredrik Hjelmqvist var föreningens sekreterare från begynnelsen.

Biblioteksbladet

BBLs redaktion utgjordes av bibliotekskonsulenterna. Fredrik Hjelmqvist kvarstod som redaktör fram till och med 1933 även efter att han blivit stadsbibliotekarie. År 1927 inleddes andre konsulenten Hans Kuntzel i redaktionen. Greta Linder blev andre konsulent 1929 men hörde inte till redaktionen. Däremot var hon en flitig skribent.

Bibliotekskonsulenterna

Bibliotekskonsulenterna vid Skolöverstyrelsen hade funnits sedan 1912. År 1925 blev det ett skifte på posten som förste bibliotekskonsulent i och med att Fredrik Hjelmqvist blev stadsbibliotekarie i Stockholm. Knut Tynell avancerade från andre konsulent till förste. Knut Tynell är en huvudperson i denna undersökning. Jag ser honom som ideologen bakom skapandet av en folkbibliotekarieprofession.

Bibliotekskonsulenterna måste ses som navet som SAB och BBL rör sig kring. SAB kunde fungera som en högtalare mot makten. Hjelmqvist utnyttjade det 1919 när han ville tala för koncentration och effektivitet, därmed innebärande en satsning på kommunala bibliotek. Höll man föredrag vid SABs årsmöte så blev det också en artikel i BBL. Funktionen som redaktion innebar en myckenhet notiser om tilldragelser i biblioteksvärlden och hos konsulenterna. BBL kunde användas mer eller mindre som en dagbok för Tynell. Han kunde marknadsföra biblioteksskolan. Eftersom han ändå höll reda på tillsättningar av alla bibliotekarier så kunde han också redovisa befordringar och tillsättningar i BBL.

Biblioteksskolan

Biblioteksskolan ägdes av bibliotekskonsulenterna. (Seldén 2012) Den visade sig vara det avgörande instrumentet för att förverkliga visionen om att de egentliga folkbiblioteken skulle bemannas av kompetenta och lämpliga folkbibliotekarier.

Centralbibliotek

År 1930 bildades stadsbiblioteken i Karlstad och Malmö att vara centralbibliotek. Året efter var det Eskilstunas och Luleås tur. Tynell (1931 s. 258) nämner de nya centralbibliotekarierna med namn i sin bok: Ingrid Rosendahl och Olga Bardh. Folkbildningssakkunniga (SOU 1924:5) låg bakom såväl statsstöden som centralbiblioteken och biblioteksskolan. Centralbibliotekarierna blev bibliotekskonsulenternas förlängda arm i folkbibliotekssverige.

Knut Tynell

Skrev en avhandling 1918 om statsrådets politiska ansvarighet, men då var han redan bibliotekskonsulent. Han rekryterades 1913 i stort sett samtidigt med Fredrik Hjelmqvist som var hans chef fram till 1925, när han själv övertog rulljanssen. Jag kan inte spåra något fortsatt forskningsintresse utöver förmågan att skriva en folkbibliotekshistorik och analysera en förordningstext. Bägge var alltså med om den bibliotekskonsulentverksamhet, som initierades av Valfrid Palmgrens utredning (1911), redan från början. Folkbiblioteksdeologiskt bedömer jag att de båda var samsynta. De har båda författat texter om folkbibliotek och deras historia och jag ser inga skiljelinjer. Den ideologiska grunden är hämtad från Palmgrens mantra om det

allmänna biblioteket. Verksamhetsmässigt följde de ledorden koncentration och effektivitet. Hjelmqvist kunde hamna i offentlig dispyt med till exempel Oscar Olsson om något som till synes var en struntsak, men som hade sin grund i skiljaktig syn på mantrat. Hos Tynell ser jag mer av en principiell ämbetsmannamässig neutral hållning, men där jag kan tolka en vargklo gömd under tassandet i filttofflor. Han är helt explicit ifråga om Palmgrens mantra där han formulerar sig om *egentliga* folkbibliotek (Tynell 1931 s 127), men han undviker att framstå som kritisk till folkrörelsebibliotek. Några kommentarer till biblioteksmatrikeln (Tynell 1933 se nedan) framförs anonymt och ger möjlighet till tolkningar som jag uppfattar som konfrontativa.

Knut Tynells bok om svenska folkbibliotek är särskilt intressant när han kommer in på 1930- talets aktuella förhållanden. Han skriver om konsulentens uppgifter måttfullt men uppskattande. Makten att fördela statsbidragen, makten att inrätta centralbibliotek, makten att påverka tillsättningen av bibliotekarier alternativt inlägga veto mot tillsättningar, makten att driva biblioteksskola, makten att värdera lämpligheten för biblioteksarbete hos eleverna. Jag tolkar det som att han är nöjd med eller triumferar över sakernas tillstånd. De historiska delarna påminner om Hjelmqvists historieskrivning i folkbildningssakkunnigas text. Tynell levde i en patriarkalisk tid. Jag vill se honom som en kvinnoemancipationens möjliggörare. Biblioteksskolan och dess antagningssystem var uppbyggt för att få lämpliga och kompetenta bibliotekarier. Det finns inget som tyder på att män skulle ha varit gynnade vid antagningen. En ämbetsman kan inte vara jävig. Jag tolkar en stolthet över framgången hos de utexaminerade vid anställningar på folkbiblioteken. De var övervägande kvinnor. Se nedan om matrikeln och Tynells kommentarer till den. När två nya centralbibliotekarier skulle tillsättas så valde han kvinnor. När han fick inrättat en ny tjänst som andre bibliotekskonsulent så valde han Greta Linder.

Tynell var gift med en kulturkvinna, Lizzie Moll.

Biblioteksförordning 1930

År 1930 genomfördes en förordning (SFS 1930:15) med ambitiösa och generösa stöd till folkbiblioteken. Om förordningen är i detta sammanhang inte mer att säga än att den var ambitiös och generös och samtidigt satte ett maktmedel i händerna på bibliotekskonsulenterna som skulle fördela bidragen. Villkor kunde ställas om vad som skulle ingå i samlingarna och vad som inte skulle finnas där och även om hur beståndet skulle förmedlas och med vilken kompetens. (Frenander s. 36)

Förordningens tillkomst var en viktig tilldragelse som fick följd effekter i samtiden. Tillfälliga sammanträffanden är osannolika. Dit hör matrikeln och Tynells bok.

Svensk biblioteksmatrikel

Det framgår inte när biblioteksforeningen beställde matrikeln av Norlind men det bör ha varit ett eller annat år före publiceringen 1932.

År 1932 kom det ut en matrikel över hundra svenska bibliotek med biografier över deras 350 bibliotekarier. Det var Wilhelm Norlind vid Lunds universitetsbibliotek som hade fått uppdraget att göra sammanställningen över svenska bibliotekarier av Sveriges allmänna biblioteksforening.¹ Sammanställningen byggde på en insamling av ifyllda formulär – en enkätundersökning. När det

¹ Jag har letat i Norlinds efterlämnade papper men har inte hittat något om matrikeln där. Han var å andra sidan synnerligen intresserad av Tycho Brahe och astronomi.

gäller personalen vid Kungliga biblioteket, universitetsbiblioteken samt myndighetsbiblioteken är det en närmast fullständig redovisning, som även inkluderar en del pensionärer. När det gäller folkbiblioteken så var avsikten att redovisa de som var heltidsanställda vid kommunala bibliotek. Personal vid folkrörelsebibliotek förekommer sällan, men från Arbetarbiblioteket i Stockholm finns exempel liksom från församlingsbibliotek på samma ort. Matrikeln innehåller 346 namn med biografiska data. Matrikeln är mycket stockholmsstung. Stockholms stadsbibliotek, Kungliga biblioteket, myndighets- och akademibibliotek borgar för det.

Omkring 1930 (Norlind) gick det inte att uppfatta att det på drygt 100 bibliotek fanns fler än några hundra personer som heltidsanställda. Det handlade om lika många män som kvinnor med någon övervikt för kvinnor. Med viss överdrift handlade det om unga kvinnor och äldre män. Nästan hälften – 152 av 346 det vill säga 44 % – hörde hemma i Stockholm fördelade på 16 bibliotek; Stockholms stadsbibliotek: 62 personer (varav 51 kvinnor), 18 %, Kungliga biblioteket 39 personer (varav 19 kvinnor), 11 %. Göteborg 10 % (6 bibliotek), Uppsala och Lund vardera 7 %, resten av landet 32 %: Malmö hade 9 personer, Norrköping hade 6, Karlstad hade 4, Borås, Eskilstuna, Gävle, Halmstad, Helsingborg, Kalmar, Kristianstad, Luleå och Örebro hade vardera 3.

Av över hundra bibliotek var cirka 70 folkbibliotek. Det kan handla om att Norlind inriktade sig på städerna, men det kan förefalla som ett absurt litet antal med tanke på att statsunderstöd under 1930 utgick till 1225 folkbibliotek. (BBL 1931 s. 13) Detta förhållande tolkar jag som en underliggande avsikt att identifiera de egentliga folkbiblioteken och förhoppningsvis de egentliga folkbibliotekarierna. (Se nedan om allmänna bibliotek.) Sättet att på ett objektivt sätt avgränsa de medtagna biblioteken gjordes genom formeln "heltidsanställd" och genom en gräns för statsunderstödet storlek. Tynell (1933) författade några kommentarer till matrikeln i BBL. (Jag kan inte fastställa författarskapet med evidens eftersom kommentarerna inte är undertecknade. Kommentarerna är redaktionella och det finns bara tre redaktörer att välja bland.) Av dem framgår enligt min tolkning att han inte var helt nöjd med hur urvalet hade utfallit. Urvalsformeln hade inte fingerat. Han identifierar ett ganska stort antal (43) deltidssbibliotekariere. Han nämner ett antal folkskollärare och personer utan utbildning (nästan bara män) som hade tillvällat sig stadsbibliotekarietiteln. Å andra sidan kunde han utropa en seger för de biblioteksskolecertifierade bibliotekarierna, till övervägande del kvinnor.

Klart är att förhållandet gestaltar sig väsentligt olika för personal anställd före och efter det att längre bibliotekskurser börjat ordnas. Fr. o. m. 1926 ha i folkbibliotek anställts 61 personer med biblioteksarbete som huvudsyssla, och av dessa ha inemot 9/10 genomgått längre bibliotekskurs (53). (Tynell 1933)

Nomenklatur - folkbibliotek

Vilka bibliotek var det som var folkbibliotek under mellankrigstiden? Valfrid Palmgren (1911, Lundgren et.al.) önskade benämningen allmänna bibliotek. Förledet folk i folkbibliotek skulle kunna leda till negativa konnotationer. Det fanns en tradition att inrätta bibliotek som riktade sig till mindre bemedlade. Olika folkrörelser såg behovet av bibliotek för den egna verksamheten. På det viset uppstod bibliotek avsedda för nykterhetsanhängare, för frikyrkliga och för socialistiska arbetare. Dessutom ordnade folkbildningsförbundet arbetarbibliotek utan socialistiska förtecken. Inga av dessa bibliotek var allmänna. Allmänna bibliotek ska inte rikta sig till specifika medborgargrupper. De ska drivas av kommunen och vara avsedda för medborgare i alla samhällsgrupper. De är de *egentliga* folkbiblioteken. Begreppet egentliga folkbibliotek finns formulerat av folkbildningssakkunniga (SOU 1924:5 s. 71) och av Tynell (1931 s. 127 och passim). Problemet var hur dessa skulle drivas och kunna förestås av välutbildade och kompetenta bibliotekariere. Ledorden var koncentration och effektivitet. (SOU 1924:5 s. 7, Hjelmqvist 1919)

Den underliggande konflikten är inte tydligt formulerad. Tvärtom ställer sig rörelseföreträdare positiva till idén om kommunala bibliotek. Samtidigt vill man inte avhända sig sina egna. Genom statsbidragssystemet och genom ideellt arbete bevaras ett mycket stort antal små bibliotek med få användare och med liten utlåning som dock tillsammans, men utan egentlig samordning, har en omfattande verksamhet. "Skolöverstyrelsen har hittills beviljat statsunderstöd för 1931 till 1,156 folkbibliotek och 1,479 skolbibliotek" (BBL 1932 s. 23). Så sent som 1953 fanns det 2294 studiecirkelbibliotek (Fries & Lövgren s. 39). Nu 1932 ska de professionella ta över och de är kvinnor.

Allmänna bibliotek - egentliga folkbibliotek

Termen allmänna bibliotek lanserades av Valfrid Palmgren Munch-Petersen (1911) efter anglosaxiskt mönster - public library - till skillnad från folkbibliotek som riktades till särskilda begränsade (vanligen oprivilegierade) målgrupper. Termen är förhärskande som benämning för folkbibliotek i svenskspråkiga Finland: "Finlands biblioteksnät består av allmänna, dvs. kommunala bibliotek, universitets-, yrkeshögskole-, och specialbibliotek (vetenskapliga bibliotek) samt bibliotek i skolor och läroanstalter." (Biblioteken i Finland) I Sverige verkar termen folkbibliotek ha varit svår att ersätta och fick anhängare av idén om allmänna bibliotek att tala om egentliga folkbibliotek. (SOU 1024: 5 s.71, Tynell 1931 s. 127) Det fanns alltså folkbibliotek och det fanns egentliga folkbibliotek.

Nomenklatur - yrkesbenämning

Bibliotekarier kallades inte alltid för just det. Vanligare var assistent när det gäller folkbibliotek. Till yttermera visso fanns det grader i assistentkategorin - 1, 2 och 3, liksom i bibliotekarietkategorin - 1 och 2. I Malmö fanns kategorin underbibliotekarie. Dessa personalpyramider av militära proportioner har behandlats av Myrstener (2019 s.108ff.) bland annat med hjälp av en roman av Arnold Ljungdal som arbetade på Stockholms stadsbibliotek. Jag har själv läst romanen och där framstår om man tyder nyckeln ett par manliga bibliotekarier med högre utbildning som manliga mobbare.

Normen för vad som skulle kallas bibliotekarie sattes, i kraft av deras flerhundraåriga verksamhetstid, av universitetsbibliotek och Kungliga biblioteket. En bibliotekarie eller en amanuens skulle inneha doktorsgraden eller ha en licentiatexamen. En examen från två fakulteter kunde också duga. Undantagen var få. Så sent som 1972 vid mitt inträde på biblioteksbanan var bruket fortfarande i kraft. Tynells (1933) genomgång av matrikeln belyser detta.

Vad de fyra stora vetenskapliga biblioteken angår tillhörde 77 av de upptagna bibliotekarie- eller amanuensgrad, 31 biträdesgrad. Bibliotekarier och amanuenser ha så gott som undantagslöst doktorsgrad (28, därav 27 fil. d:r, 1 teol. d:r samt fil. kand.) eller licentiatexamen (37, därav 36 fil. lic., 1 teol. lic.) eller kandidatexamen i två fakulteter (2, båda i filosofiska och teologiska fakulteten), några få filosofie kandidat- eller magisterexamen (9) eller studentexamen (1). De i olika biträdesgrader anställda ha mera sällan akademisk examen (4 fil. kand. - eller mag. -examen), oftare studentexamen (7) eller högre lärarinneexamen (1), men i över halva antalet fall (19) lägre examen, i regel 8- klassig flickskola. (Tynell 1933)

Normen ledde till att kvinnor i statistiksammanhang var i minoritet bland bibliotekarier eftersom kvinnor med högre akademiska examina inte var talrika. Förhållandet hade en viss inverkan även vid folkbibliotek och landsbibliotek. Stockholms stadsbibliotek försågs med ett rikligt manligt garnityr av bibliotekarier med högre akademisk examen även om undantag i titulaturen gjordes för Greta Linder och Hildur Lundberg. När Lund 1927 behövde en stadsbibliotekarie så kunde man anställa Lisa Rolf eftersom hon hade en licentiatexamen, men när hon dog så accepterades efterträdarens (Elsa Gröné) kandidatexamen. (André)

Statistiken och språkbruket till trots så var biblioteksassistenterna till gagnet folkbibliotekarier och kvinnorna var i stor majoritet.

Lite som en ironi så kallades i allmänhet de ideellt arbetande eldsjälarna med obetydlig formell utbildning som förestod förenings- eller studiecirkelbibliotek för bibliotekarier.

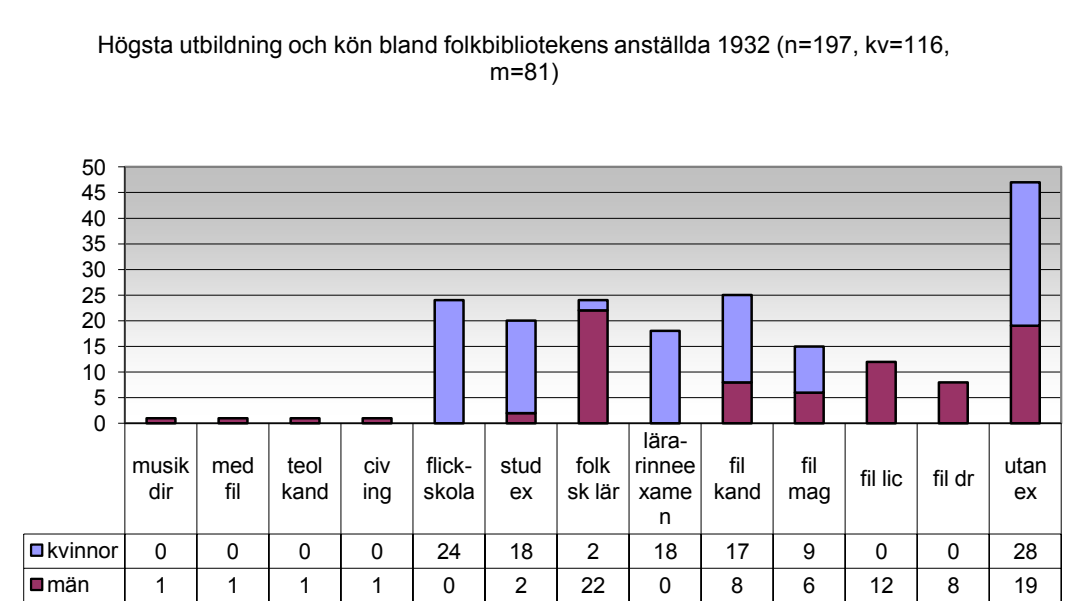
Socioekonomiska förhållanden

Jag har i ett tidigare sammanhang vid en MIMER-konferens granskat biblioteksfolkets utbildningar och sociala ursprung med hjälp av fädernas yrken. (Seldén 2004) Jag bidrar med några diagram därifrån i detta sammanhang. Giftermål men inte barnafödande kan studeras i 1932 års matrikel. Bland kvinnliga folkbibliotekarier i 1932 års matrikel var 25 av 118 gifta 1932 eller tidigare. 18 gifte sig senare. Inalles 37 %. 61 av 82 manliga folkbibliotekarier var gifta 1932 eller tidigare. 9 gifte sig senare. Inalles 85 % Männerna var alltså gifta i mycket större utsträckning än kvinnorna. I senare matriklar går det att studera fertilitet.

När det gäller kvinnornas val av partner har jag inte analyserat det materialet på detaljnivå som med fäder (tabell 2 och 3). Av 43 personer går det att exemplifiera med 4 läkare, 3 bibliotekarier, 2 läroverksadjunkter, 2 civilingenjörer, 2 journalister, 2 kaptener (varav 1 friherre), 2 köpmän, 1 riksbanksdirektör och 1 borgarråd. Någon arbetare går inte att urskilja. Stadsbibliotekarien i Ängelholm var dotter av en lokmästare och gift med en lokförare. Jag vågar ändå hävda att valet av partner stämmer överens med den sociala bakgrunden.

Det framgår i tabell 1 att meriteringen med högre akademiska examina är en helt manlig företeelse även vid folkbibliotek. Påfallande många saknar angiven formell utbildning. Märk väl: bland dessa utan angiven utbildning finns några välkända såsom Gustaf Nilsson från Kristinehamn som blev talman i Sveriges riksdag och Sveriges allmänna biblioteksförnings ordförande, liksom författaren Edvin Trettondal-Ericsson från Mölndal. (Norlind s. 48, 53) Maktställning och kulturell status behöver å andra sidan inte säga något om kompetens och lämplighet som bibliotekarie i ett professionsperspektiv.

Tabell 1.

Sett över alla biblioteksområden är spridningen bland fädernas yrken stor. Det finns 153 angivna yrken. Det vanligaste yrket är lantbrukare följt av köpmän. Professorer och kyrkohedar är väl företrädde liksom olika lärarkategorier Några offentligt anställda har mycket hög rang till exempel statsråd, justitieråd, generaldirektör, generallöjtnant, överdirektör. Endast tre personer har en bibliotekarie till far.

Tabell 2. Tio i topp av fädernas yrken.

		Antal fäder	
1	lantbr.	27	8%
2	köpm.	22	
3	dir.	14	
3	grosshandl.	13	
5	prof.	12	
6	kyrkoh.	11	
7-8	godsäg.	10	
	fabr.	10	
9-11	folksk.-lär.	7	
	lekt.	7	
	lärov.-adj.	7	2%

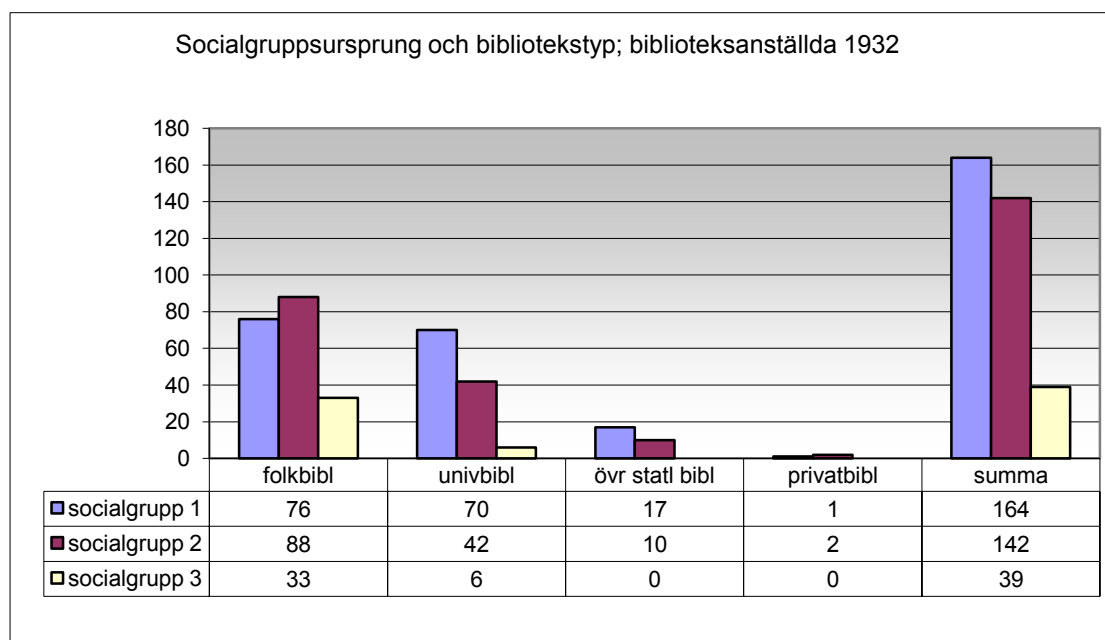
Knappt hälften av fäderna är offentligt anställda. En knapp tredjedel är egna företagare. En dryg fjärdedel är tjänstemän antingen privat eller offentligt anställda. En fjärdedel av fäderna hade akademisk utbildning. 37 fäder (10 %) har jag klassificerat som arbetare.

Tabell 3. Fädernas yrken fördelade på områden. Alla bibliotekstyper.

yrkesområde	egna företagare	privat- anställda	offentligt anställda	ingen uppgift	summa	varav akademiker	antal döttrar	antal söner
okänt				2	2		1	1
funktionärer		44	51		95		56	39
handel	49				49	2	21	28
industri	13	1			14		5	9
jordbruk	31				31		12	19
juridiskt arbete	2		9		11	10	9	2
arbetare		30	7		37		13	24
lärare forskare	1		46		47	28	28	19
militärer			17		17		10	7
religion		1	15		16	15	5	11
läkare	5		9		14	14	10	4
övriga	8	3	2		13		7	6
summa	109	79	156	2	346	91	177	169
antal döttrar	48	42	86	1	177			
antal söner	61	37	70	1	169			

Högre stånd och medelklass dominerar den sociala rekryteringsbakgrunden för biblioteksanställda. Döttrarna och sönerna vid KB och universitetsbiblioteken har sett till andelen högreståndsbakgrund i större utsträckning än vid folkbibliotek.

Tabell 4

Några kommentarer till biblioteksmatrikeln

Notisen i BBL 1933 på sidorna 55-56 betecknar jag, vid sidan av matrikeln som sådan, som den viktigaste källan till den undersökning som jag har gjort här. Det är här som jag hittar slutsatserna av att bibliotekarieyrket här är utkristalliserat som en profession bestående av certifierade från biblioteksskolan och därav följande bedömningar av kompetens och lämplighet. Kommentarererna ska inte blandas samman med recensionen av matrikeln som gjordes i den ordinarie recensionsavdelningen under rubriken: L Biografi av centralbibliotekarien i Malmö Folke Nosslin. (BBL 1933 s. 65f.)

Kommentarerna är redaktionella och texten är inte undertecknad. Biblioteksbladet hade 1933 tre redaktörer: Fredrik Hjelmqvist, Knut Tynell och Hans Küntzel. Kommentarererna är utomordentligt detaljerade och bär spåren av ett stort arbete att göra beräkningar, vilket jag kan intyga eftersom jag själv har gjort dem. Tynell och jag kommer till lite olika resultat, men inga stora skillnader. Författaren har uppenbara förutsättningar att göra analyser av olika sektioner av biblioteksområdet genom unika kunskaper om fältet och agenterna.

Av de till folkbiblioteksväsendet hörande ha 145 biblioteksarbetet som huvudsyssla, 43 som bisyssla. Av den förra kategorien tillhöra 63 Stockholms stadsbibliotek, 30 Dicksonska folkbiblioteket samt övriga folkbibliotek i Göteborg samt Malmö stadsbibliotek, 44 andra bibliotek, 8 bibliotekskonsulenter. (Tynell 1933)

Den ende trolige författaren bland de tre redaktörerna är Knut Tynell. Han hade ställningen som förste bibliotekskonsulent och hade ansvaret för att ha den överblick som texten bär spår av. Fredrik Hjelmqvist hade visserligen också innehaft den positionen men var 1933 sedan många år Stockholms stadsbibliotekarie och var upptagen av det arbetet. Han torde vid det här laget ha lämnat denna typ av analyser för hela landet bakom sig. Det finns dock ingen anledning att tro att han skulle ha haft en avvikande uppfattning. De båda männen var utomordentligt samstämmiga i sina uppfattningar om svenska folkbibliotek så som de kommer till uttryck dels i Hjelmqvists kapitel i Folkbibliotekssakkunniga (SOU 1924:5 s.14- 75) och dels i Tynells (1931) bok. Den

tredje redaktören Hans Küntzel var andre bibliotekskonsulent. Han syns mest i Biblioteksbladet som recensent särskilt av skönlitteratur och som ledare för kortare bibliotekskurser. Greta Linder var också andre bibliotekskonsulent men hon ingick inte som redaktör för Biblioteksbladet. Hon skulle förstås kunna ha varit delaktig i arbetet på konsulentbyrån med kommentarerna. Det skulle också kunna gälla någon/några av de andra anställda på byrån till exempel Signe Bergenstråhle eller Hildur Peterson-Berger. I kommentarerna anges att byrån hade 8 anställda (själv hittar jag bara 7 i matrikeln) varav 3 var konsulenter, resten kansliskrivare, kanslibiträden eller kontorsbiträden av vilka alla utom en hade akademisk examen.

Tynells (1933) angivande av proportioner mellan män och kvinnor är betydelsefulla. Jag tolkar och läser in kritik av de förhållanden han påpekar. Förhållandena på KB och universiteten är ojämlika: Bibliotekarierna är män och biträdena är kvinnor. På folkbibliotek är kvinnor i stark majoritet, men av de män som tjänstgör där är hälften chefer (32/15) av de många kvinnorna är mindre än en tiondel chefer (113/8).

På folkbibliotek där arbetet är en bisyssla består bemanningen av nästan bara män. De har fel bakgrund, de har inte genomgått biblioteksskola. De är inte egentliga folkbibliotekarier. De är folkskollärare eller har annan tveksam eller oredovisad utbildning. Åtskilliga av dem är engagerade i kommunalpolitiken, vilket är mitt fynd och inte kommenteras av Tynell. Enligt min tolkning förefaller de ha usurperat sina poster som stadsbibliotekarier.

Slutsatser

Upptäckten av Tynells (?) kommentarer till bibliotekskalendern klarlade innebörden av mina prosopografiska tolkningar till en högre nivå. Tynells kommentarer är skrivna neutralt konstaterande. De inbjuder till tolkningar och jag har dragit dem så långt som jag kan. Tynell kan visa på att ända sedan biblioteksskolan startade 1926 så är det de som är utexaminerade därifrån som har blivit anställda och de är kvinnor. Det betyder att det är den sortens bibliotekarier som är framtiden. Det är de som är certifierade ifråga om utbildning och ådagalagd lämplighet som blir kärnan i bibliotekariekåren. Jag hävdar att här har vi grunden för bibliotekarieyrket som profession och det är Knut Tynell med sina kvinnliga följare som har utropat en seger för professionen.

De som inte hör till professionen finns utpekade. De utgörs av män som inte har rätt utbildning och därmed inte är lämpliga i synnerhet som de bara ägnar biblioteket en del av sin verksamhet. Särskilt nämns folkskollärare som också har tillskansat sig positionen som stadsbibliotekarie. Av det prosopografiska materialet kan jag se att de och andra utan någon angiven utbildning alls har förankringar i kommunalpolitiken, vilket får mig att misstänka jäv och/eller korruption.

Det är tydligt att biblioteksskolan har haft en emanciperande kraft. Det är också tydligt att vid denna tid så är det kvinnor med bakgrund i högre stånd och medelklass som har gått före i emancipationen. De var till övervägande del inte giftaslystna, men de som gifte sig, gjorde det i linje med sitt sociala ursprung. Ett yrke som folkbibliotekarie har varit lockande även om lönen var skral och kunde leda till upprorsungar vid Stockholms stadsbibliotek. (Myrstener 2019 s. 212ff.)

Kronologi

- 1911 Palmgrens utredning 1911
- 1912 Bibliotekskonsulenterna.
Fredrik Hjelmqvist (1876-1960) är förste bibliotekskonsulent 1912-1925. (Norlind s.32)
- 1913 Knut Tynell (1887-1953) blir andre bibliotekskonsulent. (Norlind s.53)
- 1923-24 Folkbildningsutredningen (SOU 1924:5) presenteras i två versioner.
Den ena redigeras av Oscar Olsson och den andra av Claes Lindskog.
- 1925 Knut Tynell blir förste bibliotekskonsulent. (Norlind s.53)
- 1926 Biblioteksskolans första kull utexamineras, 29 kvinnor och 6 män. (BBL 1926 s. 101)
- 1927 Tynell (1927) utvärderar biblioteksskolans första kurs.
- 1928 Biblioteksskolan examinerar 23 kvinnor och 5 män. (BBL 1928 s. 72f.)
- 1930 Biblioteksskolan examinerar 35 kvinnor och 4 män. (BBL 1929 s. 345)
Knut Tynell (1930) introducerar författningen om statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet, SFS 1930:15.
Centralbibliotek Malmö, Karlstad, Eskilstuna, Luleå (BBL 1930 s. 136, 169ff. 223f., 318)
- 1931 Knut Tynell (1931) ger ut sin bok om folkbibliotek.
- 1932 Svensk biblioteksmatrikel publiceras (Norlind)
Biblioteksskolan examinerar 42 kvinnor och 13 män. (BBL 1932 s. 146)
- 1933 [Tynell, Knut] (1933) Några kommentarer till biblioteksmatrikeln.

Referenser

- André, Ingrid (2012). Lisa Rolf: Lunds första stadsbibliotekarie: en historik. Lund: Ingrid André
- Biblioteken i Finland
https://www.biblioteken.fi/finsk_biblioteksverksamhet?language_content_entity=sv
(hämtad 20220620)
- Biblioteksbladet (BBL) 1919-1933. Ett flertal redaktionella notiser.
- Frenander, Anders (2012) Statens förhållande till folkbiblioteken 1912- 2012 I: *Styra eller stödja?*
- Fries, Carl-Thore & Lövgren, Ulla. *Svensk biblioteksmatrikel 1955*. Lund: Bibliotekstjänst, 1956. 262 s.
- Hjelmqvist, Fredrik (1919) Koncentration och effektivitet. Önskemål i fråga om stärkande och utbyggandet av folkbiblioteksorganisationen i Sverige. (Diskussion vid S. A. B:s femte årsmöte.) Inledningsföredrag av Fredrik Hjelmqvist. *Biblioteksbladet* s. 157-165.
- Lindskog, Claes (red.) (1924). *Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet överarbetning av ett den 25 maj 1923 av Folkbildningssakkunniga avlämnat utlåtande*. Stockholm.
- Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:sou-8214353>
- Lundgren, Lena, Myrstener, Mats & Wallin, Kerstin E. (2015). *Böcker, bibliotek, bildning: Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk*. Stockholm: Stockholmia.
- Norlind, Wilhelm (red.) (1932). *Svensk biblioteksmatrikel*. Stockholm: Sveriges allmänna biblioteksörening.
- Olsson, Oscar (1923). *Folkbildningskommitténs utlåtande*. Stockholm: O. Eklund
- Palmgren, Valfrid (1911) *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige*. Stockholm.
- SFS 1930:15 se Tynell 1930.
- Seldén, Lars (2004) Vem blev bibliotekarie? Paper till MIMERS konferens 2004.
- Seldén, Lars (2007). "The Bologna process and the ups and downs of professionalisation in Swedish public libraries" *Information Research*, 12(4) paper colise08. [Available at <http://InformationR.net/ir/12-4/colise08.html>]
- Seldén, Lars (2012). Utbildning för folkbibliotekarier i Sverige. Politiska beslut och deras följder. I: Frenander, A & Lindberg, J. (red.) *Styra eller stödja?*
- SOU 1924:5 se Lindskog.
- Stone, L. (1971) Prosopography. *Daedalus*, vol. 100:1.
- Tynell, Knut (1927) Bibliotekskursen våren 1926. *Biblioteksbladet* s. 41- 52.
- Tynell, Knut (1930). *Den nya biblioteksförfattningen: Kungl. kungörelsen d. 24 jan. 1930 ang. understödjande av folkbiblioteksväsendet: med inledning, förklaringar och följdskrifter*. Stockholm. Sveriges allmänna biblioteksörenings handböcker, 5.
- Tynell, Knut (1931). *Folkbiblioteken i Sverige*. Stockholm: Norstedt.
- [Tynell, Knut] (1933) Några kommentarer till biblioteksmatrikeln. *Biblioteksbladet* s. 55f.

Att verka genom att synas: biblioteket utvecklas och det behöver vi berätta om

Maria Svenningsson och Niklas Ferdinand Carlsson

Linköpings universitetsbibliotek

maria.svenningsson@liu.se

niklas.ferdinand.carlsson@liu.se

Abstract

Linköpings universitetsbibliotek har under 2021–2022 genomfört ett förstudieprojekt i syfte att utröna vilka möjligheter de själva har att på ett organiserat och strukturerat sätt lyfta fram och synliggöra hela bibliotekets verksamhet i det fysiska rummet. Hur synliggör vi alla relevanta delar av verksamheten på ett konkret och praktiskt sätt för studenter, lärare, doktorander, forskare och övriga anställda? Hur synliggör vi de tjänster och kompetenser som inte syns i biblioteksrummet? Syftet och frågeställningen blir därmed tvådelad i grunden eftersom vi dels utröner om vi har resurser och kompetenser att göra detta själva, dels att vi utforskar ett nytt sätt för verksamheten att frigöra sig från beroendet av yttre kompetens. Detta blir en given aspekt av det hela eftersom alternativet till att ha egna resurser och kompetenser är att i stället engagera resurser och kompetenser från extern part (såsom en PR-byrå eller liknande). Detta blir också ett sätt att utveckla bibliotekarierollen och de kompetenser som finns inom rollen.

Linköpings universitetsbiblioteks projektarbete betitlat *Se hela LiUB* inleddes 2021 med att kartlägga LiUBs verksamhet, tjänster och produkter, vilka målgrupper vi primärt riktar oss mot och dessa målgruppers olika behov. Därefter har vi systematiskt observerat och analyserat externa verksamheter i syfte att utröna hur andra aktörer synliggjort sina verksamheter i det fysiska rummet. För att bredda det teoretiska underlaget har vi intervjuat studenter och tagit del av ett studentarbete inom kursen *Avancerad interaktionsdesign*. Vi har även tittat på tidigare forskning samt tagit hjälp av extern expertis i form av Petra Trobäck och hennes studier kring att skapa attraktiva biblioteksrum.

Detta skapade ett underlag för analytisk metod från projektgruppens sida vilket ledde till att vi bestämde oss för att kartlägga VAD verksamheten består av och HUR vi ska arbeta för att kunna synliggöra delarna i det fysiska rummet. Bibliotekets verksamhet kunde därmed delas in i fyra områden och utifrån det kunde vi utröna fyra olika kategorier på metoder för hur vi arbetar i praktiken. Dessa kategorier spänner från stora övergripande, strukturella idéer, till praktiska (mer eller mindre) direkt applicerbara idéer. Med dessa resultat kunde vi så konstatera att projektet var redo för att tas vidare till nästa fas och därmed ta ytterligare ett steg mot att utveckla framtidens bibliotekarie.

Introduktion

Linköpings universitetsbibliotek finns på fyra campus och har cirka 80 anställda. I universitetsbibliotekets regi drivs också en förlagsverksamhet (LiU E-press), ett eget makerspace (DigiMaker) med mera. Bibliotekets verksamhet utvecklas och breddas kontinuerligt och därmed växer också behovet av att synliggöra den praktiska verksamheten hela tiden. Biblioteket behöver kommunicera att vi utvecklas och har ny verksamhet som är riktad till våra primära målgrupper då dessa inte är vana vid att bibliotek även erbjuder exempelvis kreativt skapande, förlagsverksamhet, handledning, undervisning och en rad andra tjänster som utvecklas i vår samtid. Bibliotekariens roll kan därmed också sägas utvecklas och förändras och även detta blir en viktig del att förmedla till våra målgrupper. Vilka kompetenser har vi? Vilken potential finns i biblioteket? På vilka nya sätt kan vi använda biblioteket?

Dessa frågor är viktiga att besvara i kommunikationen med våra primära målgrupper för att vi ska kunna lyckas med att vidareutveckla bibliotekets verksamhet i takt med tiden. Kommunikation och synliggörande blir därmed en fundamental aspekt av bibliotekets verksamhet. Hur kan vi arbeta med det och hur mycket kan vi göra själva?

Det är vad detta projekt ämnar utröna. Projektet tog sin början under våren 2021 efter att ledningsgruppen vid LiUB gav en arbetsgrupp i uppdrag att ge förslag på hur man kan använda det fysiska rummet för att synliggöra tjänster som inte syns. Projektgruppen bestod av sju

personer och när projekttiden var slut kunde vi redovisa förslag på arbetsgång för att synliggöra hela biblioteket i det fysiska rummet.

Genomförande

Studiebesök

För att ta reda på hur bibliotek, men även andra verksamheter arbetar, gjordes studiebesök. På grund av pandemin 2020 - 2022 har de varit decimerade, men följande studiebesök har gjorts:

- Linnéuniversitets bibliotek, Kalmar (digitalt)
- IKEA, Linköping
- i-HUSET (galleria, Linköping)
- Norrköpings stadsbibliotek
- Norrköpings stadsmuseum

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att de ställen vi besökt visualiserat sitt utbud på följande sätt:

- Planerad ljussättning och färgkodning
- Landningsytor (vilket innebär att visa mycket och varierat direkt i entré/skyltfönster)
- Piktogram
- Skärmar (skärmsläckare, rullande information, filmer, interaktivitet)

Användardialog

För att ta reda på vad studenter vet om LiU-biblioteken samt hur de interagerar med oss så gjordes, under november 2020, några korta intervjuer på Campus Universitetssjukhuset (Campus US) samt Campus Valla. Vi intervjuade tio studenter från olika utbildningar, både nya och gamla studenter. Vi startade med några generella frågor om biblioteket:

- Vad är din känsla när du kommer till biblioteket?
- Vad brukar du oftast göra på biblioteket?
- Om du vill ha hjälp med något, vad gör du då?

Dessa frågor klargjorde att de känner till biblioteket och använder det; många använder biblioteket för att plugga och för att låna kurslitteratur. När de behöver hjälp frågar de någon i personalen vilket indikerar att informationsdisken verkar vara viktig för våra informanter.

För att få respons på vad de känner till om några av våra tjänster och resurser ställde vi frågor om bibliotekets verksamhet:

- Vet du om att biblioteket erbjuder kurser för att kunna använda 3D-skrivare?
- Vet du om att biblioteket har en tyst läsesal och var den ligger?
- Vet du om att du kan få handledning i sökteknik och hur du går till väga?
- Vet du om att biblioteket lägger mer än 95% av sin mediabudget på e-resurser såsom e-böcker, e-artiklar och e-uppslagsverk?

För att sammanfatta svaren så var 3D-skrivaren relativt okänd på båda campusen medan alla kände till den tysta läsesalen. När det gäller handledning i sökteknik så var det mer känt på Campus US än på Campus Valla. Sista påståendet var lite avancerat, men alla studenter kände till att vi har e-resurser.

Därefter frågade vi om de hade förslag på hur biblioteket skulle kunna synliggöra sina tjänster i det fysiska rummet. Vi fick en del förslag och listar några av dessa här; Lisam (LiUs lärplattform/studentportal), digitala skärmar av olika slag, webben, sociala medier, mejl och nyhetsbrev, anslagstavla, White board eller affischer vid till exempel entréer eller hissar. En student som läser en fristående kurs nämnde att ett event för nya studenter vore trevligt. Någon påpekade att det är viktigt att informationen är lättillgänglig annars tar man den inte till sig.

Studentprojekt

Efter förfrågan från en lärare tog en studentgrupp inom kursen *Avancerad interaktionsdesign* vid LiU sig an vårt uppdrag. De föreslog att vi skulle använda en interaktiv skärm i bokform. På den ena sidan kunde allmän information hittas och på den andra sidan skulle man kunna klicka sig vidare och hitta specifik information.

Landningsytor

Primära landningsytor identifierades av studenterna som direkt innanför entréerna på Medicinska biblioteket (Campus US) och Campus Norrköpings bibliotek och direkt ovanför trappan på plan 3 i Studenthuset (Campus Valla) samt vid alla hissutgångar. Detta är ytorna där besökaren stannar upp, ser sig om och orienterar sig och därför är dessa ytor, samt det som ligger inom synfältet därifrån, centrala för att lyfta fram biblioteket.

Forskning

Det har varit intressant med en fördjupning i hypotesen "visuell kommunikation är mer effektiv än textbaserad kommunikation". Dels på grund av den forskning som belägger hypotesen, men också för att detta är en hypotes som grumlats och blivit belagd med olika former av bias (partiskt synsätt) på grund av det intresse som reklam- och marknadsföringsbranschen har på området. Vad som är den faktiska forskningen som belägger detta är mer komplext att utröna än de slagfärdiga budskap som lätt kan hittas på webben.

Det som oftast läggs fram som forskningsunderlag är dels hjärnforskning om hur hjärnan reagerar på olika stimuli, dels kognitionsforskning som bekräftar hjärnans tendens att föredra visuell och främst så kallad dubbelkodad information (*dual-coding theory*), det vill säga information som både är visuell och verbal eller både visuell och textkodad (Paivio 1971).

Flera studier har bekräftat att information som presenterats med ett visuellt element (bild) tas emot av mottagaren på ett klart mer effektivt sätt relativt till förståelsen av budskapet (Levie 1982). Många studier har även gjorts på minnesförmåga och då har det konstaterats att minnet generellt fungerar bättre när det stimuleras av bild jämfört med text (*picture superiority effect*) (Ensor, Surprenant, & Neath 2019; McBride, Doshier 2002).

I en studie där man undersökte skillnader i kognitionsförmåga mellan människor som föredrog bildinläring (*visualizers*) och de som föredrog text (*verbalizers*), så drog man slutsatsen att de som föredrog bild visade prov på bättre förståelse (*comprehension*) vad gäller pedagogisk inläring (Koć-Januchta, Höffler, Thoma, Precht & Leutner 2017).

Ytterligare aspekt att beakta är vaneaspekten, det vill säga att många av de så kallade digital native-generationerna är vana vid att få sin information via multimodala kommunikationskanaler vilka i grunden är främst visuella och verbala (och till en mindre skala baserade på text) (Chein,

Wilmer & Sherman 2017). Film, bild, ljud och kombinationen av dessa bildar grunden för deras vardagliga intryck och uttryck och detta kan beläggas med statistik för användandet av Youtube, Facebook, Spotify, Instagram och podcasts (i kontrast till statistik som visar på mindre läsning av tryckta böcker). Det här kan också beläggas med fenomenet *mere-exposure effect* som uppmärksammas inom psykologin och som påtalar vår tendens att föredra saker på basis av att de är saker som är oss mest tillgängliga (Zajonc 2001). Information från skärmar, mobiler, plattor (digitala plattformar) är mer tillgängliga idag än böcker, tidskrifter, foldrar, tidningar (tryckmaterial) exempelvis. Det visuella intrycket, och i synnerhet i kombination med ljud/språk, tycks alltså vara mer effektivt för den mänskliga hjärnan både vad gäller kognition och minne (Dewan 2015).

Förslaget är att detta tjäna som underlag för ett formellt förslag till att kommunicera bibliotekets funktioner och tjänster via bildbaserade mallar både digitalt och i tryck. Dessa mallar hängs upp på tanken om att kommunikationen ska vara både bild- och textbaserad. Bildens syfte är att direkt tillåta förståelse för vad som avses och texten förklarar närmare i kortform. Vidare fördjupad information finns via bland annat QR-kod. Exempel på detta finns redan i form av DigiMakers utåtriktade affischer från och med 2021.

Vidare förslag är att jobba fortsatt med bibliotekets egenproducerade filmer och att hitta forum, och i praktiken skärmar, för dessa i biblioteksrummet. Synliggörandet av bibliotekets funktioner och verksamheter bör alltså enligt forskningen göras i en kombinationsform av både bild, film och text. Som ett tillägg kan nämnas att på LiUBs webbplats finns numera allt fler piktogram och det kan därmed läggas till detta som en form av direkt bildspråk. Den form som inte är så utvecklad i dagsläget är så kallad infografik; där finns det utvecklingspotential tack vare att det är en naturlig kombination av bild, text och piktogram. Dock är det den mest resurskrävande åtgärden.

Resultat

Vad är LiUB: vad vill vi lyfta fram? Bibliotekets vision, Lärande och Information Utan Begränsningar, är den målbild som vi bör sträva efter. Hur kan vi arbeta med det här i praktiken i syfte att lyfta fram bibliotekets hela verksamhet i det fysiska rummet?

Vad lyfter vi fram?

Projektgruppen har identifierat fyra områden som vi föreslår ska lyftas och synliggöras, bland annat genom färgkodning, i biblioteksrummet. De fyra områdena är:

- Forskningsstöd
- Studiehjälpen
- Biblioteket Online
- Lärmiljöer

Gruppen har kommit fram till att det behövs göras ett urval inom varje område. De delar av vår verksamhet som har identifierats inom varje område redovisas nedan.

Forskningsstöd

Vetenskapliga resurser, kunskapsdata, strukturerade sökningar/sökteknik, referenshantering, Soon PHD och Dubbelkvart på bibblan (föreläsningar), arena för forskningskommunikation (forskarlounge, utställningar), digitala metoder: Excel, programmering, visualisering,

publiceringsetik, strategisk publicering, Open Access, LiU E-press, bibliometri, datahanteringsplan och DMP Create (Data Management Platform), nätverk och kontakter.

Studiehjälpen

Studieplatser och Meröppet på biblioteken, kurs- och metodlitteratur, referens- och antiplagieringsverktyg, undervisning i informationssökning och Boka handledning, bibliotekspersonal i infodiskar, Fråga biblioteket (chatt), telefon, bibliotekets YouTube-kanal, ämnesguider, talboksstöd och DigiMaker.

Biblioteket Online

Elektroniska resurser: tidskrifter, böcker, uppslagsverk, databaser, rapporter, lagar, standarder, statistik. Digitala verktyg: chatt, e-post, sociala medier, telefon, No plagiat (LiUBs antiplagieringstest), filmer på Youtube, webbplatsen, Zotero och EndNote, ämnesguider, reservera och låna om böcker samt fjärrlån (böcker från andra bibliotek).

Lärmiljöer

Tysta läsplatser, sittbollar, höj-och sänkbara skrivbord, sköna fåtöljer, tysta läsesalar, datorstöd, bokstöd, saccosäckar, soffor, undervisningsrum, Active Learning Classroom- undervisningsrum, DigiMaker, bokmiljöer (att sitta bland böcker) och datorsalar. Nyckelord: bredvid varandra, enskilt, liggandes, grupprum, stelt, mjukt, hårt, rörigt, lugnt, ljust, mörkt, med utsikt, utan utsikt.

Hur lyfter vi fram?

Projektgruppen har identifierat flertalet olika metoder och strategier att implementera på våra enskilda bibliotek och avdelningar eller på LiUB i stort. Dessa är både praktiskt genomförbara idéer för att synliggöra verksamheten i biblioteksrummet, men kan också användas som övergripande underlag till handlingsplaner och liknande. Nedan redovisas dessa idéer på hur verksamheten kan synliggöras.

Övergripande strukturella idéer som inte finns i dagsläget (påverkar hela verksamhetens planering)

Temaveckor: vad är aktuellt för våra användare under året? Vi behöver skapa ett årshjul för biblioteket för att kunna kommunicera med målgrupperna vid rätt tidpunkt. Studenter behöver information i samband med uppsatsskrivande och doktorander måste få reda på saker när det gäller avhandlingspublicering. Här är det nödvändigt att bibliotekets olika funktioner och avdelningar samarbetar för att lyfta fram allt vi vill erbjuda. Exempel på en temavecka är att en resurs lyfts på skärmar, skyltar, hemsidan och i workshops. Personligt tilltal kan användas här, till exempel "Bibliotekarien tipsar", "Doktoranden rekommenderar", "Den här veckan tipsar Ellen om Norstedts ordböcker!". Gärna med ett foto, en teckning eller en avatar.

Praktiska idéer att införa/vidareutveckla i biblioteksrummet

Använda ytor i biblioteket där vi lyfter teman, bibliotekarier eller forskning.

Genom att använda färgkodning för bibliotekets tjänster och funktioner ökar igenkänningen för våra användare.

Visa våra tjänster och erbjudanden på digitala skärmar, datorers skärmläckare samt interaktiva informationskiosker där följande kan presenteras: Fråga biblioteket, DigiMaker och Boka handledning. Här kan vi också presentera biblioteksgenerella likväl som lokala,

biblioteksspecifika budskap. Vi kan tala om vad vi gör på ett begripligt sätt samt komma med erbjudanden och därmed skapa former av interaktivitet för att nå studenter, forskare och lärare.

Kortare filmer som synliggör bibliotekets erbjudanden i form av databaser, referenshanteringsprogram samt bibliotekets övriga verksamhet i pedagogiskt och introducerande syfte.

Identifiera landningsytor och andra ytor för information där man kan exempelvis projicera viktiga resurser och information.

Informationstrianglar (vikbara foldrar som kan placeras på strategiskt utvalda platser).

Piktogram eller artefakter som representerar några viktiga kategorier på biblioteket, utplacerade på spännande och oväntade platser.

Färgglada byggklossar/pappkuber med olika teman. Information både in- och utvändigt.

Vägvisare och skyltning vid landningsytor för att hitta i biblioteket, till exempel via kartor.

Illustrera och visa var man finner olika saker. Här är det viktigt att med jämna mellanrum byta ut information så det är aktuellt och inte blir statiskt. Det är också viktigt att de fasta skyltarna är tydliga. Jättestora bokstäver med välkomnande text på centrala funktioner, till exempel bokstaven "i" på informationsdiskarna, "Här får du hjälp" eller "Fråga oss!". Stora skyltar som hänger i taket med bild eller piktogram. Skylta inte på bibliotekariska, utan översätt och förenkla. Skylta på golvet med exempelvis fotsteg (eller böcker) till reserverade böcker. Ett specifikt exempel från LiUB är att skylta "Boksamlingen" så texten syns från glasgolvet vid hissarna på plan 2 i Studenthuset, Campus Valla. Detta är ett sätt att utnyttja rummet för att skapa spännande information.

Ytterligare ytor för information kan vara anslag på toaletter, affischer vid hissar och fönster.

Andra sätt är att arbeta med ljussättning, förslagsvis "spotlighta" punkter som spikträd (som används för spikning av avhandlingar).

Bokkonst kan vara till hjälp att både hitta i biblioteket och för att öppna upp kreativiteten. Detta kan vara ett oväntat och utmanande sätt att lyfta fram våra tjänster, kompetenser eller aktuella forskare.

Arbetsmetoder att införa/vidareutveckla

Personligt tilltal: det vi vill förmedla med text bör genomsyras av *storytelling* det vill säga att med ett personligt tilltal berätta ur olika perspektiv hur biblioteket kan hjälpa och stå till tjänst. Ett annat exempel är direkt tilltal "Visste du att..?" eller "Varför inte...?". Peka på ett utfall - "Vad är nyttan för dig?" och "Vad blir vinsten i slutändan?".

Forskarvägg: lyfta fram en eller flera forskare. Event, föreläsningar, inslag av interaktivitet samt tips och idéer.

Bibliotekspersonalen som resurs: visa personalens kompetenser, låta dem visa bibliotekets resurser och tjänster, illustrera på olika sätt med ord och bild. Till exempel genom att skapa en stor kortlek med biblioteksanställda (tecknade eller avatarer) och deras funktioner som kan läggas i sociala miljöer.

Låta användarna inspirera (var)andra: visa (med till exempel *storytelling*) hur studenter/forskare/anställda/bibliotekarier använder biblioteket, vad de studerar/forskar/läser.

Pop up: använda pop up-vagnen för att dyka upp på oväntade platser. Ha kampanjer. Vagnen måste inte alltid bemannas av bibliotekspersonal.

Idéer som behöver externa resurser

Interaktiva utställningar synliggör och lyfter fram hela LiUBs verksamhet med ljud, bild, lukt, överraskningar och visuella medel. Detta kan locka till aktivitet då användarna får möjlighet att öppna lådor, skaka på saker, förundras och inspireras.

"Showstopper": en modell av byggnaden/biblioteket eller liknande skulle kunna fånga besökarens uppmärksamhet som gör att denne stannar upp, tittar och begrundar. Eller varför inte interiörsmodeller från samtliga fyra bibliotek för att förmedla vad LiUB är? Att kunna förmedla en wow-känsla vore fantastiskt!

Förslag på fortsatt arbetsgång

Det här är inte en engångsinsats utan detta behöver implementeras som en del av den löpande verksamheten. En arbetsgrupp som består av personer från olika delar av verksamheten bör formas för att utveckla och underhålla synligheten i det fysiska rummet. Kommunikation är och kommer att vara väldigt viktig för att all vår verksamhet ska nå användarna. För att skapa en levande känsla av flöde behöver kommunikationen löpande förnyas och förändras för att vara aktuell, intressant och fånga användaren. Kommunikation är den centrala förutsättningen för att kunna lyfta fram och medvetandegöra våra användare om vår verksamhet och det vi erbjuder. Några medskick till de som fortsatt kommer att arbeta med detta är:

- Identifiera landningsytor i biblioteken
- Kommunika med verksamhetsansvariga inom biblioteket för att paketera det som ska lyftas fram
- Årshjul identifieras för respektive användargrupp
- Fortsatt dialog med användarna
- Fortsätta nå ut utanför bibliotekens fyra väggar (även fysiskt)

Diskussion

Detta arbete visar på att det är möjligt att på ett strukturerat sätt få ett nytt perspektiv på den egna verksamheten, vilket i sin tur ger nya möjligheter att kommunicera och synliggöra den verksamheten utåt. Det går att manifestera en ny konceptualisering av verksamheten med hjälp av nya tekniska möjligheter och utvecklade interna kompetenser. Vi kan alltså mycket väl både identifiera vår egen verksamhet på ett nytt sätt samt synliggöra detta perspektiv till våra primära målgrupper. Utveckling kan inte ske i det dolda, det behöver ske i samverkan och det behöver därmed synas, höras och kommuniceras för att nå sin fulla potential. Om bibliotek kan äga denna idé samt manifestera den i praktiken kan vi så få större kontroll över vår utveckling både som bibliotekarier och som bibliotek in i en alltmer högteknologisk och osäker framtid.

Käll- och litteraturförteckning

Artikel i tidskrift

Dewan, Pauline (2015). "Words Versus Pictures: Leveraging the Research on Visual Communication". *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, Vol. 10(1).

Ensor, Tyler M., Surprenant, Aimée M. & Neath, Ian (2019). "Increasing word distinctiveness eliminates the picture superiority effect in recognition: Evidence for the physical- distinctiveness account". *Memory & Cognition*, Vol. 47(1), s. 182-193.

Chein, Jason M., Wilmer, Henry H. & Sherman, Lauren E. (2017). "Smartphones and Cognition: A Review of Research Exploring the Links between Mobile Technology Habits and Cognitive Functioning". *Frontiers in Psychology*, Vol. 8.

Koć-Januchta, Marta, Höffler, Tim, Thoma, Gun-Brit, Prechtel, Helmut & Leutner,

Detlev (2017). "Visualizers versus verbalizers: Effects of cognitive style on learning with texts and pictures – An eye-tracking study". *Computers in Human Behavior*, Vol. 68, s. 170- 179.

Levie, Howard W., Lentz, Richard (1982). "Effects of text illustrations: A review of research". *Educational Communication and Technology*, Vol. 30(4), s. 195-232.

McBride, Dawn M., Doshier, Barbara A. (2002). "A comparison of conscious and automatic memory processes for picture and word stimuli: A process dissociation analysis".

Consciousness and Cognition, Vol. 11(3), s. 423-460.

Paivio, Allan (1991). "Dual coding theory: Retrospect and current status". *Canadian Journal of Psychology*, Vol. 45(3), s. 255-287.

Zajonc, Robert B. (2001). "Mere Exposure: A Gateway to the Subliminal". *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 10(6), s. 224-228.

Monografi

Trobäck, Petra (2015). *Skapa ett attraktivt biblioteksrum: en värdefull handbok*. Jonstorp.

Demokratisk Frizon för alla

Informationsförmedling som förutsättning för demokrati

Ania Szczeklik och Mia Persson Willén

Kungsbacka kommun, Biblioteken i Kungsbacka

anna-ewa.szczeklik@kungsbacka.se

mia.persson.willen@kungsbacka.se

Problemformulering

Folkbiblioteken fyller en viktig demokratisk funktion i att fördela makten över information, kunskap och kulturella/sociala upplevelser mellan olika samhällsgrupper. Begränsad tillgång till information hindrar invånare från att vara aktiva och delaktiga i det demokratiska samhället, vilket i längden försvagar de demokratiska principerna i Sverige (Regeringskansliet 2018).

Den representativa demokratin grundar sig på att invånarna har tillit till folkvalda politiker, valprocesser och de offentliga institutionerna. En levande och stark demokrati villkoras då av medborgarnas förtroende för varandra och för samhällsinstitutioner (Ben-Ner & Halldorsson 2010). Människor behöver information om samhällsinstitutioner, politiska beslut, olika perspektiv och behov med mera för att kunna bygga upp och bevara den ovan nämnda tilliten.

Biblioteken i Kungsbacka identifierade ett behov av att stärka bibliotekens roll som informationsförmedlare, i ett alltmer diversifierat informationslandskap. Expansionen av informationssamhället ställer allt högre krav på individer att själva klara informationsrelaterade aktiviteter. Tillgången till tillförlitlig information om de beslut som påverkar individens liv och möjlighet att göra sin röst hörd inom frågor som rör en själv och ens omgivning utgör grundstenar i ett aktivt medborgarskap och invånarskap (OECD 2022).

De frågeställningar som Biblioteken i Kungsbacka utgår från är:

- Varför bör folkbiblioteken stärka sitt arbete med informationsförmedling som en viktig demokratisk fråga?
- På vilket sätt kan folkbiblioteken arbeta långsiktigt med att höja kompetensen och förståelsen hos invånare för hur demokrati och samhället fungerar?
- På vilket sätt kan folkbiblioteken vara en arena för det demokratiska samtalet?

Metod

Biblioteken i Kungsbacka etablerar ett nytt arbetssätt för att stärka folkbibliotekens arbete med demokrati. Detta arbete samordnas och leds av två nyanställda demokratiutvecklande bibliotekarier med fokus på fri åsiktsbildning, vilka tillsätts med inriktning på barn och unga respektive vuxna. Det nya arbetssättet etableras i två övergripande faser: en inledande fas med utgångspunkt i ett projektarbete, och en implementeringsfas i form av ett långsiktigt processgruppsarbete. Projektet Demokratisk Frizon för alla pågår under år 2022 och finansieras med medel från Kulturrådet. Det långsiktiga arbetet genomförs i en processgrupp som ansvarar för att behålla riktningen och uppnå de uppsatta målen. På Biblioteken i Kungsbacka utförs arbete i processgrupper, med ansvar för och fokus på grundstenarna i bibliotekens uppdrag. Projektet Demokratisk Frizon för alla ingår som en del i arbetet för processgruppen Fri tillgång till information. Processgruppens uppdrag grundas i att invånare ska ha tillgång till allsidig information, information på olika sätt så att invånare kan ta del av information utifrån sina egna förutsättningar och behov, samt erbjuda pålitliga informationskällor i form av bland annat dagstidningar, tidskrifter och databaser.

Processgrupperna samverkar tätt med varandra för att uppnå gynnsamma synergieffekter. Innovationsmodellen används i Kungsbacka för att driva fram utvecklingsarbete utifrån målgruppernas reella behov (Kungsbacka kommun 2022). Grundprincipen är att i dialog med målgruppen kartlägga befintliga behov, för att sedan utarbeta idéer och prototyper som löser målgruppens egendefinierade problem. För att förankra Bibliotekens i Kungsbacka arbete med demokrati, både internt och externt, valde Biblioteken i Kungsbacka att inleda ett utvecklingsarbete med det ovan nämnda projektet Demokratisk Frizon för alla. Projektet avser att skapa nya sätt att: förmedla samhällsinformation, stärka invånarnas förmåga att på egen hand

hitta relevant information, anpassa bibliotekens miljöer för att öka möjligheten till möten mellan människor och idéer, samt etablera goda samarbeten med andra förvaltningar i kommunen kring frågor som rör informationsförmedling, demokrati och fri åsiktsbildning.

Resultat

Informationsförmedling och det demokratiska uppdraget

Demokrati är inte statisk. Den görs, förstärks, försvagas, förhandlas och omformuleras varje dag av individer runt om i Sverige.

I Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara identifierade Regeringen tre övergripande utmaningar för den svenska demokratin: ett demokratiskt utanförskap, ett hotat demokratiskt samtal, och antidemokratiska aktörer som utmanar demokratiska värderingar i Sverige (Regeringskansliet 2018).

Inget av de problemen kan lösas enbart med folkbibliotekens resurser och inom ramen för folkbibliotekens uppdrag. Däremot kan folkbibliotekens informationsförmedlande uppdrag bidra till att utmaningarna diskuteras, problematiseras och möts av relevant information.

På Biblioteken i Kungsbacka menar vi att tillförlitlig information är grundbulten i en vital opinionsbildningsprocess. Opinionsbildningsprocessen spelar i sin tur en central roll för hur samhällsdebatter och meningsutbyten bedrivs och vad de handlar om.

Alla i samhället har dock inte samma tillgång till den information som de behöver för att kunna engagera sig i samhällslivet, påverka sin livssituation eller aktivt delta i demokratiska processer och samtal. För att självständigt kunna ta ställning till och hantera nyhetsflöde och samhällsinformation, i och utanför sociala medier, behöver individerna ha färdigheter i att använda sig av digitala verktyg, och ha tillgång till den teknik eller de medier som är relevanta för uppdraget.

Socioekonomiska klyftor, skillnader i utbildningsnivå, språkkunskaper, ålder och funktionsvariationer påverkar både känslan av delaktighet och det reella inflytandet individer har i samhället (Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebæk & Svedberg 2013). Folkbiblioteken kan fylla en maktutjämning i det svenska (och globala) informationslandskapet.

Genom att arbeta parallellt med tillhandahållande av information om demokrati och demokratiseringen av information har folkbiblioteken potential att minska informationsutanförskapet och öka känslan av delaktighet i det demokratiska samtalet.

Folkbiblioteken har också en unik position bland offentliga verksamheter att i enlighet med sitt uppdrag aktivt införliva FN:s barnkonvention i sitt demokratistärkande och främjande arbete.

Enligt Barnkonventionen (2022) har barnen rätt till att uttrycka sin mening och få den respekterad (artikel 12), rätt att ha tillgång till information (artikel 17) och rätt till en meningsfull fritid (artikel 31).

Covid-19-pandemin åren 2020 – 2022 har aktualiserat brister i att tillgodose barnens behov av tydlig information om processer i kriser (Barnombudsmannen 2021). På Biblioteken i Kungsbacka anser vi att barnen borde få tillgång till allsidig information som är anpassad efter barnens ålder och språk, inte minst vid händelser som påverkar samhällets funktioner, men också kring ordinarie demokratiska processer. Folkbiblioteken kan förmedla information som är anpassad för barnen utifrån ett tillgänglighetsperspektiv i samverkan med relevanta och ansvariga kommunala, regionala och statliga aktörer. För att utnyttja folkbibliotekens och bibliotekspersonalens informationskompetens i förstärkningen av demokrati i Sverige bejakar vi på Biblioteken i Kungsbacka länken mellan fri åsiktsbildning och tillförlitlig och mångfacetterad information.

Kompetensen och förståelsen för hur demokrati och samhället fungerar

I tidigare avsnitt har vi argumenterat för vikten av att stärka folkbibliotekens informationsförmedlande roll i relation till det demokratiska uppdraget. Inom ramen för projektet

Demokratisk Frizon för alla har vi undersökt hur folkbiblioteken långsiktigt kan arbeta med att höja kompetensen och förståelsen hos invånare för hur demokrati och samhället fungerar. Detta genom att arbeta internt och externt med att problematisera och belysa olika aspekter av det demokratiska samhället och det demokratiska systemet. Demokrati skapas varje dag. Därmed blir en central del att öka förståelsen för att det finns flera olika typer av demokratier, och vad de innebär.

Som en del av arbetet med att lyfta bibliotekens demokratiska och informationsförmedlande roll har vi genomfört interna utbildningar för våra kolleger på Biblioteken i Kungsbacka och inom den egna förvaltningen. Under flera tillfällen har vi lyft fram riktlinjer och styrdokument som identifierar biblioteken som viktiga aktörer i demokratiarbetet och öppnar för tolkningar av de dokumenten. Vi har skapat ett utrymme för våra kolleger att reflektera kring bibliotekens roll i samhället, sina roller och förväntningar i den processen och diskutera eventuella framtida utmaningar som biblioteken kommer behöva bemöta. Detta med syfte att skapa en långsiktig vision för demokratiarbetet på Biblioteken i Kungsbacka, där alla anställda spelar en aktiv roll. Genom att stärka och tydliggöra bibliotekens roll internt, kan vi i nästa steg stå bättre rustade att möta våra medborgare i dessa frågor.

Med utgångspunkt i UNESCO:s manifest för medie- och informationskunnighet (UNESCO 2022) som bland annat belyser bibliotekens normativa funktion att tillhandahålla allmänheten information som möjliggör demokratiska samhällen har relationen mellan tillförlitlig information och informationspåverkan varit central i projektarbetet. Inför valet 2022 har alla anställda på Biblioteken i Kungsbacka genomgått en kurs om informationspåverkan. Kursen skapades av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) och har bidragit till en bättre förståelse för hur opinionsbildningsprocessen går till, skillnaderna mellan tillförlitlig information och informationspåverkan, och de strategier och tekniker som används för att påverka opinionen. En anpassad version av kursen har också presenterats för allmänheten inom ramarna för arbetet med MiK (medie- och informationskunnighet). Detta i form av MiK-fikor på våra bibliotek. MiK-fikor är 30 minuter långa föredrag, workshops eller samtal om begrepp och frågor som ökar invånarnas digitala och källkritiska färdigheter. Under MiK-fikor har Biblioteken i Kungsbacka tillsammans med kommuninvånarna fördjupat sig i: hur information blir till kunskap, hur IT-säkerhet fungerar, hur man använder sig av släktforskning för att hitta sin egen historia, med mera.

Valet 2022 har gett oss på Biblioteken i Kungsbacka en möjlighet att diskutera den representativa demokratis grunder med våra invånare. För att belysa de olika aspekter som fria val i Sverige bygger på, upplysa besökare om skillnaderna mellan val till kommun, landsting och riksdag, processen att bilda en regering med mera har vi arbetat med olika typer av medier i bibliotekens rum. Information som riktades till förstagångsväljare gestaltades som en textbaserad utställning på lätt svenska. Vi bjöd in kommunens valsamordnare till korta föredrag med syftet att samtala om valprocessen och ge invånarna utrymme att ställa frågor. För att nå barn och unga har vi använt oss av spel och filmer, samt visualiserat diskussionsfrågor i "demokratiskogen" som formgavs i rummet. Helheten knöts samman av konstverket Demokrativäven där biblioteksbesökarna tillsammans fick möjligheten att gestalta vad som är viktigast för dem i en demokrati.

Deltagande demokrati belystes genom anordnandet av en demokratipicknick med fokus på ungas samhällsengagemang. Till picknicken inbjöds ungdomar i Kungsbacka och representanter för ungdomsföreningar och ungdomsförbund med lokal representation. Syftet med satsningen var att visa på bredden av det samhällsengagemang som finns bland unga, och att låta ungdomar inspirera andra ungdomar till att engagera sig i för dem viktiga frågor.

Slutligen har vi etablerat ett nytt sätt att sprida kunskap om den lokala politiska och administrativa styrningen. Genom att bjuda in kommunala tjänstepersoner till korta föredrag om sina arbetsområde siktar vi på att öka invånarnas kunskaper om, och förståelse för, hur kommuner arbetar och vad invånare kan förvänta sig av de respektive förvaltningarna.

I vårt arbete med att långsiktigt höja kompetensen och förståelsen hos invånare för hur demokrati och samhället fungerar har tilliten till offentliga institutioner och källor varit central. Det offentliga samtalet med tillhörande informationsflöden har förändrats enormt på kort tid, vilket ställer nya krav på individer. Därför valde vi att utvidga arbetet med källkritik till att omfatta framför allt källtillit, med fokus på förståelse för samhällets strukturer, tilltron till dessa och delandet av gemensamma värden och mål (Digiteket 2022). Detta genom att i mötet med våra invånare belysa kunskap om hur information skapas, bearbetas och förmedlas i dagens samhällen. Folkbiblioteken måste också kunna stå starka i den komplexitet det innebär att lyfta samtal om känsliga och kontroversiella frågor.

Folkbiblioteken som arena för det demokratiska samtalet

Inom projektet Demokratisk Frizon för alla har vi även testat och undersökt hur befintliga bibliotekstjänster kan kompletteras med fysiska och digitala mötesplatser som möjliggör samtal om demokrati på kommunal, regional, nationell och global nivå.

Vi har valt att genomföra detta genom att bjuda in kommunala tjänstepersoner till korta lunchföredrag. Under lunchföredragen berättar inbjudna gäster om vad deras arbete går ut på, och på vilket sätt det har betydelse för invånarna i kommunen. Hittills har vi fokuserat på fem områden: barnens rättigheter, valdeltagande, samhällsskydd- och beredskap, samhällsplanering och offentlighetsprincipen. Vid varje tillfälle ges invånarna möjlighet att ställa frågor till tjänstepersonerna, och föra korta dialoger med dem. Syftet med försöken var att testa nya sätt att väcka frågor hos invånarna om hur offentliga institutioner arbetar. Invånarna får en ökad kunskap om vad de olika institutionerna och förvaltningarna har inflytande över, och vad invånare kan påverka. Nya mötesytor erbjuds mellan invånarna och kommunala tjänstepersoner. På Biblioteken i Kungsbacka anser vi att detta är det första steget i att förbättra invånarnas möjligheter till att påverka och delta i beslutsfattandet, men också i att stärka relationerna mellan invånarna och de offentliga institutionerna. Förstärkning av den ömsesidiga tilliten har varit ledande i planeringen av insatserna.

Kommuner tar också många beslut som rör barn, och därför bör barns delaktighet vara en naturlig del av dialogerna mellan kommuner och invånare. Barnen upplever dock att det finns brister i hur information förmedlas, processer utformas och hur återkoppling till barnen sker (Barnombudsmannen 2022). För att kunna ge barn- och unga verktyg för att delta i demokratiska samtal har Biblioteken i Kungsbacka påbörjat ett arbete med konceptet Klimatkontakten. Idén till Klimatkontakten har skapats i samarbete med andra folkbibliotek under ett MiK-jam 2021. Klimatkontakten tar sin utgångspunkt i barns delaktighet och möjlighet att påverka i frågor som berör dem utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Första aktiviteten för deltagare i Klimatkontakten handlar om hållbara skolmåltider, ett samarbete mellan Biblioteken i Kungsbacka och Förvaltningen för Service. I korthet syftar satsningen till att öka ungdomarnas kunskap om hur Förvaltningen för Service arbetar utvecklande med hållbara måltider. Ungdomarna ges även möjlighet att aktivt delta och bidra till framtagandet av en ny matsedel. På det sättet arbetar vi med att få in ungas röster i konkret utvecklingsarbete inom kommunen. Slutligen syftar Klimatkontakten till att inspirera fler ungdomar i att engagera sig i frågor som rör deras vardag. I ett vidare skede av Klimatkontakten kommer Biblioteken i Kungsbacka agera länk mellan barn som vill genomföra sina utvecklingsidéer och relevanta aktörer inom kommunen.

På Biblioteken i Kungsbacka anser vi också att demokratisering av information förstärker det demokratiska samtalet. För att utjämna makten över det skrivna ordet har vi påbörjat ett arbete med att utveckla Wikipediasidor tillsammans med invånarna i Kungsbacka. Genom att ta vara på de individuella kunskaperna och erfarenheterna hos deltagare syftar vi på att nyansera

och komplettera informationsflödet. Berikningen av Wikipedia leder också till en ökad digital självständighet, vilket i sin tur verkar för starkare inkludering i samhällslivet.

Det demokratiska samtalet omfattar utbyte av åsikter, idéer och information och grundas i den mellanmänniska tillit och förtroende till demokratiska institutioner. Nuförtiden sker en stor del av det demokratiska samtalet digitalt (SOU 2020:56). I ett fortsatt arbete med att stärka det demokratiska samtalet kommer vi därför fokusera på att bevara balansgången mellan inbjudande och inspirerande fysiska rum på biblioteken, och att öka förståelsen för den roll som enskilda individer har i de digitala rummen.

Diskussion

De presenterade resultaten bygger på ett pågående arbete. Arbetet med förstärkning av informationsförmedling har gynnats av intern kompetensutveckling, samt av arbetet med biblioteksrummet utifrån ett användarperspektiv. Arbetet med biblioteksrummet har syftat till att synliggöra och tillgängliggöra information, samt till att stärka förutsättningarna för det demokratiska samtalet. För att öka kompetensen och förståelsen hos invånare för hur demokrati och samhället fungerar har en satsning gjorts kring valet 2022. När det gäller biblioteket som arena för det demokratiska samtalet, så har det skapats förutsättningar för möten, genom olika aktiviteter och processer som stärker invånarnas demokratiska kompetenser. Genom att erbjuda mötesytor mellan invånarna och kommunala tjänstepersoner aktualiseras bibliotekariernas roll som omvärldsbevakare och analytiker. En utmaning som det nya arbetssättet kan innebära är förändringen av allmänhetens men även kommunala tjänstepersoners föreställningar kring folkbibliotekens uppdrag, som i dagsläget förknippas med läsfrämjande insatser. En diskussion om relationen mellan neutralitet, objektivitet och folkbibliotekens roll har också aktualiserats i samband med det nya arbetssättet.

Filosofiprofessorn Åsa Wikforss (2021) har belyst problematiken med att forskningen idag inte har en självklar roll som kunskapsbärare. Dels har vi diskrepansen mellan dagens snabba informationsflöde och att forskningen behöver tid. Vidare är det i dagens snabba informationsflöde svårt att nå ut med komplex information. Sedan finns också den inbyggda problematiken med att det som borde vara forskningens styrka, också tenderar att bli dess akilleshäla, nämligen det faktum att forskningen ständigt omprövar sig själv. Detta gör den även enkel att ifrågasätta, om man inte tar hänsyn till de omfattande bakomliggande faktorerna kring forskningsprocessens utformning. Det innebär en utmaning att axla rollen som informationsförmedlare i ett informationsflöde som likställer åsikter med djuplodande forskningsarbete. Det biblioteken kan göra är att ta sig an dessa utmaningar, och arbeta aktivt för att inte bara förmedla information utan även bjuda in till dessa samtal om hur information skapas.

Under interna utbildningsinsatser upptäckte vi att det finns flera olika tolkningar av vad den demokratiska värdegrunden innebär. Det påverkar i sin tur anställdas egna tolkningar av hur det demokratiska utvecklingsarbetet på Biblioteken i Kungsbacka ska bedrivas.

Arbetet med projektet Demokratisk Frizon för alla har lett till frågor som återstår att besvara i framtiden och genom ett fortsatt arbete med demokratin på folkbiblioteken. På Biblioteken i Kungsbacka ser vi fram emot att undersöka hur vi kan använda oss av bibliotekens virtuella rum i förstärkningen av det offentliga samtalet, på vilket sätt bibliotekspersonalen kan lyfta frågor som har en tendens att väcka polariserade åsikter, hur barnens röster och perspektiv kan lyftas i utvecklingen av biblioteken, inte minst digitalt, och hur vi kan bemöta kommande informationsbehov i ett ständigt föränderligt informationslandskap.

Käll- och litteraturlista

Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter (2022). Stockholm: UNICEF Sverige. Hämtad 1 oktober 2022, från <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>

Barnombudsmannen (2021). *Alla tar ju inte ansvar*. Hämtad 1 oktober 2022, från <https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/alla-tar-ju-inte-ansvar/>

Barnombudsmannen (2022). *Blir det nån skillnad - eller säger vi det här helt i onödan?* Hämtad 1 oktober 2022, från <https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/blir-det-nan-skillnad---eller-sager-vi-det-har-helt-i-onodan/>

Ben-Ner, Avner & Halldorsson, Freyr (2010). "Trusting and trustworthiness: What are they, how to measure them, and what affects them". *Journal of Economic Psychology*, Vol. 31(1), s. 64-79.

Digiteket (2022). *Källkritikens ramar: Angelägen forskning med Jutta Haider*. Hämtad 1 oktober 2022, från <https://digiteket.se/inspirationsartikel/kallkritikens-ramar/>

SOU 2020:56. Det demokratiska samtalet i en digital tid - Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtad 29 september 2022, från: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/09/sou-202056/>

Kungsbacka kommun (2022). *Innovationsmodellen: Tankesätt*. Hämtad 28 september 2022, från <https://innovationsmodellen.se/tankesatt/>

OECD (2022). *Building Trust in Public Institutions. Building Trust to Reinforce Democracy. Main Findings from the 2021 OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions*.

Hämtad 30 september, från https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b407f99c-en/1/2/1/index.html?itemId=/content/publication/b407f99c-en&csp_=c12e05718c887e57d9519eb8c987718b&itemIGO=oecd&itemContentType=book#biblio-d1e7126

Regeringskansliet (2018). *Strategi för en stark demokrati - främja, förankra, försvara*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Trägårdh, Lars, Wallman Lundåsen, Susanne, Wollebæk, Dag & Svedberg, Lars (2013). *Den svala svenska tilliten: Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag.

UNESCO (2022), *Media and Information Literacy: The time to act is now!* Hämtad 1 oktober 2022, från https://en.unesco.org/sites/default/files/mil_curriculum_second_edition_summary_en.pdf

Wikforss, Åsa (2021). *Därför demokrati: om kunskapen och folkstyret*. Stockholm: Fri tanke.

Stärkta bibliotek genom professionssamverkan med vård och omsorg

Jonas Söderholm och Malin Ögland

Högskolan i Borås

Jonas.Soderholm@hb.se

Malin.Ogland@hb.se

Sveriges kommuner står inför en omfattande och komplex resursproblematik. Åldersgruppen 80 och äldre utgör idag 5 procent av befolkningen, år 2040 prognostiseras andelen vara upp i 8 procent – en ökning med 60 procent (SCB 2022). Glappet mellan antalet människor i behov av omsorg och antalet människor i stånd att tillhandahålla omsorg ökar snabbt. Denna utveckling innebär stora utmaningar för kommunerna, inte bara i termer av kostnader utan även vad som är praktiskt lösbart. Bemanningen av välfärdstjänster såsom äldreomsorg är utmanande redan idag och kommer att bli avsevärt svårare. Detta projekt handlar om hur bibliotekariers kunskap och kompetens kan komma till gagn inom ramarna för vård och omsorg. Vi menar att det finns ett behov av studier av bibliotekens roll i samverkan med annan offentlig verksamhet; ett exempel är bibliotekarieprofessionens roll i skolkontexten där det idag finns relativt omfattande forskning (Gärdén 2017). Behovet av motsvarande kunskap om bibliotekens samverkan med vård och omsorg är angeläget i ljuset av de framtida utmaningarna kring bemanningen av välfärden. Sådan kunskap kan bidra till att stärka ämnets förståelse för bibliotekarieprofessionens roll i de offentliga tjänster medborgarna är beroende av, där biblioteken bara är en bland många aktörer och platser. Vår första forskningsfråga syftar till att skapa förståelse för hur samverkan kan te sig och under vilka förutsättningar samverkan tillkommer:

Hur legitimeras och utformas bibliotekets samverkan med vård och omsorg?

Brukare inom äldreomsorgen har identifierats som en allt mer relevant och samtidigt utmanande målgrupp för folkbiblioteken: även om viljan finns hos bibliotekarierna så kan arbetet försvåras av både osäkerhet och brist på verktyg och metoder (Dieterle & Becker 2011). Detta leder till den andra forskningsfrågan:

Vad är bibliotekariernas roll i samverkan med vård och omsorg?

Bakgrund

Kulturrådets satsning 2018–2020 på Stärkta bibliotek ledde till att nästan samtliga kommuner lämnade in en ansökan redan första året (Statens Kulturråd 2019). Projekt som drivs finansierade av Stärkta bibliotek utgör en passande kontext för en studie av bibliotekarieprofessionens relevans för de kommunala utmaningarna och vår studie tar utgångspunkt i två kommuner i Mellansverige som båda beviljats medel för att öka samarbetet med äldreomsorgen.

Kommun1 är en liten kommun till yta och knappt 10 000 invånare. Kommunen har, utöver kommunstyrelse, samhällsbyggnadsnämnd och utbildnings- och omsorgsnämnd. Biblioteket ingår i kultur- och fritidsförvaltningen under samhällsbyggnadsnämnden. Kommunen har sökt Stärkta bibliotek-medel för att bygga upp ett nytt bestånd på biblioteket på vård- och omsorgsboendet i kommunen.

Kommun2 är större till yta och har knappt 15 000 invånare. Biblioteket ligger under kultur- och fritidsnämnden och har tre biblioteksenheter. Ansökan till Stärkta bibliotek gäller utveckling av verksamhet gentemot äldre och etablering av tjänsten Boken kommer.

Ansats

Studien tar teoretisk utgångspunkt i begreppen *gränsobjekt* och *professionellt objekt*. I samverkan mellan två olika verksamheter finns ofta ett behov av en idé, artefakt eller företeelse som kan verka sammanlänkande, ett gränsobjekt. Gränsobjekt kan vara fysiska eller abstrakta och Star (2010, s. 602) kallar dem för 'arrangemang' som möjliggör för olika grupper att

samarbeta, utan att nödvändigtvis ha konsensus. Gränsobjekt ska samtidigt vara meningsfulla för den enskilda professionen, utanför samverkan. Inom projektet Språkstegen, där personal från barnhälsovården samverkar med bibliotekspersonal, framträdde till exempel små barns språkutveckling som ett gränsobjekt som "öppnar upp för gemensamma insatser mellan olika professioner och håller på så sätt ihop olika sociala världar och ger struktur" (Hultgren & Johansson, 2021, s 32).

Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov oavsett funktionsvariation eller språklig bakgrund (SFS 2013:801). När lagtexten övergår till konkret verksamhet kan ett professionellt objekt formas, som brukar förklaras som det som ett yrke är till för att åstadkomma (Carlgren & Marton 2000). Ett incitament för att samarbeta och samverka med andra yrkesgrupper kan vara att det underlättar arbetet med att uppfylla det professionella objektet. Samarbete medför i sin tur ofta ett större fokus på hur - hur man gör för att uppfylla det professionella objektet. I fördjupad samverkan kan även ett gemensamt professionellt objekt framkomma, det som de enskilda professionerna ensamt inte kan åstadkomma.

Studiens datainsamling skedde 3-5 mars 2020 i två kommuner i en region i Mellansverige.

Vi använde oss av metoderna intervju, fokusgrupp, studiebesök samt auskultation. De tio enskilda intervjuerna inkluderar:

- fem bibliotekspersonal,
- två kultur- och fritidschefer,
- en hemtjänstchef,
- en chef för vård- och omsorgsboende, samt
- en ansvarig för en mötesplats för seniorer.

De tre fokusgrupperna består av:

- en med bibliotekspersonal,
- projektgruppen för Stärkta bibliotek i Kommun2 samt kultur- och fritidschefen,
- deltagarna från ovanstående samt två hemtjänstchefer.

Studiens resultat presenteras tematiskt i de följande avsnitten.

Vilka riktar sig samarbetena till?

Det är tydligt från intervjuerna att 'äldre' inte betraktas som en homogen grupp eller överhuvudtaget en grupp. Seniora biblioteksanvändare har, liksom alla andra, varierande behov där en del av dessa behov delas av andra (men inte alla) i deras åldersgrupp. I den här studien är vi intresserade av bibliotekens arbete gentemot de användare som antingen är boende på ett vård- och omsorgsboende eller som får hemtjänst. Från omsorgssidan identifieras problematiken med bristande stimulans både socialt och intellektuellt och från bibliotekssidan identifieras möjligheten att åtminstone bidra till sådan stimulans.

Samarbeten mellan bibliotek och vård och omsorg

I båda kommunerna fanns naturligtvis verksamhet riktad mot seniora användare redan före Stärkta bibliotek-projekten. Kommun1 erbjuder sedan många år tjänsten Boken kommer, där personer som inte själva kan ta sig till biblioteket får litteratur levererat till hemmet. En stor andel av Boken kommer-användarna är också beviljade hemtjänst. Boken kommer utförs i huvudsak av en bibliotekarie som användarna får besök av en gång i månaden. Bibliotekarien sköter alla led i tjänsten Boken kommer. Hen upplever det personliga mötet och möjligheten att

diskutera läsningen som givande för båda. Förutom att förmedla litteratur så bistår bibliotekarien också med teknikrelaterade frågor på liknande sätt som de gör i biblioteket.

För Kommun1 har Stärkta bibliotek-projektet främst handlat om att bygga upp ett bibliotek på det nya vård- och omsorgsboendet som också är kommunens enda. Termen 'vård- och omsorgsboende' används då det inte bara är äldre som bor där, demenssjukdomar och stroke kryper ner i åldrarna. När vi besöker boendet är 78 lägenheter bebodda. Här finns boende för demenssjuka och somatiskt sjuka, även korttidsenheter ryms. Chefen för boendet framhåller att ett salutogent perspektiv är vägledande för verksamheten.

I Kommun1 har kulturchefen drivit bibliotekets position i den kommunala strukturen hårt, och få in kultur och bibliotek från grunden i ett projekt som byggandet av ett nytt stort vård- och omsorgsboende. Kulturchefen, och den bibliotekarie som har särskilt fokus på äldre, "lobbade" och "låg på" under diskussionen om byggnationen för "vikten av att det skulle finnas ett bibliotek och att det skulle ligga centralt och att det skulle vara öppet, inte något rum som man måste trassla sig in i ... att det skulle vara tillgängligt för alla". Det var bara i slutet av processen när "det kom till inredning, där tappades vi bort" och att just inredningen "känns som ett misslyckande" där man blivit tvungen att ställa in extra boksrudd för att få plats med alla böcker på ett någorlunda tillgängligt sätt. Inredningen togs fram av en arkitekt "och den arkitekten hade nog ingen kunskap om bibliotek", vilket visar på värdet av att involvera bibliotekarier tidigt i alla delar av processen.

Centralt i boendet finns också en stor öppen samlingsplats med scen, ljudanläggning och möjlighet till filmvisning. Kring denna samlingsplats finns till exempel läkarmottagning, fotvård, frisör och biblioteket. Närvaron av dessa tjänster menar verksamhetschefen har en social funktion genom att "det är en sådan normalisering att ha böckerna där och kalla det biblioteket ... det blir det lilla samhället, det blir normalt". Ordvalet 'normalisering' är intressant och det tycks alltså handla om en strävan mot att skapa förutsättningar för att livet på ett vård- och omsorgsboende ska vara som livet i ett 'litet samhälle'.

Dels fyller det funktionen av ett vanligt bibliotek, att bara gå och låna böcker ... dels bara den funktionen [att] personal går ofta dit med någon som är lite orolig, någon som vill åka hem eller vill göra något. Bara att sitta där och bläddra i en bok och titta och hitta minnen och hitta intressen ... Dagverksamheten för demenssjuka som är uppe hos oss, de är väldigt ofta i biblioteket ... Man måste se till det lilla också, hur stort det kan bli. (Verksamhetschef)

Kommun2 har över tid arbetat främst med bokdepositioner till vård- och omsorgsboendena. De beskriver att det varit ganska oklart hur böckerna/medierna tagits emot på de olika boendena. Nu har bokvagnar köpts in inom projektet så att bokdepositionerna inte ska kunna bli bortplockade men vara flyttbara för boendena.

Kommun2 betonar att de sökt medel för personal framför materiella resurser. De har totalt en heltidstjänst finansierad av Stärkta bibliotek, fördelat på två halvtider. Projektgruppen har försökt att identifiera verksamheter som riktar sig gentemot seniorer inom kommunen. Tidigare samarbeten har oftast byggts på personliga/privata kontakter med personal på boendena, och därför är man nu angelägna om att bygga upp strukturella kontakter som inte blir personberoende. "Vi skulle vilja ha det ännu högre upp så det fanns någon form av överenskommelse. 'Det här ska vi göra mot er och då ska ni ta hand om det på det här viset'" (fokusgrupp bibliotekspersonal). Projektgruppen har besökt personalmöten och arbetsplatsträffar för att informera om vad biblioteket kan erbjuda men också för att försöka fånga in önskemål eller förslag till annan verksamhet.

Projektgruppen har också samlat en grupp volontärer som regelbundet besöker vård- och omsorgsboendena och läser högt. Denna grupp får utbildning och inspiration av projektgruppen. Då presenteras lästips och en möjlighet att ventilera erfarenheter och med- och motgångar i samband med högläsningen.

Utfall och erfarenheter

Det är inte självklart för alla vad biblioteken kan erbjuda och det är en bidragande orsak till att projektgruppen i Kommun2 sett ett behov av att satsa på uppsökande verksamhet. Projektgruppen försökte inledningsvis med mail för att etablera kontakt med chefer för hemtjänsten men det gav inte napp. "Till sist åkte vi dit ... det var inte bara att skicka ut ett mail och så tror man att nu kommer alla visa respons på det här, för det gör ingen, utan man får personligen söka upp chefer". Processen kan jämföras med en slags försäljning och där har biblioteket en uppenbar fördel i mötet med verksamhetschefer som gissningsvis får alla möjliga erbjudanden: "Det är gratis, det är mycket lättare för oss att sälja för att det är gratis." När de varit ute och pitchat biblioteket hos andra verksamheter så har de med sig alla material och demonstrerar hur det kan fungera, "vi har visat Daisy-spelare till exempel med knapparna och ofta haft på borden, de får trycka och prova och titta". De menar att det är viktigt att ha ordentligt med tid för att "veva igång det så det kan börja rulla". Att inleda samarbeten via projektmedel som Stärkta bibliotek blir samtidigt en etableringsstrategi: "Vi ... sprider vårt budskap för att vi ska göra oss outhärliga, de kan inte ta bort oss utan vi måste finnas kvar". Uppenbarligen upplever projektgruppen i Kommun2 att projektet givit dem ett handlingsutrymme som de också använt aktivt. I Kommun1 talar kulturchefen om betydelsen av mandat, att de som arbetar i verksamheterna ska ha mandat för det som görs i samarbetena mellan biblioteket och boendet. Kommun2 talar om vikten av att det behövs kontaktpersoner på båda sidor och personalen framhåller att de har stort stöd från sin chef att driva verksamheten framåt och gentemot andra verksamheter.

Att inleda nya samarbeten inom den kommunala strukturen innebär alltså att också förstå strukturer och beslutsvägar. Det är biståndshandläggaren i varje kommun som beviljar bistånd som exempelvis hemtjänst. Det kan handla om aktivering för att bryta ett visst beteende, till exempel sociala aktiviteter. Chefen för hemtjänsten i Kommun1 såg en möjlighet att tänka nytt och använda de verksamheter som verkar parallellt i kommunen – till exempel biblioteket.

Jag tror att man kanske får tänka mer sånt och lika med resurser där också, vi har huset [biblioteket] här, vi har duktiga bibliotekarier här. ... Rätt kompetens på rätt ställe. Inte att det är fel på saker, men att [var och en] ska göra rätt saker.

Några fokusgruppdeltagare – både från bibliotekets och omsorgens sida – uttryckte relativt långtgående resonemang kring vilka positiva effekter projektet och samarbetet har för användarna: "att hålla hjärnan igång på de gamla är fantastiskt" och det är "rehab verkligen med läsning". Den ena kommunens kulturchef går så långt som att tala om deras bibliotekstjänster i termer av "friskvård". Ett exempel ges från hemtjänsten med en person som inledningsvis "var så dålig, [hen] bara låg". Efter några bibliotekariebesök var hen uppe och pigg, "en helt annan person". Deltagarna menar att det inte nödvändigtvis är läsningen i sig som ger effekt utan "att de har något att göra, istället för att bara ligga ... det händer något annat ... de känner att det finns något meningsfullt att göra". Chefen för vård- och omsorgsboendet ger exempel på det som hen menar är bibliotekets roll att ge en slags kontinuitet av vardagsliv:

Vi har en [person] som mår fruktansvärt dåligt, med väldigt mycket ångest och kan bli otroligt aggressiv och vill ut. Sen en dag ... hamnade [hen] i biblioteket och då visade det

sig att [hen] var otroligt intresserad av ... Romarriket. ... [Nu] säger personalen 'ska vi gå till biblioteket och titta om vi kan låna en bok?' Så gör de det. Sen att [hen] lånar samma bok varje kväll, det spelar inte så stor roll, men [hen] blir lika lugn.

Detta är ett genomgående tema i intervjuerna; de konkreta aktiviteterna som biblioteket bidrar med kretsar främst kring läsestoff, läsning och biblioteket som en plats av böcker, men syftet med detta i sin tur sägs gå bortom boken och läsningen. Från bibliotekets sida presenterar de sin service i en större kontext som att den dockar in i kommunens, för den delen även regionens, omsorgsarbete.

Diskussion och slutsatser

Två gränsobjekt framstår som tydliga i samverkan mellan biblioteken och vård och omsorgen. För det första läsningen, vilken ofta fokuserar på den tryckta boken men även omfattar andra publikationer och format, inklusive högläsning. För det andra fungerar själva biblioteksrummet som gränsobjekt i utvecklingen och driften av verksamheten.

Biblioteksrummet uppstår genom flera samverkande faktorer: placering, inredning och inte minst själva böckerna. Läsning och biblioteksrum är i vår tolkning relevanta och meningsskapande objekt för de båda verksamheterna, tillika för volontärer, anhöriga och såklart användarna själva (jfr. Star & Griesemer 1989). I samverkan kring gränsobjekten behöver projektdeltagarna göra självständiga bedömningar för att driva projektet framåt och är beroende av vilket handlingsutrymme de har. Det förefaller viktigt att samverkan sker på alla nivåer för att ett projekt ska få fäste (Löfström 2021). Det handlingsutrymme deltagarna i ett samarbete har kan också hanteras på olika sätt. Lindberg resonerar om detta i studien av tjänsten Boken kommer (i Brisander, Sundström & Lindberg 2020, del 2) där hon skiljer på reaktivt och proaktivt förhållningssätt. Ett reaktivt förhållningssätt präglas av en förvaltande syn på tjänsten med ett slags logistiskt fokus på förmedling av litteratur. I ett proaktivt förhållningssätt hamnar tyngdpunkten mer på utveckling och syftar mot ett långtgående läsfrämjande. Verksamheterna i denna studie tycks ha drag av båda förhållningssätten.

Arbetet med att utforma ett bibliotek på ett vård- och omsorgsboende är både litteraturförmedlande och läsfrämjande. Det finns ett proaktivt förhållningssätt från båda verksamheterna, där konstruktiva motiv ges till varför läsning och biblioteksrum ska erbjudas de boende. Arbetssätten framstår inte som främst forskningsbaserade, utan tycks drivna av professionell erfarenhet och är beroende av dådkraften hos individer och små, lokala team. Deltagarnas berättelser om hur inredningen på boendets bibliotek inte riktigt fungerade som biblioteksmiljö förrän bibliotekarien blev inkopplad i ett sent skede kan tolkas som en frustration över att inte getts möjlighet till en mer proaktiv roll i processen att etablera biblioteket. Bibliotekarierna blev istället utlämnade åt att reagera på något färdigt, vilket tvingade fram kompromisslösningar gällande inredning. Skapandet av ett biblioteksrum är en kompetens i sig som inte nödvändigtvis ensam besitts av en arkitekt eller designer. Biblioteksrummets form är beroende av sitt innehåll vilket inte kan frikopplas bibliotekariens professionella kompetens och verksamhet.

Det är stort fokus på läsning i de samarbeten som studeras här. Det handlar om olika sätt att förmedla läsestoff: Boken kommer, bibliotek på boendet, högläsning, Daisy- och storstilsböcker. Utgångspunkten tycks vara att tillgängliggöra medier med ett innehåll som kan intressera användarna. Biblioteken tampas med att bygga upp en tjänst som kan vara hållbar och leva vidare efter projektets slut. Detta gör de samtidigt som de försöker etablera ett samarbete med en annan välfärdspension och verksamhet, en komplex process.

En relevant fråga är om målet med den litteraturförmedlande och läsfrämjande verksamheten är läsningen i sig, eller om boken och biblioteksrummet är symboler och medel för förlängda mål. I de studerade samarbetena så tycks båda positionerna återfinnas och gå in i varandra. Användarna är intresserade av böcker och läsning, därför ger biblioteken tillgång till det. Parallellt tycks det finnas en idé hos båda parterna i samarbetena att bibliotek, böcker och läsning är något positivt för målgruppen. Studiedeltagarna återgav exempel där användare aktivt uppmuntrats till läsning och där deltagarna menar att detta varit bra för användarna. Här hänvisar de till erfarenhet snarare än forskning; de "ser" att det är bra för de boende, användarna av Boken kommer berätta hur viktig läsningen är för dem, och så vidare. I de studerade fallen verkar det vara lika viktigt vad läsningen innebär för läsarens livssituation i en vidare mening. Biblioteken ser sin litteraturförmedlande och läsfrämjande verksamhet som att den har en komplementär funktion till vård och omsorg; biblioteket bidrar till att förebygga, vårda och rehabilitera i relation till det sjuka, och till att stärka och utveckla det friska. Bibliotek och vård och omsorg ses på det sättet som att de båda bidrar till samma övergripande välfärdsstruktur. Tanken dras relativt långt – det stimulerade intellektet i den välmående kroppen som ett resultat av den friskvårdande läsningen.

De seniora användarnas tillgång till bibliotek, bibliotekarier och läsning tillskrivs en slags normaliserande roll av deltagarna. Biblioteket och dess resurser representerar något som på samma gång hör till den privata vardagssfären och utövandet av ett medborgerligt privilegium. För många användare är biblioteket en institution de redan har en lång relation till, utanför vård- och omsorgskontexten. Tidigare forskning har föreslagit att läsning kan bidra till att seniorer känner sig mer delaktiga och mindre ensamma (Ryan 2019), vilket i sin tur skulle kunna vara en viktig aspekt av bibliotekstjänsternas normaliserande roll. Detta får vissa implikationer för hur vi ser på bibliotekspersonalens arbete med dessa målgrupper.

Bibliotekarien möjliggör såväl bokstavliga möten mellan människor, som möten i form av den kontakt en läsare upplever med författare, karaktärer och andra läsare även när läsningen sker i ensamhet (Ryan 2019). Möjliggörandet av möten syftar ytterst till att stödja människor att vara "självstyrande individer och ansvarstagande invånare" (Engström 2019, s. 172) som egenmäktigt och självständigt använder biblioteket.

Diskussionen om hur biblioteket och de läsorienterade aktiviteterna motiveras, mynnar ut i en mycket intressant fråga om bibliotekariers professionella identitet och kompetens. Om bibliotekets tjänster ses som avgörande för vissa friskvårdande aktiviteter så innebär det rimligen att bibliotekarien i sin tur har någon slags friskvårdande roll som en av sina arbetsuppgifter. Det är troligen också avgörande vilka förväntningar som uttrycks från de specifika verksamheter biblioteket samverkar med. Samarbetet med vård och omsorg ger kanske ett slags legitimitet, självförtroende och informellt mandat åt biblioteket att tolka den egna verksamheten ur ett vårdande perspektiv. Det kan också handla om en typ av förhållningssätt som etableras över tid; det som inleds som en litteraturförmedlande verksamhet bland andra, åläggs nya lager av mening allt eftersom man erfar vad som sker, diskuterar med berörda parter och reflekterar över det egna arbetet.

Avslutande reflektioner

Det är tydligt i materialet att deltagarna upplever att de behövt pitcha bibliotekets erbjudande för att få gehör i kommunen, både uppåt och gentemot de andra verksamheterna. Att bibliotekarier och biblioteksassistenter kan bidra med något värdefullt i anslutning till hemtjänstens och boendenas verksamhet tycks ha varit allt annat än självklart. Den Stärkta bibliotek-finansierade projektformen verkar här ha fungerat som en slags testbäddar som ger biblioteket en chans att demonstrera vad som går att göra. Det har även medfört att biblioteken själva kunnat utforska vad som går att göra; det är inte nödvändigtvis så att de från bibliotekets sida har färdigtänkta

koncept (eller argument) för vad de kan erbjuda användarna inom ramarna för vård och omsorg. Med andra ord ser vi en utveckling av det professionella objektet för bibliotekspersonalen, och kanske även för vård- och omsorgspersonalen, som har varit möjlig att utveckla tack vare ett gränsobjekt som är förståeligt för båda verksamheterna. I vår studie kan vi inte tydligt avgränsa något enskilt professionellt objekt men däremot konturerna av en slags gemensam professionell strävan i vidare bemärkelse. Denna gemensamma strävan handlar om att på olika sätt stödja kommuninvånarna att vara delaktiga, fullvärdiga medborgare i ett välfärdssamhälle där inte minst kultur spelar en viktig roll. Studien pekar på att vård- och omsorgspersonalens verksamhet tycks gagnas av läsfrämjande och litteraturförmedlande insatser från biblioteksverksamheten. Därmed kan bibliotekarieprofessionen sägas bidra till den struktur av välfärdstjänster där kommunerna nu möter stora utmaningar.

Käll- och litteraturförteckning

Brisander, Cecilia, Sundström, Karin & Lindberg, Jenny (2020). *Berättelsen om Boken kommer*. Stockholm: Kulturförvaltningen, Region Stockholm.

Carlgren, Ingrid & Marton, Ference (2000). *Lärare av i morgon*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.

Dieterle, Ulrike & Becker, Cheryl (2011). "Health Information for the Elderly and Their Caregivers: A Training Toolkit for Public Libraries". *Journal of Consumer Health on the Internet*, Vol. 15 (2), s. 132-148.

Engström, Lisa (2019). *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser: Styrningsrationalitet och icke-rationalitet i bibliotek med obemannade öppettider*. Köpenhamn: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Gärdén, Cecilia (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010-2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Hultgren, Frances & Johansson, Monika (2021). "Vi jobbar med samma barn: Följeforskning om utvecklingsarbete, kompetensutveckling och samverkan i Språkstegen på bibliotek, 2019-2020". *Att nå varenda unge: Bokstart i Blekinge och Kronoberg*. Red. Sara Wijk. Karlskrona: Biblioteksutveckling Blekinge och Kronoberg, s. 11-69.

Lindberg, Jenny (2019). *Barnbibliotekariers kompetens: En fokusgruppsstudie i Stockholms län*. Stockholm: Kulturförvaltningen, Region Stockholm.

Löfström, Mikael (2021). "Ledningsstrategier för att implementera samverkan". *Framtidens välfärd: Hållbar styrning, organisering och ledning*. Red. Maria Wolmesjö & Rolf Solli. Lund: Studentlitteratur, s. 201-228.

Ryan, Carrie (2019). "Reading and Wellbeing in Old Age". *Anthropology & Aging*, Vol. 40 (2), s. 67-71.

SCB (2020). *Sveriges framtida befolkning 2020-2070 (BE 18 SM 2001)*. Hämtad 17 februari 2021, från <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/publikationer/sveriges-framtida-befolkning-2020-2070/>

SCB. (2022). *Fler äldre i alla län och kommuner*. Hämtad 30 september 2022, från <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/statistiknyhet/den-framtida-befolkningen-i-sveriges-lan-och-kommuner-2022-2040/>

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*.

Kulturdepartementet. <https://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=2013:801>

Star, Susan Leigh & Griesemer, James R. (1989). "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39". *Social Studies of Science*, Vol. 19 (3), s. 387-420.

Star, Susan Leigh (2010). "This Is Not a Boundary Object: Reflections on the Origin of a Concept". *Science, Technology, & Human Values*, Vol. 35 (5), s. 601-617.

Statens kulturråd (2019). *Stärkta bibliotek: Första året, 2018*. Stockholm: Statens kulturråd.

Att reflektera över sin praktik - om en skribarverkstad på Malmö universitetsbibliotek

Eva Tornbjer
Malmö universitetsbibliotek
eva.tornbjer@mau.se

Inledning

Att skriva om sitt eget arbete är inte så lätt. Vad är egentligen tillräckligt intressant för någon annan? Vem är jag att göra mig märkvärdig? Sådana tankar är vanliga, och förstås inte särskilt konstruktiva. För visst finns det mycket att berätta om vår verksamhet. Det kan vara stora systemgenomgripande lösningar eller kompetensutvecklande projekt, men också små förändringar i vardagen som underlättar det dagliga arbetet.

Malmö universitetsbibliotek har cirka 50 medarbetare och av dessa är det många som presenterar verksamheten på olika konferenser. En del har också skrivit artiklar i vetenskapliga tidskrifter eller branschtidningar. I medarbetarsamtal har det framkommit att många vill utveckla sitt skrivande och även få hjälp med att se vad som kan vara intressant att skriva om. Det är lätt att bli hemmablind och tycka det egna arbetet är självklart.

Problemformulering

För att möta detta önskemål arrangerade Malmö UB en skriarverkstad under hösten 2021. Målet var att få medarbetare att identifiera möjliga ämnen som kunde vara intressanta för en extern publik samt att utveckla skrivande och presentationsteknik. En avgränsning gjordes mot mer internt skrivande för kollegor, studenter eller övrig personal på Malmö universitet. Detta rymdes inte i skriarverkstaden utan har tagits omhand på annat sätt senare.

Metod

Tre personer på Malmö UB planerade och ansvarade för skriarverkstaden. Två av dessa är bibliotekarier med ansvar för kommunikation respektive kompetensutveckling och en är disputerad forskare med ansvar för bibliotekets forskarstöd. En inbjudan till en kickoff gick ut till samtliga medarbetare på Malmö UB. Deltagarna förband sig inte till någon fortsättning, utan mötet fungerade mest som informations- och diskussionsträff.

Mer än en tredjedel av medarbetarna kom till det inledande mötet i maj 2021. Alla diskuterade både vad och hur de ville skriva eller presentera. Artiklar av olika slag, såväl i vetenskapliga tidskrifter som branschtidningar, var intressant för många. Men även ett lite ledigare skrivande, exempelvis i essäform, nämndes. Många ville arbeta tillsammans med en kollega, men var också öppna för externa samarbeten med forskare eller kommunikatörer. Samtliga deltagare berättade också om sina förväntningar på skriarverkstaden. Dessa skilde sig åt en del, men hade också gemensamma drag som att byta erfarenheter, få hjälp att komma igång, få stöd under processen, få språkgranskning och feedback. Det framkom då också att en del främst var intresserade av att utveckla sitt skrivande på bibliotekets webbsidor, i våra sökguider eller manualer. Eftersom vi hade begränsad tid så beslutade arrangörsgruppen att välja bort det interna skrivandet. Skriarverkstaden skulle bli alltför spretig om den inrymde precis alla sorters skrivande, så därför var det en enkel avgränsning att göra. Vi hade ytterligare en kickoff i september 2021, då vi arbetade med idégenerering. Då hade antalet deltagare decimerats till åtta. Två hoppade senare av på grund av tidsbrist och det var slutligen sex personer som deltog från början till slut.

Upplägg

Upplägget under hösten 2021 bestod av tre workshoppar, samt mer informella träffar då deltagarna kunde ge varandra feedback. Dessa träffar leddes inte av någon. Arrangörsgruppens enda insats här var att para ihop deltagarna, så att alla visste vem de skulle ge feedback till. Skriarverkstaden avslutades i december med en posterutställning.

De tre workshopparna var tänkta att fungera som inspiration och hade olika teman.

Workshop 1: Första tillfället ägnades åt fortsatt utforskande av möjliga ämnen. Vi diskuterade också betydelsen av feedback och hur deltagarna ville bli bemötta.

Workshop 2: Vid andra tillfället var samarbetet i fokus – flera av deltagarna hade valt att skriva tillsammans med en kollega. För att få input på hur det kan vara att arbeta tillsammans med långa texter bjöd vi in två skönlitterära författare som skrivit flera böcker gemensamt – Anna Lihammar och Ted Hesselgren. Anna Lihammar är dessutom disputerad arkeolog och van vid att skriva vetenskapliga texter, så hon hade även med den aspekten i samtalet med oss.

Workshop 3: Den tredje workshoppen tog upp målgruppsanpassning och olika sätt att presentera. Åsa Ottosson Berggren, även hon disputerad arkeolog var inbjuden för att tala om sitt arbete med museivisningar och anpassning efter olika målgrupper. Det kan vara barn, studenter, invandrare med bristfälliga kunskaper i svenska eller forskare som kommer på besök – att bemöta dem på rätt nivå är nödvändigt för att de ska kunna ta till sig information. Även vår egen grafiska designer, Åsa Tosting, deltog och berättade vad som är bra att tänka på vid en posterpresentation. Hon hade också gjort en liten utställning med i hennes tycke mindre bra exempel, hämtade från konferenser runt om i Europa, och det var lätt att få igång en diskussion om hur en bra poster kan se ut.

Vid det fjärde tillfället hade vi en posterpresentation. Alla deltagare hade gjort varsin poster utifrån var de befann sig i arbetsprocessen. Det var alltså inte nödvändigt att vara färdig, men de skulle kunna berätta om sitt arbete och åt vilket håll det var på väg. Utställningen var helt intern – inte ens öppen för övriga kollegor. Däremot har postrarna senare ställts ut i personalrummet så att alla kan se dem.

Resultat

En utvärdering gjordes när skriververkstaden var slut. Deltagarna var överlag nöjda. Flera påpekade att skriververkstaden gett dem bättre självförtroende och många konkreta tips om möjliga publiceringskanaler. Skriververkstaden inbjöd till reflektion över den egna professionen, något som många inte hinner med eller tar sig tid till i det vardagliga arbetet – det är helt enkelt utvecklande att få tid att tänka och formulera sig. Det kollegiala utbytet uppfattade deltagarna som väldigt positivt. Det gav en större förståelse för andras arbete och ett gott stöd i den egna processen. Deltagarna var inställda på att gå vidare med sina respektive projekt och tyckte att de fått med sig mycket inspiration och nya idéer. Allt detta överensstämmer väl med de utvärderingar som gjorts av liknande projekt runt om i världen. På exempelvis RMIT University Library i Melbourne kunde de dessutom se en ökning av antalet publicerade artiklar som producerades de följande åren (Sullivan et al, 2013, s 700). Hur det blir för vår del på Malmö universitet återstår att se. Än så länge har skriververkstaden, nästan ett år efter avslut, resulterat i en rapport, en planerad utställning och en planerad artikel. Men fokus för skriververkstaden har hela tiden legat mer på processen än på slutresultatet.

Det som var mest problematiskt för deltagarna var att arbetet tagit mer tid än förväntat. Alla hade inte alltid möjlighet att vara med på feedback-träffarna. Att skriva kräver koncentration och sammanhängande tid, en bristvara för många. Det måste förstås också vara möjligt att arbeta med skrivprojekten inom den ordinarie arbetstiden.

Diskussion

Att skriva om sitt arbete har flera fördelar, förutom att sprida kunskap. För den enskilde skribenten kan det också handla om

- att få syn på sitt eget arbete och utveckla det
- att lära sig genom att skriva
- att förstå den vetenskapliga publiceringsprocessen bättre (för högskolebibliotekarier som skriver vetenskapliga artiklar)

Skrivande kan vara deskriptivt eller reflekterande, där det senare också innebär en öppenhet för förändring. På Malmö universitetsbibliotek har många medarbetare erfarenhet av att beforska sin praktik och reflektera över det egna arbetet. Vi har deltagit i projekt tillsammans med forskare, inspirerade av aktionsforskning, som resulterat i nya sätt att arbeta (Giniewska et al, 2012, Magnusson et al, 2014) och till och med nya verksamhetsområden (Dorthé et al 2018). Processen har varit en växelverkan mellan idé, test, utvärdering och ny idé som drivit arbetet framåt. Det har alltså funnits flera projekt genom åren som granskat vårt arbete på ett systematiskt sätt. Även enskilda medarbetare har publicerat artiklar i vetenskapliga tidskrifter, där någon företeelse har beskrivits och analyserats, ett arbete som också tangerar aktionsforskningen även om det inte finns någon disputerad forskare involverad i arbetet. Det har länge funnits en kultur på Malmö UB där reflektion och skrivande är viktigt och skriarverkstaden kan ses som ett led i detta. Just att skapa och upprätthålla en *research culture* på arbetsplatsen är betydelsefullt. Det hjälper enskilda medarbetare att utveckla sitt kritiska och analytiska tänkande och därmed också bli bättre skribenter (Pickton, 2016, s 107). *Reflective practice* är ett helt forskningsfält och innebär att man tar ett steg tillbaka och funderar över vad man gör och varför, och sedan tar med sig resultatet vidare in i det fortsatta arbetet. Detta kan göras i förväg, under tiden eller i efterhand och är vanligt inom många discipliner. Dokumenteras dessa reflektioner skriftligt kallas det, föga förvånande, för *reflective writing*, som kan definieras så här: "It should involve analysis and evaluation of events from different perspectives and include plans for future actions resulting from the reflection" (Greenall, Sen, 2016 s 137). Översatt till en bibliotekaries vardag kan det innebära att man fördjupar sin kunskap om och reflekterar över en arbetsuppgift genom att skriva om den, där målet snarare är verksamhetsutveckling än publicering. Även om detta inte var den primära avsikten med vår skriarverkstad från början, så var det ändå en aspekt som visade sig viktig under arbetets gång.

Men om målet är publicering, exempelvis i en vetenskaplig tidskrift, så finns det ytterligare en poäng för skrivande högskolebibliotekarier – egen erfarenhet. Hur fungerar peer review-processen i praktiken? Hur kan vi ge bäst stöd åt forskare? Genom att få en djupare förståelse för publiceringens infrastruktur, så kan också forskarstödet utvecklas (Lee, Atwood, 2019, s 10).

Skrivarverkstad 2.0

Nästa år, 2023, fyller Malmö universitet 5 år samtidigt som högskolan 20-årsjubilerar. Dessutom är det 75 år sedan Odontologiska fakulteten startade, då som en del av Lunds universitet. Detta kommer vi på biblioteket att uppmärksamma genom att ge ut en antologi om vår verksamhet. Tanken är att göra några nedslag, såväl i historia som nutid, med en tydlig vinkel på vad som är unikt för oss. För ändamålet har vi startat en ny skriarverkstad med delvis samma upplägg. Den stora skillnaden är att vi nu har samma mål allihop och att boken är ett gemensamt projekt. Vi har också tagit bort det formaliserade förfarandet med kritiska vänner. Det är en bra tanke att ha en feedback-partner som man träffar regelbundet, men vi har insett att det ofta är svårare i praktiken.

Därför har vi valt en lite lösare struktur för återkopplingen i höstens arbete med större inslag av frivillighet. Vi erbjuder vad vi kallar avstämningsfikor, där vi i redaktörsgruppen finns på plats för att stötta i skrivandet och där deltagarna också kan hjälpa varandra. Det är viktigt att skribenterna vet att de kan få stöd om det behövs, att det finns en gemensam digital yta och möjlighet att diskutera både språk och innehåll i texterna.

Arbetet är i skrivande stund i full gång och ett tjugotal av våra kollegor är engagerade i projektet. Vi har tagit fasta på synpunkterna från den förra skivrarverkstaden där deltagarna tyckte att tidsbristen var ett problem. Den nya skivrarverkstaden löper därför över ett år istället för en termin, hösten 2022 och våren 2023.

Slutsatser

- En insikt som vi fått under tiden är alltså att det inte alltid är nödvändigt att publicera en text, även om det var avsikten från början. Som tidigare nämnts så fyller skrivandet flera funktioner. Att systematiskt reflektera över sitt arbete i ett sammanhang, och dessutom redovisa sina tankar för andra, kan vara gott nog.
- Att arrangera och/eller delta i en skivrarverkstad av det här slaget är mycket inspirerande och givande. Det visar de utvärderingar vi sett, såväl vår egen som andras. Målet kan vara att verkstaden ska resultera i ett antal publicerade artiklar. Men även om det inte blir så, leder arbetet till att deltagarna på ett individuellt plan får bättre självförtroende, lär sig mer om verksamheten och avdramatiserar både skrivande och posterpresentationer. För den övergripande verksamheten kan en skivrarverkstad resultera i att biblioteksarbetet utvecklas och förbättras.
- Enligt Carolyn G Weaver finns det fyra hinder för bibliotekarier som vill skriva för publicering: oerfarenhet, logistik, bristande kunskap om publiceringsprocessen och bristande stöd (Blubaum, 2014, s 85) Är det biblioteksledningens vilja att den här sortens arbete ska finnas måste sådana frågor diskuteras, framför allt stöd och tid. Ledningen bör därför också vara öppen för att tillfälligt avlasta en medarbetare från någon ordinarie arbetsuppgift för att hen ska ha tid med skrivandet.

Referenser

Blobaum, Paul M (2014). "Not so fast: Perspectives on the Role of the Hospital Librarian in Writing Peer-Reviewed Publications and Supporting Scholarly Communications", *Journal of Hospital Librarianship*, Vol 14 (1) s 80–87

Dorthé, Lotti, Olsson, Annsofie, Wogensen, Lotta & Kjellberg, Sara (2018). *Forskarnas galleri: forskningskommunikation i det trovärdiga rummet*. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/09/forskarnas-galleri.pdf> Giniewska, Ewa, Lundgren, Ib, Rasmussen, Helen, Sedvall, Karin, Wogensen, Lotta, Zaar, Jessica & Schmitz, Ewa (2012). *Högskolebibliotekets roll i en inkluderande lärandemiljö: slutrapport*. Malmö högskola, Bibliotek och IT

Greenall, Judith and Sen, Barbara Anne (2016). "Reflective practice in the library and information sector ", *Journal of Librarianship and Information Science* Vol. 48 (2), s. 137–150

Lee Kristin, Atwood, Thea P (2019). "Writing with Librarians: Reporting on Turning Your poster or Presentation into an article"

Journal of eScience Librarianship, Vol 8, Iss 2, p e1168

Magnusson, Jenny, Malmberg, Claes, Pramgård, Ann-Britt, Stenberg, Ewa, Wilhelmsson, Hanna & Tapia Lagunas, Pablo (2014). *Vad är utbildning på vetenskaplig grund?: ett samarbetsprojekt mellan Centrum för akademiskt lärarskap och Bibliotek & IT*. Malmö: Malmö högskola <http://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1410001/FULLTEXT01.pdf>

Pickton Miggie (2016). "Facilitating a research culture in an academic library: top down and bottom up approaches" *New library world* Vol 117 (1/2) s 105-127

Sullivan Doreen, Leong Julia, Yee Annie, Giddens Daniel and Phillips Robyn (2013) "Getting published: group support for academic librarians" *Library Management* Vol. 34 (8/9), s 690- 704.

Käll- och litteraturförteckning

Åberopade referenser samlas under rubriken "Käll- och litteraturförteckning" och utformas enligt följande exempel:

Monografi

Harris, Roma M. (1992). *Librarianship: The Erosion of a Woman's Profession*. Norwood, NJ: Ablex.

Antologi

Schreiber, Trine & Elbeshausen, Hans (red.) (2006). *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.

Artikel i tidskrift

Abbott, Andrew (1998). "Professionalism and the Future of Librarianship". *Library Trends*, Vol. 46 (3), s. 430–443.

Kapitel i bok

Kuhlthau, Carol Collier (2016). "Reflections on the Development of a Theoretical Perspective". *Theory Development in the Information Sciences*. Red. Diane Sonnenwald. Austin, TX: University of Texas Press, s. 68–86.

Utredning

SOU 1969:37. *Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik: Betänkande avgivet av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Rapport

Svensk biblioteksförening (2016). *Riksrapport 2016 – aktuell utveckling inom det svenska biblioteksväsendet*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Tidningsartikel

Lenas, Sverker (2017). "Biblioteken – en femte statsmakt". *Dagens Nyheter*, 13 september, s. 22.

Internet

Varlejs, Jana (2017). *IFLA:s riktlinjer för kontinuerlig professionell utveckling – principer och best practice* (sv. övers.). Haag & Stockholm: International Federation of Library Associations and Institutions & Svensk biblioteksförening. Hämtad 12 november 2017, från http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2016/12/iflas-riktlinjer-for-kontinuerligprofessionell-utveckling_layoutat.pdf

Talböcker på samiska – finns de ens?

Helena Zerlauth
helena.zerlauth@gmail.com

Inledning

”Alltså talböcker på samiska på Legimus vet jag inte ens om det finns. Gör det det?”

Under en intervju för min masteruppsats ställde skolbibliotekarien, som kände till bristen på litteratur på samiska, denna fråga. Det visade sig att ingen av studiens informanter kände till att det finns talböcker på samiska. För visst finns det talböcker på samiska språk, om än inte så många.

Personer med läsnedsättning finns i alla språkgrupper, och även flerspråkiga personer kan ha en läsnedsättning som alltså inte beror på att de har flera modersmål (jfr Siegel 2006). De har då liknande svårigheter på alla sina språk, även om svårigheterna kan variera beroende på språkets ortografi. En samisk elev som har svårt att läsa och skriva svenska på grund av en läsnedsättning, kommer alltså med största sannolikhet även ha svårigheter med samisk tryckt text och därmed ha rätt till talböcker på samiska. Det finns inte mycket forskning om huruvida en läsnedsättning försvårar för elever att delta i modersmålsundervisning, men de studier som finns tyder på att den utgör ett hinder (Edin-Liljegren & Flyckt 2017; Hedman 2009; Melbøe, Johnsen, Fredreheim & Hansen 2016). Enligt Sametinget (2016) finns det ett stort behov av ”specialpedagogiska läromedel för alla nivåer av utbildning, såsom inläst litteratur” (s. 27).

När ordet ”samiska” används i denna text, menas de fem samiska språk som är erkända i Sverige. Dessa är nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska. De samiska språken har många utmaningar och förutsättningar gemensamt, men skiljer sig även åt exempelvis i antal talare, språkbärare och mängd tillgänglig litteratur. Alla de samiska språken räknas som hotade (Domokos 2018).

Titeln på mitt konferensbidrag anspelar naturligtvis på citatet som inleder denna text och som är från min masteruppsats *Talböcker på samiska - Hållagirjeh sámengiällje: en ANT- inspirerad studie* (Zerlauth 2021). Den säger dock även något om själva syftet med min masteruppsats. Det är denna uppsats mitt bidrag baseras på. Eftersom det i princip inte existerar forskning om talböcker på de samiska språken eller om samer med funktionsnedsättning (jfr Michelsen 2022; Stoor & Sametinget 2016; Zerlauth 2021) har vi inte kunskap om hur personer i skolans värld arbetar för att ge elever tillgång till talböcker på samiska. Känner skolbibliotekarier och modersmåls lärare i samiska, två yrkesgrupper som kan antas ha kontakt med samiska elever, till sådana talböckers existens? Om vi som bibliotekarier inte känner till talböcker på samiska språk, kan vi förvänta oss att samiska elever med läsnedsättning känner till och lånar dem?

Problemformulering

Utifrån den identifierade kunskapsluckan syftade min masteruppsats till att ”bidra med ökad kunskap om arbetet för att ge samiska elever med läsnedsättning tillgång till samisk litteratur i form av talböcker” (Zerlauth 2021, s. 4).

Bibliotek ska enligt bibliotekslagen (SFS 2013:801) ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning och åt nationella minoriteter. Det är dessutom biblioteken som är ansvariga för förmedlingen av talböcker (Myndigheten för tillgängliga medier [MTM] u.å.). Uppsatsen är därför relevant för yrkesverksamma bibliotekarier, men har även relevans för biblioteks- och informationsvetenskapen som akademiskt ämne eftersom studien tillför ny kunskap inom sitt ämnesområde.

Detta syfte ligger även i linje med ett av Sametingets (2016) språkmål: ”Alla samer har möjlighet att återta och/eller utveckla sitt samiska språk utifrån individuella behov” (s. 14).

Metod/genomförande

Det empiriska materialet samlades in genom en kombination av semi-strukturerade intervjuer och dokumentstudier. Intervjuerna gjordes med två modersmåls lärare i samiska och två skolbibliotekarier. Dessa arbetade i en samisk förvaltningskommun, alltså i en kommun där samisktalande har extra starka rättigheter relaterat till sitt språk, och hade en lärar- respektive biblioteksexamen. Skolbibliotekarierna delade sina respektive tjänster mellan flera skolbibliotek. Dokument som analyserades var bland annat webbplatser, styrdokument och biblioteksplaner. Det insamlade materialet analyserades enligt aktör-nätverksteorin med målet att beskriva det nätverk av relationer som arbetar för att ge samiska elever med läsnedsättning tillgång till talböcker på samiska. För en mer utförlig genomgång av metod, genomförande och resultat hänvisar jag till min uppsats. Detta konferensbidrag presenterar ett urval relevanta resultat ur min masteruppsats.

Resultat och diskussion

Brist på litteratur på samiska språk

Finns det talböcker på samiska? undrade bibliotekarien i min studie. Svaret är alltså: ja, de finns. Beståndet är dock litet på alla samiska språk. I början av oktober 2022 visade en sökning på MTM:s digitala bibliotek Legimus att det fanns 10 inlästa böcker på sydsamiska, 6 på lulesamiska och 45 på nordsamiska. Det fanns inga talböcker på ume- och pitesamiska. Som jämförelse kan nämnas att det finns över 100 000 talböcker på svenska. Både brist på analoga böcker på samiska och samisktalande inläsare är starkt bidragande orsaker till att det inte finns fler talböcker på samiska (Kungliga biblioteket [KB] 2018).

Det finns ett stort behov av mer litteratur på alla samiska språk (KB 2018; Domokos 2018), men i synnerlighet på de mindre samiska språken. Modersmåls lärarna ser ett behov av fler lättlästa böcker, men det saknas även "riktigt bra böcker" för barn och ungdomar, sådana som eleverna har tillgång till på svenska. Under intervjuerna återkommer modersmåls lärarna flera gånger till hur de själva översätter böcker och annat material och därför inte har tid till andra förberedelser, exempelvis att söka information om läsnedsättningar. En lärare i samiska säger under intervjun: "man kan inte anställa en person på så få procent och tro att man ska hinna ta fram allt material på den tiden" (Zerlauth 2021, s. 48). I förlängningen tycks alltså bristen på litteratur på samiska språk, även påverka hur mycket tid lärarna har för att öka sin kunskap om läsnedsättning och talböcker.

Sedan 2014 har Trøndelag fylkesbibliotek i Norge tillsammans med bland annat samiska språkcenter, översatt flertalet böcker till främst sydsamiska men även till andra samiska språk (Trøndelag fylkesbibliotek 2021). Detta bibliotek lyfts fram som en positiv förebild av modersmåls lärarna och av Sametinget (2017). Sametinget (2020b) beskriver samarbetet som unikt och som mycket betydelsefullt för de samiska språken. En modersmåls lärare förtydligade under intervjun: "Det är ju som om [vårt] länsbibliotek skulle själv göra böcker på samiska. [...] Det skulle jag vilja" (Zerlauth 2021, s. 48-49).

Talböcker på samiska?

Studiens skolbibliotekarier har fått sin kunskap om talböcker från Legimus och genom information från kollegor. Enligt bibliotekarierna hade de inte lärt sig om talböcker under utbildningen. På Legimus finns information om talböcker som riktar sig till skolbibliotekarier. Där finns ett avsnitt om "andra språk", alltså exempelvis samiska:

"[d]et räknas inte som en läsnedsättning att ha svårt att läsa på svenska när man har ett annat språk som modersmål. Om man däremot även har svårt att läsa på sitt eget språk är

man berättigad till att låna såväl svenska talböcker som talböcker på andra språk". (Legimus 2019)

Enligt skolbibliotekarierna är talböcker och ljudböcker uppskattade i skolan. "Alla" elever vill lyssna på böcker. Studiens bibliotekarier tror att lärare ser tal- och ljudböcker som goda resurser i undervisningen. Skillnaden mellan dessa två typer av talande böcker är dock inte helt klar för alla lärare. Båda skolbibliotekarierna berättar att det förekommer att lärare efterfrågar talböcker till, ofta nyanlända, elever som inte har en läsnedsättning. "[Ä]ven fast man inte får. Så det gäller väl att ha lite koll på vad som egentligen är läsnedsättning och vad som bara är ett, någon som har problem med språk" (skolbibliotekarie) (Zerlauth 2021, s. 30).

Bibliotekarierna ser det inte enbart som sitt uppdrag att informera om talböcker, utan också att kontrollera att de elever som kommer för att få tillgång till talböcker verkligen har en läsnedsättning. Att avgöra detta blir speciellt svårt om eleven är flerspråkig. Flerspråkighet blir en källa till osäkerhet och fokus blir på läsnedsättningskravet, snarare än möjligheten att få talböcker på ens modersmål. MTM:s formulering på sin och Legimus webbplatser tycks bidra till att förstärka detta fokus. En bibliotekarie beskriver oron över att göra fel: "Det [att elever kan få talböcker på sitt modersmål] har jag inte tänkt på faktiskt ... För MTM är ju ganska [ohörbart] det här med att skriva, så här, man ska inte bevilja bara för att och så" (Zerlauth 2021, s. 35). Även i en studie av Victoria Lagerkvist (2016) ansåg bibliotekarierna det svårt att veta om en flerspråkig person verkligen har en läsnedsättning. Enligt Lagerkvist finns det därför behov av att "utveckla pedagogiska strategier för hur biblioteken kan arbeta med tillgängliga medier på andra språk än svenska" (s. 24). Utifrån resultaten från min studie håller jag med om denna slutsats. Det är inte rimligt att personer med läsnedsättning riskerar att inte få tillgång till talböcker, bara för att de är flerspråkiga.

Jag syns, därför finns jag?

I min studie är elever ur de nationella minoriteterna som har en läsnedsättning inte en grupp som får särskild uppmärksamhet, trots att både nationella minoriteter och personer med funktionsnedsättning enligt bibliotekslagen (SFS 2013:801) hör till bibliotekens prioriterade grupper. Skolbiblioteksplanerna i studien nämner inte nationella minoriteter och det kan vara en bidragande orsak till att nationella minoriteter tycks vara osynliga i skolbibliotekens verksamhet. Nationella minoriteter är visserligen omnämnda i den kommunala biblioteksplanen, men i min studie anger skolbibliotekarierna att de inte använder sig av denna då de planerar verksamheten. Därtill nämns inte det faktum att flerspråkiga personer, alltså personer ur de nationella minoriteterna eller den grupp som ofta kallas "mångspråk", även kan ha en läsnedsättning. Verksamhet riktad mot elever ur minoritetsgrupper generellt, och elever ur dessa grupper med läsnedsättning i synnerlighet, skulle lättare kunna motiveras om de omnämns i skolbiblioteksplanen (jfr KB 2018).

Skolbibliotekarierna i min studie är ensamt ansvariga för biblioteken på flera skolbibliotek, och har svårt att hinna med att utveckla verksamheten som de skulle vilja. Grupper som har ett tydligare och upplevt större behov prioriteras över grupper med ett upplevt mindre behov. Att flerspråkiga elever inte frågar efter talböcker på sina modersmål, kan därmed vara en bidragande orsak till att dessa elever inte är en speciellt synlig grupp i studiens skolbibliotek.

Även i Lagerkvists (2016) studie tycks ett upplevt lågt behov av talböcker på andra språk påverkat hur biblioteken prioriterat att arbeta med dessa medier. Om ingen frågar efter talböcker på samiska eller andra språk kanske ingen heller behöver dem? Att talböcker på exempelvis samiska inte efterfrågas, behöver dock inte innebära en avsaknad av samisktalande elever med läsnedsättning, utan skulle istället kunna bero på bristande information till målgruppen. Min undersökning visar att skolbibliotekarierna inte berättar för sina elever att de kan låna talböcker

på sina andra språk, eftersom bibliotekarierna själva inte uppfattat att sådana böcker finns. En skolbibliotekarie konstaterar under intervjun: "[a]lltså jag har ju helt missat Legimus på något annat språk. Alltså det är ju jättehäftigt [att det finns talböcker på andra språk]" (Zerlauth 2021, s. 35).

Jag föreslår att den information som MTM tillhandahåller om "andra språk" förtydligas och fördjupas, så att bibliotekarierna lättare ser och tar till sig informationen. Genom att inkludera talböcker på andra språk än svenska i den checklista (MTM 2020) som återfinns på Legimus och som är tänkt att användas av skolbibliotekarier under samtal med elever, skulle dessa böcker kunna synliggöras. Detta skulle kunna öka chansen att talböcker på elevens alla språk får en självklar plats under det första, viktiga, introduktionssamtalet.

Talande böcker gillas av modersmållärarna

Genom sin utbildning hade modersmållärarna en grundläggande kunskap om läsnedsättning. De hade däremot inte hört talas om Legimus. De kände inte heller till kompensatoriska verktyg såsom talböcker och att de finns på samiska. Eftersom de inte haft elever med läsnedsättning, hade de inte fördjupat sig i ämnet, utan lagt sin tid på lektionsförberedelse. Lärarna såg det som mycket positivt att elever med läsnedsättning kan få tillgång till talböcker, men sade också att alla deras elever egentligen borde få lyssna på böcker. Många elever talar inte samiska hemma och svenskan är det dominerande språket i samhället.

[...] för de är ju så med många elever att man hör inte språket. Och kan man få tag på en bok som talbok. Att elever får höra språket inte bara för att man har läsnedsättning, för att få höra uttal, liksom vänja sig vid... jamen hur låter språket, hur låter olika ljud. Jag tycker att det är superviktigt. (modersmållärare) (Zerlauth 2021, s. 50)

En bok som kan lyssnas på är alltså en tillgång för den som ska lära sig samiska, en åsikt som delas av Sametinget (2020a, s. 82-82). De elever modersmålläraren talar om i citatet skulle kunna läsa en ljudbok, men däremot inte ha rätt till talböcker. Här blir skillnaden på tal- och ljudböcker, som ju båda faktiskt är böcker man kan höra, otydlig. Modersmållärarna har hittills inte fått någon information om talböcker. De känner inte till att de produceras genom ett undantag i upphovsrättslagen och därmed inte är detsamma som en ljudbok. Bibliotekarier som skulle kunna ge mer information om talböcker, är dock inga som lärarna skulle vända sig till om de skulle få en elev med läsnedsättning. "Nej, det skulle jag nog inte. Jag skulle nog säkert gå till min chef först och främst" (modersmållärare) (Zerlauth 2021, s. 52).

Samarbete?

Skolverket (2022) framhåller vikten av att lärare och skolbibliotekarie ges möjlighet att samarbeta, och lyfter särskilt samarbetet med modersmållärare. Vare sig studiens skolbibliotekarier eller modersmållärare kunde dock berätta om någon form av samarbete med den andra yrkesgruppen. Tidsbrist är något som alla respondenter nämner, och det är möjligen inte så överraskande att en bibliotekarie som är ensam ansvarig för flera skolbibliotek eller att en lärare som måste översätta böcker för att eleverna ska ha texter att läsa, inte finner tid att inleda ett samarbete. Skolbibliotekarierna ställer sig ändå mycket positiva till ett framtida samarbete, om bara förutsättningarna finns. Modersmållärarna däremot är mer tveksamma om ett samarbete verkligen skulle vara dem till nytta. "Jag är lite osäker på vem som överhuvudtaget i kommunen överhuvudtaget skulle kunna hjälpa mig [...]" säger en av modersmållärarna (Zerlauth 2021, s. 46). Enligt deras erfarenhet består ett samarbete främst av att lärarna hjälper bibliotekarierna, exempelvis med att läsa sagor på samiska på folkbiblioteken.

Visst kan vi ju som sitta och prata med en bibliotekarie och tipsa dem och så, eller. Ja, det går ju att tänka på, men det kommer ju aldrig finnas förutsättningar för det ändå om det inte finns pengar liksom för ett mer djupare samarbete. Eller. En, alltså en ärlig struktur, som är ärligt menad. (modersmålslärare) (Zerlauth 2021, s. 53)

Vad är då ett "ärligt menat" samarbete? Biblioteket i Trøndelag, som omnämnts tidigare i denna text, är ett bibliotek som ses som en förebild av studiens modersmålslärare eftersom samarbetet mellan biblioteket och det samiska samhället lett till mer samiskspråkig litteratur. Ett sådant samarbete skulle vara till direkt nytta för modersmålsläraryrket snarare än vara "bara prat". Lärarna värdesätter folkbibliotekets verksamhet eftersom det leder till något positivt för de samiska användarna. Det är alltså inget "fel" med ett sådant samarbete. Ur lärarnas synvinkel är det dock inte något som gynnar dem själva i deras yrkesroll, utan något de gör för språkets överlevnad. Det finns därmed anledning att reflektera över hur ett samarbete som är givande för både skolbibliotekarier och modersmålslärare i samiska kan utformas.

För det skolbibliotek som vill ha inspiration är det svårt att hitta exempel på skolbibliotek och modersmålslärare i samiska som framgångsrikt arbetat tillsammans. Samernas bibliotek i sin roll som resursbibliotek skulle kunna sammanställa och förmedla information om sådana lyckade samarbeten. Samråd är viktiga så att ett bibliotek tillsammans med de samiska användarna kan utforma en verksamhet som utgår från de lokala behoven och förutsättningarna (Brisander & Rundqvist 2020). I min undersökning uttryckte modersmålsläraryrket ett starkt behov av samarbete runt litteratur, men modersmålslärare som arbetar i andra kommuner, eller talar andra samiska språk, kan ha annorlunda behov.

Samrådet kan tjäna som utgångspunkt när skolbiblioteken vill vidareutveckla sin verksamhet, men ytterligare möjligheter till dialog och samverkan kan utforskas. Exempelvis skulle en kommunal skolbibliotekssamordnare kunna fungera som kontaktperson för inte bara kommunens skolbibliotekarier men även för modersmålslärare och andra aktörer såsom MTM.

I min uppsats tar jag upp vikten av möjligheten till informella möten mellan modersmålslärare och skolbibliotekarier. Jag föreslår en gemensam fortbildning runt läsnedsättning och talböcker på de nationella minoritetsspråken. En sådan fortbildning skulle exempelvis kunna anordnas av regionbiblioteket och anpassas efter de lokala förutsättningarna. Den skulle inte enbart säkerställa att modersmålslärare och skolbibliotekarier har uppdaterad kunskap om talböcker och läsnedsättning, men också kunna bli tillfälle för modersmålslärare och bibliotekarier att knyta kontakter och få insyn i varandras verksamheter.

Avslutning

I detta konferensbidrag har jag lyft några resultat och slutsatser ur min masteruppsats om talböcker på samiska. Min förhoppning är att bidraget kan utgöra grunden för diskussioner på skol- och folkbibliotek, men även på högskolor och universitet. Min uppsats handlar om talböcker på samiska, men mycket i den har även relevans för andra minoritetsspråk.

Alla bibliotek, även skolbibliotek, ska enligt lag ägna särskild uppmärksamhet åt de prioriterade grupperna. Det tycks därför rimligt att alla bibliotekarier ska ha en grundläggande kunskap om läsnedsättning och flerspråkighet, så att frågan vi ställer oss inte behöver vara "finns talböcker på samiska?" utan snarare "hur ska vi göra vårt arbete med tillgängliga medier på samiska bättre?". För förbättra oss kan vi alltid.

Käll- och litteraturförteckning

Brisander, Cecilia & Rundqvist, Elisabet (2020). Varför så svårt? Om nationella minoritetsspråk på kommunala bibliotek. I *2018: Mötesplats Profession – Forskning*. Linnéuniversitetet, Växjö 22-23 oktober 2018. <https://doi.org/10.15626/mpf.2018.cber>

Domokos, Johanna (2018). *A writing hand reaches further "Cállli giehta ollá guhkás": recommendations for the improvement of the Sámi literary field*. Finland: Nordic Council.

Edin-Liljegren, Anette & Flyckt, Kia (2017). *Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättningar i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige*: [projektrapport]. Stockholm: Nordens välfärdscenter.

Hedman, Christina (2009). *Dyslexi på två språk. En multipel fallstudie av spansk- svensktalande ungdomar med läs- och skrivsvårigheter*. Diss. Stockholms Universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-29247>

Kungliga biblioteket (2018). *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken – en lägesbeskrivning*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Lagerkvist, Victoria (2016). *Språk, Makt och Hållbar Biblioteksutveckling. En rapport om mångspråkig biblioteksverksamhet i Sörmland*. Länsbibliotek Sörmland.

Melbøe, Line, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin & Hansen, Ketil Lenert (2016). *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse(r)*: [rapport]. Stockholm: Nordens välfärdscenter.

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) (2020). *Introduktionssamtal i Legimus*. Hämtad 17 september 2022, från https://www.legimus.se/Gemensamt/Dokument/Dokument/Introduktionssamtal%20checklista_juni20.pdf

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) (u.å.). *Den svenska talboksmodellen*. Hämtad 17 september 2022, från <https://www.mtm.se/bibliotek/handledning-och-riktlinjer/den-svenska-talboksmodellen2/>

Legimus (2019). *Om talböcker*. Hämtad 20 september 2022, från <https://www.legimus.se/204704/om-talbocker>

Michelsen, Gunnar (2022). *Rådet för nordiskt samarbete om funktionshinder – Årsrapport 2021*. Stockholm: Nordens välfärdscenter.

Sametinget (2016). *Sametingets språkpolitiska handlingsprogram*. Kiruna: Sametinget.

Sametinget/Samiskt språkcentrum (2017). *Lägesrapport från samiskt språkcentrum. De samiska språken i Sverige 2017*. Kiruna: Sametinget.

Sametinget (2020a) *Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken*. Kiruna: Sametinget.

Sametinget/Samiskt språkcentrum (2020b). *Lägesrapport: De samiska språken i Sverige 2019*. Kiruna: Sametinget

Skolverket (2022). *Organisera för skolbibliotek i undervisningen*. Hämtad 19 sept 2022, från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/organisera-for-skolbibliotek-i-undervisningen>

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Stoor, Jon Petter A. & Sametinget (2016). *Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa*. Kiruna: Sametinget.

Trøndelag fylkesbibliotek (2021). *Bibliotekstjenester på sørsamisk*. Hämtad 1 oktober 2022, från <https://web.trondelagfylke.no/trondelag-fylkesbibliotek/tjenester/bibliotekstjenester-pa-sorsamisk/>

Zerlauth, Helena (2021). *Talböcker på samiska - Hållagirjiejeh sámengiällije: en ANT- inspirerad studie*. Masteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Högskolan i Borås. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27170>

Kritik och kvalitet – hand i hand på biblioteken i Varberg

Lillemor Åkerman
Varbergs bibliotek
lillemor.akerman@varberg.se

Problemformulering

Två tendenser har kunnat skönjas under senare år: Genrelitteratur vinner mark på bekostnad av kvalitetslitteratur och litteraturkritiken får allt mindre utrymme i media.

I Bibliotekslagen (2013:801) framgår bland annat att "Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling" och "främja litteraturens ställning" (2 §). När det gäller folkbiblioteken fastslås att "utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet" (6 §) och att folkbiblioteken särskilt ska "främja läsning och tillgång till litteratur" (7 §).

Varbergs bibliotek deltar i två olika projekt, *Garanterat bra böcker i Varberg* och *Redaktionell praktik och litteraturkritik på bibliotek*. De två projekten är fristående men har samma mål: grundade i det demokratiska uppdraget syftar de till att bredda personalens kompetens, öka kunskapen om läsfrämjande samt skapa nya metoder för att bättre kunna leva upp till medborgarnas olika behov på ett nydanande och inspirerande sätt.

Projekt 1: Garanterat bra böcker i Varberg

Inom projektet *Garanterat bra böcker* är tanken att folkbiblioteken i Varberg ska arbeta mer aktivt med kvalitetslitteratur, ett begrepp som sedan länge används inom biblioteksvärlden men som också har ifrågasatts. I denna rapport avses med kvalitetslitteratur de böcker som utifrån vissa kriterier får litteratur- och distributionsstöd från Kulturrådet (Kulturrådets riktlinjer för statsbidrag till litteratur). Målet med projektet är att sätta läsfrämjande i ett demokratiskt sammanhang, öka personalens medvetenhet om och hitta nya metoder för det läsfrämjande arbetet, samt bredda diskussionen om och användandet av kvalitetslitteratur.

Projektet är treårigt, varav det sista året fortfarande pågår. Under det första året låg fokus på att utbilda personalen, över tid har arbetet blivit mer utåtriktat. Projektet sker i samarbete med Regionbibliotek Halland och Högskolan i Halmstad, med bidrag från Kulturrådet.

Bakgrund

2011 fick regionbiblioteken i Stockholm och Halland samt Kultur i Väst medel från Kulturrådet för att göra en förstudie kring bibliotekens arbete med skönlitteratur, *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: En förstudie* (Region Halland 2013). Fram steg en bild av engagerade och påhittiga bibliotek men där själva grunden för det skönlitterära arbetet drevs av underliggande föreställningar om Den Goda Boken och oreflekterade idéer om kvalitetsnivåer. Dessa resultat bekräftades vid genomgången av ett antal projektansökningar som inkommit till Kulturrådet med begäran om medel för genomförande av olika skönlitterära och läsfrämjande projekt. Samtidigt med intervjuerna delades även en mindre enkät ut kring den enskilda bibliotekariens läsning. Resultaten visade en kår av läsande människor, fast övertygade att läsning är bra och utvecklande. Resultaten från förundersökningen var så intressanta att man bestämde sig för att gå vidare med en fördjupad studie, *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: En rapport* (Region Halland 2015). Båda studierna fastslog: för att biblioteken ska kunna uppfylla bibliotekslagens krav på allsidighet, kvalitet och prioriterade grupper behöver även det skönlitterära arbetet höjas till en strategisk nivå och förberedas genom samtal om kvalitet, värderingar, normer och den egna läsningens betydelse.

Utifrån resultaten ansökte Regionbibliotek Halland medel för projektet *Garanterat bra böcker i Varberg*. I ansökan konstaterade Maria Ehrenberg vid Regionbibliotek Halland att bibliotekarier

...förvisso läser mycket men i mellanregistret. Samtidigt sänder KUR genom distributionsstödet ut ett stort antal garanterat bra böcker till biblioteken varje år. Dessa (ut)nyttjas inte

i den omfattning de borde. Ett problem är att nästan all programverksamhet på biblioteken utgår från bibliotekariens egen obetalda fritidsläsning. Vad skulle hända om man läste KUR-titlarna och arbetar aktivt med dessa i alla delar av den vanliga biblioteksverksamheten? Som stöd ger man samtidigt bibliotekspersonalen utökad kunskap i textläsning, analys och redskap att samtala på ett djupare sätt om litteratur. Genom betald lästid lyfter vi också vikten av professionalitet inom området.

Tänkta målgrupper för projektet var bibliotekspersonal på Varbergs samtliga folkbibliotek (genom utbildning) och allmänheten (genom personalens utåtriktade arbete). För att säkerställa projektet utsågs följeforskare och utöver det intervjuer, statistikuppföljning samt en rapport, vilket skulle göra även intresserade på region- och folkbiblioteksnivå till målgrupp.

Genomförande år 1

I februari 2018 hade styrgruppen, i vilken ingick Maria Ehrenberg, Anna Fahraeus (Högskolan i Halmstad), Anna-Karin Albertsson, Lorenza Palmarini (bibliotekschefer i Varberg) och Lillemor Åkerman (bibliotekarie/projektledare i Varberg) ett första möte. Beslut togs om att bilda en arbetsgrupp som tillsammans med Fahraeus skulle arbeta mer aktivt med kulturrådsböcker under projektets första år. Utöver det skulle Fahraeus hålla föreläsningar för hela personalgruppen. All bibliotekspersonal skulle också få var sin läsdag i Jan Myrdals bibliotek, ägnad åt att läsa kulturrådsböcker. Allas upplevelser och insikter under dessa läsdagar skulle samlas i en gemensam läsdagbok. I april hade Ehrenberg och Fahraeus en föreläsning om projektet för all bibliotekspersonal. Intresserade uppmanades att anmäla intresse för att delta i arbetsgruppen. Det blev till slut en blandad grupp på 17 personer bestående av bibliotekarier, biblioteksassistenter och vaktmästare. Flera kollegor utbrast: "Äntligen får vi arbeta med litteratur!", vilket är talande för den entusiasm med vilken projektet mottogs. Alla fick var sin anteckningsbok för privata anteckningar, en bokhylla i personalrummet fylldes med kulturrådsböcker och all personal anmodades att välja var sin bok för framtida läsning.

I juni 2018 träffade arbetsgruppen Fahraeus för en första sittning. Fahraeus började med att berätta om läsfrämjande och kopplingen mellan läsfrämjande och demokrati, om att överbrygga glappet mellan teori och praktik och om Kulturrådets kriterier för litteratur- och distributionsstöd. Deltagarna fick även prova på Shared Reading. Denna första träff uppskattades mycket, med nya insikter och redskap för läsfrämjande arbete, men ledde också till att stärka gruppen vilket ger en föräning om att projektet även kan kopplas till kommunens mål kring hälsa och sammanhållning och att kommunen ska bidra till att stärka den psykiska och fysiska hälsan bland kommunens invånare, i den mån de lärdomar som dras även kommer varbergsborna till del.

Under hösten 2018 hade Fahraeus ytterligare träffar med arbetsgruppen som då arbetade med olika noveller genom Shared Reading. Deltagarna fick fördjupa sig i Kulturrådets olika litteraturstöds-kriterier, lässtrategier, social hållbarhet och läsfrämjande. I november höll Fahraeus tillsammans med Ehrenberg en föreläsning för hela personalgruppen om rapporten *Synen på skönlitteratur för vuxna* och en fördjupad diskussion om ovan nämnda kriterier. Föreläsningen avslutades med att arbetsgruppens deltagare fick prova på att leda Shared Reading med kollegor.

Under hösten 2018 fick all personal en läsdag som gruppvis spenderades i Jan Myrdals bibliotek i Varberg. Arbetsgivaren bjöd på gemensam lunch och dagen var mycket uppskattad. I första hand gällde enskild läsning men även läsupplevelser diskuterades. Som komplement till denna läsdag skapades en blogg där det totalt gjordes ett 40-tal inlägg om de böcker som lästes under dagen. Under våren hade personalen fortsatt tillgång till nya kulturrådsböcker.

Genomförande år 2

Sommaren 2019 inleddes arbetet med att successivt omvandla teori till praktik, det vill säga att insatser började riktas mot allmänheten. På grund av pandemin kom detta arbete att flera gånger utmanas rejält, men många aktiviteter har trots allt kunnat genomföras. Flertalet aktiviteter utgick från stadsbiblioteket, men ambitionen var att få med lokalbiblioteken. Nedan en förteckning över genomförda aktiviteter där huvudsakligen kulturrådsstödda titlar användes:

- *Sommarboken för vuxna*. Läsutmaning, fyra olika varianter
- *En klassiker till kaffet*. Bokcirkel. Blir sedan bokcirkelkassar för allmänheten.
- *Shared reading* med noveller från Novellix
- *Vinternovellen* Läsutmaning: läs två valfria noveller
- *Vinterklassikern* Läsutmaning: läs två valfria klassiker
- *Författarbesök*: Anna-Karin Palm
- *Inköp av nya titlar till bokcirkelkassar*
- *Poesivecka Musikprogram*: Petra Haraldson och Camilla Åström tolkade Karin Boye
- *Poesivecka Kulturfrukost* med Ingela Strandberg och Olivia Bergdahl

Parallellt med detta utåtriktade arbete fortsatte den interna utbildningen. All personal fick ytterligare en läsdag. Arbetsgruppen träffades och läste noveller tillsammans. Under pandemin startade personalbokcirkel med kulturrådsstödda titlar, inledningsvis via Teams, med målet att ha diskussioner kring kvalitet samt träna på att leda bokcirkel för allmänheten. Dessa personalbokcirkel fortgår och all personal är uppdelade i grupper med var sin ledare. I genomsnitt har grupperna träffats två gånger per termin och läst romaner och noveller. Även Shared Reading har praktiserats. Efter hand har läsledarna lämnat vidare till deltagarna i de olika grupperna att turas om att välja bok och leda samtalen. Ytterligare utbildningstillfällen har skett för hela personalen. Vid ett tillfälle samtalade Maria Ehrenberg med Anna-Karin Palm om litteraturkritik. Under detta samtal lyfte Anna-Karin Palm ett önskemål om att biblioteken ska ta en större roll i det redaktionella arbetet med litteraturkritik och i högre grad debattera litteraturens roll i samhället. Vid ett annat tillfälle föreläste Magnus William-Olsson om kritik, litteraturkritik och om redaktion som kritisk praktik vilket ledde till projektet *Redaktionell praktik och litteraturkritik på bibliotek*.

Resultat

Garanterat bra böcker i Varberg kommer att pågå fram till hösten 2023. Den statistik som finns är antalet deltagare på boksamtal, läsutmaningar och föreläsningar till och med september 2022, vilket uppgår till drygt 600 personer, personalens aktiviteter ej medräknade. Till det kommer ett stort antal kulturrådsböcker som lånats utan ha redovisats på något sätt. Under perioder har det skyltats flitigt med kulturrådsböcker i biblioteksrummet och detta har utan tvekan bidragit till en starkt ökad utlåning av titlar som fått litteraturstöd. Gensvaret från låntagare har varit positivt, vilket kan sammanfattas med en kommentar från en deltagare: "Den här boken var fantastiskt bra och jag hade aldrig läst den om det inte var för Sommarboken för vuxna". Bokcirkelarna med kulturrådsstödda titlar har också varit mycket uppskattade och även här har deltagarna framhållit att de fått läsa böcker de annars aldrig skulle ha vare sig hittat eller läst.

Under slutet av 2021 sammanställde Flakrim Osmani, på uppdrag av Regionbibliotek Halland, en utvärdering för internt bruk av *Garanterat bra böcker i Varberg*; en gedigen genomgång av utfallet 2019 – 2021 med fokus på hur projektet har upplevts av bibliotekspersonalen. Osmani

genomförde djupintervjuer med ett tiotal av de personer som har varit involverade i projektet. Inledningsvis för Osmani en intressant diskussion kring kvalitetsbegreppet och konstaterar att det finns två förhållningssätt till kvalitetslitteratur bland svenska bibliotek – det subjektiva och det objektiva förhållningssättet – något som är märkbart även på biblioteken i Varberg och att *objektiv kvalitet* är och förblir ett tämligen svårt ämne att diskutera.

När det gäller de anställda på biblioteken i Varberg visar utvärderingen att de över lag är positiva till projektet men att åsikterna går isär vad gäller synen på kvalitetslitteratur. Över tid har det också i personalgruppen uppstått osäkerhet kring syftet med projektet och alla har inte heller känt sig delaktiga. Osmani fastställer att tydligheten kring projektets mål har försvagats över tid, likaså att biblioteksledningens styrning och Regionbibliotekets närvaro i projektet har minskat över tid. Osmani konstaterar också att projektet i allt för liten utsträckning involverat målgruppen barn och unga. En lärdom att dra från Osmanis utvärdering är således att den regionala delaktigheten är viktig och att tydlighet över tid är A och O för att få alla i personalgruppen att känna sig involverade och motiverade. Han framhåller också vikten av att skapa utrymme för ytterligare diskussioner kring begreppet kvalitetslitteratur och hur biblioteken ska förhålla sig till denna typ av litteratur i relation till genrelitteratur.

Pandemin ändrade radikalt förutsättningarna för projektet och kan ses som en delförklaring till ovanstående problem, men oavsett pandemin visar Osmanis sammanställning på viktiga aspekter att ta hänsyn till vid ett projekt av denna omfattning, som dels pågår under en längre tid, dels involverar många medarbetare. Viktiga ledord blir ledning, tydlighet och allas känsla av delaktighet.

Projektets tredje och avslutande år

Under planeringen för projektets sista år har aktiviteter riktade mot målgruppen barn och unga tydligt lyfts in i projektet. Det har genomförts en föreläsning för personalen med barnboks-författaren Maria Nilsson Thore, kombinerat med en familjebokcirkel på ett lokalbibliotek med hennes bilderböcker och ett författarbesök. En liknande familjebokcirkel och personalföreläsning är tänkt för våren 2023, men då med litteratur för barn i mellanåldrarna. Under våren 2023 kommer Finlandsinstitutets utställning "En resa över Östersjön" till barnavdelningen på Varbergs stadsbibliotek, där alster av 10 finländska barnboks-författare ställs ut. I samband med utställningen planeras en familjebokcirkel på stadsbiblioteket kring de finländska författarna och deras böcker, eventuellt kombinerat med en personalföreläsning som tar upp översättning av barnlitteratur.

När det gäller aktiviteter riktade mot vuxna är planen att lyfta litteratur översatt från andra språk än engelska och förlag som har denna inriktning. Vi vill ha extra fokus på översättarna genom olika föreläsningar för både personal och allmänhet. En bokmessa under namnet *All världens språk*, dit förlagen Sekwa, Thorén & Lindskog samt Tranan var inbjudna har genomförts. Bokcirkeln *Livet i litteraturen*, där deltagarna läser och diskuterar litteratur översatt från andra språk än engelska, går in på sin andra termin. Det blir författarbesök till våren. Nils Håkansson kommer för att berätta om boken *Dolda gudar*, Lina Wolff kommer i egenskap av översättare. Två översättare boende i Halland, Karin Wijk och Emma Majberger, kommer att föra ett samtal om att arbeta som översättare. Flera lokalbibliotek kommer att hålla boksamtal med böcker som fått litteraturstöd och personalbokcirkeln, med inriktning på kvalitetslitteratur, fortsätter.

Projekt 2: Redaktionell praktik och litteraturkritik på bibliotek

Bakgrund

Redaktionell praktik och litteraturkritik på bibliotek är ett pilotprojekt initierat av Magnus William-Olsson, i samarbete med Kritiklabbet och med stöd av Region Halland, den hittills (april 2022) enda region som skrivit in kritiken som ett eget konstområde i sin kulturplan. William-Olsson konstaterar att bibliotekarier sedan länge utgör ett slags "decentraliserat public service" genom att på olika sätt, exempelvis sociala medier och poddar, publicera texter om litteratur. Han fortsätter:

Utan att någon riktigt planerat för det har biblioteken blivit publicister. Utvecklingen är förstås goda nyheter för den kritiska offentligheten. Bibliotek är och har alltid varit platser för kritik. Att välja ut, lyfta fram och förmedla är kritiska uppgifter. Men som publicister saknar biblioteken grundläggande rutiner och kunskaper (William-Olsson 2022).

William-Olsson menar att det finns ett behov av kunskaper om redaktionella tjänster på svenska bibliotek. Med utgångspunkt i den blogg Varbergs bibliotek driver sedan tolv år tillbaka, *Varbergs bibliotek – Människor, möten, medier*, är målet med projektet att utveckla redaktionella arbetssätt och redaktionell kompetens hos personalen på biblioteken i Varberg. William-Olssons vision är att det på sikt också skulle kunna skapas förutsättningar för en litteraturkritisk plattform på redaktionell grund för region Hallands samtliga bibliotek.

Genomförande

Resultat

Under perioden april till och med juni publicerades nio upplagor med sammanlagt 18 längre recensioner, plus en specialupplaga inför sommaruppehållet under rubriken "Redaktionens sommarläsning". När det gäller besök och visningar på bloggen fördubblades de under perioden april till juni 2022 jämfört med tidigare år. Perioden 2013 – 2021 hade bloggen 666 besök och 1024 visningar per månad, under april till maj 2022 steg siffran till 1318 besök och 1857 besök per månad. Vilka besökarna är, allmänheten eller personer från professioner som kan tänkas vara intresserade av projektet, framgår dock inte av statistiken.

I slutet av juni gjordes en utvärdering av projektets första tre månader, i vilken William-Olsson, bibliotekschef Jennie Elmén och de åtta redaktionsmedlemmarna deltog. Då fastställdes att redaktionsarbetet har utvecklats bra och gett redaktionen nya perspektiv, att bibliotekets kompetens har fått ett uttryck i offentligheten på ett nytt och tydligare sätt och att arbetet med bloggen *Varbergs bibliotek – Litteraturkritik* kan ses som en form av fortbildning.

Precis som med *Garanterat bra böcker i Varberg* mottogs detta projekt med entusiasm av de bibliotekarier som tillfrågades om att vara med. Entusiasmen följdes dock av en viss vanda, både vad gäller den egna förmågan att uttrycka sig i skrift, att vara redaktör för andras texter och att få de egna texterna "kritiserade". En del funderingar fanns också vad gäller den mer kritiska aspekten i de publicerade recensionerna, jämfört med mer traditionellt boktipsande. En annan uttalad farhåga var tidsaspekten. Några kommentarer från redaktionen som fångar den oro men också glädje redaktionsmedlemmarna känner: "Det var lite 'läskigt' i början med tanke på att man var ute på okänd mark, alltså inte skolad i detta mer än det vi lärt oss under dagarna med Magnus och Viktor...". "Jag läser ju mycket av den litteraturkritik som publiceras i dagspressen, vi går väl inte lika hårt åt verken i våra texter". "På många sätt lärorikt och inspirerande att vara del av en redaktion." "Vi strävar mot samma mål - att skriva och publicera mer välarbetade texter för

litteraturintresserad allmänhet." "Allt som har med litteratur att göra utvecklar mig yrkesmässigt". "...redaktörläsningens syfte har varit att hjälpa texten, inte trycka ner eller bedöma". "Ångrar inte en sekund att jag tackade ja."

En fortsättning på Kritikprojektet är att redaktionen är inbjuden att delta i Region Hallands Kritikstöd, där två utvalda halländska författare kommer att få sina böcker recenserade av tre av redaktionens medlemmar, kombinerat med ett författarbesök på Varbergs bibliotek 2023.

Inför framtiden kommer redaktionen att fortsätta diskutera följande:

- målgrupp/koppling till lokalsamhället/relationer till läsarna
- val av texter
- bibliotekets plats i det offentliga rummet
- hur få tiden att räcka till/förankring hos biblioteksledningen
- ge bloggen ett mer professionellt utseende
- kritikredaktionens synlighet i biblioteksrummet och digitalt
- andra (text)format - notiser, krönikor, essäer, ljudsändningar
- sprida kunskapen till kollegor
- bjuda in kollegor som gästsribenter
- relationen läsfrämjande/redaktionens (kunskaps)utveckling

Pilotprojektet *Redaktionell praktik och litteraturkritik på bibliotek* kan förhoppningsvis inspirera andra bibliotek till att hitta olika former för redaktionellt arbete. Med William- Olssons ord:

Levande och skapande redaktioner är mycket mer av ensemble än kontor. De syftar till att tillsammans utveckla och främja envars egenart och förmågor, att leka och uppmuntra allas djupaste allvar, sanningslidelse, estetiska känsla, lust och idiosynkrasier. (William-Olsson 2022).

Käll- och litteraturförteckning

Bibliotekslag (2013:801) Hämtad 6 september 2022 från https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Kulturrådets riktlinjer för statsbidrag till litteratur Hämtad 1 september 2022 från bilaga-1-riktlinjer-litteratur-ver-3.pdf (kulturradet.se)

Region Halland (2013). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: En förstudie/* av Maria Ehrenberg, Magnus Persson och Cinna Svensson. Halmstad : Region Halland, 2013

Region Halland (2015) *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: En rapport/* av Magnus Persson, Maria Ehrenberg, Cinna Svensson och Moa Andersson. Halmstad : Region Halland, 2015

Osmani, Flakrim (2021) *Det här blir garanterat bra! En utvärdering av projektet Garanterat bra böcker på biblioteken i Varberg och hur det har upplevts och tagits emot av bibliotekspersonal. Regionbibliotek Halland*

Varbergs bibliotek - människor, möten, medier www.varbergsbibblan.wordpress.com

William-Olsson, Magnus (2022) *Kritiklabbet: Redaktion på bibliotek* Hämtad 30 augusti 2022 från <https://kritiklabbet.se/2022/04/22/redaktion-pa-bibliotek/>

